

STUDIA

UNIVERSITATIS PETRU MAIOR

HISTORIA

2015

TÎRGU MUREȘ

2015

EDITORIAL BOARD

Cornel Sigmirean (Chief Editor)
Giordano Altarozzi (Associate Editor)
Corina Teodor (Scientific Secretary)
Georgeta Fodor (Desktop Publisher)
Vasile Dobrescu
Simion Costea
Maria Tătar-Dan

SCIENTIFIC COMMITTEE

Ioan-Aurel Pop, Member of the Romanian Academy
Mihai Bărbulescu, Correspondent member of the Romanian Academy
Keith Hitchins, Champaign-Illinois University, Urbana, Honorary Member of
the Romanian Academy
Dennis Deletant, University College of London
Harald Heppner, History Institute of Graz
Trencsenyi Balázs, Central European University Budapest
Nicolae Bocşan, "Babeş-Bolyai" University, Cluj Napoca
Liviu Maior, University of Bucharest
Antonello Biagini, Sapienza University of Rome
Anatol Petrencu, Moldova State University
Ion Negrei, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences,
Chişinău

ISSN 1582-8433

eISSN 2286-4214

Published by

Editura Universităţii „Petru Maior”, Tîrgu Mureş, România, 2015

Str. Nicolae Iorga, nr. 1

540088, Tîrgu Mureş, România

Tel./Fax. 0040-265-211838

e-mail: studies.history@science.upm.ro

2015

**STUDIA UNIVERSITATIS PETRU MAIOR
SERIES HISTORIA**

CONTENTS - SOMMAIRE - INDICE

Studies

- Fábián István, *“Bellator equus”. The Roman cavalry (I): from the beginning of Rome to the time of Caesar: between politics and military service* 5
- Alina Cristina Munteanu, *Travelling in Oriental Romania in the Second half of the Nineteenth Century, According to the Writings of Western Travelers*15
- Maria Tătar-Dan, *Leisure Practices and Venues in Transylvania at the End of the 19th Century*25
- Vasile Dobrescu, Maria Tătar-Dan, *Activitatea Băncii „Mureșiana” din Reghin între anii 1887-1948. Schiță istorico-financiară II*.....33
- Corina Teodor, *Alexandru Papiu-Ilarian in Regard to the Positivist Historiography*.....47
- Gherghina Boda, *„La Roumanie” Newspaper On The Romanian War Prisoners (1918-1919)*.....55
- Giuseppe Motta, *The Economy of Nations. Some Reflections about the Impact of Economic State Policies in South-Eastern Europe after the First World War*... ..61
- Luminița Ignat-Coman, *Imagining Transylvania: Positive and Negative Representations of the Province after 1918*79
- Andrei Popescu, *The Romanian Telephone Company under the Administration of Grigore Filipescu (1930-1938)*.....89
- Corneliu Cezar Sigmirean, *Căderea comunismului și fenomenul publicitar (Anii 1990-1991)*.....99

Reviews

- Raimondo Rudolf Salanschi, *Din istoria Eparhiei Greco-Catolice de Oradea. Geneza, integrare si devenire*, Cluj Napoca, Ed. Academia Romana, Centrul de Studii Transilvane, 2015, 462 pp. (Cornel Sigmirean)121
- Pókecz Kovács Attila, *A királyság és a köztársaság közjogi intézményei Rómában*, Budapest, Ed. Dialog Campus, 2014, 162 pp. (Fábián István) ..124
- Angela Precup, *Memoria tiparului. Presa mureșeană în secolul XX, vol I (1900-1947)*, Cluj Napoca, Ed. Ecou Transilvan, 2015, 315 pp. (Cornel Sigmirean).. ..126
- Daniel Valentin Citirigă, *Europa Centrală și tentația federalismului. Istorie și diplomatie în perioada interbelică*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015, 440 pp. (Cornel Sigmirean).128

“BELLATOR EQUUS”. THE ROMAN CAVALRY (I): FROM THE BEGINNING OF ROME TO THE TIME OF CAESAR: BETWEEN POLITICS AND MILITARY SERVICE

Fábián István*

Abstract

Beginning with this paper the author's intention is to present a history of the Roman cavalry from the very beginning to the fall of the Roman Empire. In this article the origins of Roman cavalry are approached: historic sources, military and social development of a fighting force which was considered an elite not by military effectiveness but by political affiliation. In this matter it is presented the evolution of the cavalryman from equitus as soldier belonging to the aristocracy to the ordo equester of the middle republican time.

Keywords: *Cavalry; Aristocracy; Equus; Ordo Equester; Roman Republic.*

The relationship between man and horse is maybe one of the most enduring and pure in history. Horses always had a magical attraction on men, and even if this wonderful animal was tamed at the dawns of history, it remained in some part a free being. Maybe that is why Helen Thompson once wrote: “*In riding a horse, we borrow freedom*” - we borrow his freedom and speed. The horse is the first creature who gave humanity the taste and need for speed and power. Taming the horse and transforming it in a weapon of war is maybe one of the greatest challenges, and victories, of military history. And these facts were done by soldiers who had the talent, the wit and the patience to understand, subdue and work with horses. That is why we believe that Sir Philip Sidney was right to assert that “*Soldiers are the noblest asset of mankind and the cavalrymen are the most noble among soldiers.*” The saga of the warhorse is a roller coaster through millennia as cavalry gained lost, then regained ascendancy via technical and doctrinal metamorphosis. Mechanization imposed an epiphanic moment that resurrected cavalry, yet finally abandoned the warhorse to its temporal restrictions - though not its temperament and style¹.

Using these facts as a starting point the aim of this paper (and the subsequent ones) is to recreate a few aspects of the evolution of the Roman cavalry: men, horses, equipments, challenges and defeats, victories and legacies.

“*If arms are clashed afar/Bide still he cannot: ears stiffen and limbs quake/His nostrils snort and roll out wreaths of fire*”² wrote Vergil in his Georgics about the war - horse. Many conceive the horse as an animal as a hero by nature. On the contrary the horse is a suspicious animal which the

* Lecturer PhD., “Petru Maior” University of Tîrgu Mureş, Romania

¹ Roman Jarymowytz, *Cavalry. From Hoof to Track. A Quest for Mobility*, Greenwood Publishing Group, Inc. Westport, 2008, p. 1.

² *Tum, si qua sonum procul arma dedere/stare loco nescit, micat auribus et tremit artus/collectumque premens volvitur sub naribus ignem.* Vergil, Georgics, III. 83-85, <http://classics.mit.edu/Virgil/georgics.3.iii.html>. (2015.03.15).

gracefully avoids the unknown and menacing obstacles of the battlefield.³ “When human beings realized that the fundamental factor of the horse’s psychology is self-preservation, present in all heard living animals, an important lesson was learned no matter if we speak of military or civilian life. It just can be imagined how much patience and deftness was needed to infringe these primal fears of the horse and to transform it in a useful mean of the cavalry.”⁴ The warhorse responded to control by knee or thigh, not reins. A good fighting horse demonstrated steadiness in confused situations and cooperated usefully with the method of attack or melee. Warhorses differed from working or sports horses in that they were specifically bred and trained for combat and required a subtle blend of individual bravado and group dynamics. They had to respond to commands that were often mere pressure by the rider’s thigh, and they were taught to ignore the sounds of war - consisting of cries of the wounded as well as the blare of accompanying martial music and drums. Considerable time was spent to overcome the horse’s aversion to the smell of blood and its natural disinclination to trample a human. Horses were trained to cripple and kill by slamming, body checking, and butting with their chest or flanks.⁵

It is easy to understand why the successful use of the horse as a weapon is rather late, and why it has been used at the beginning in the Middle East. There the horse driven battle-chariots were the masters of the battlefield for more than a millennium. The Assyrians were the first, as a reaction to the dangerous raids of the peoples of the steppes, who organized cavalry units as an addition to the chariots. In the same time, in the Black Sea area appeared the riding populations of the Cimmerians and later the Scythians who, as excellent horse-archers, conquered the whole area. Under the influence of the Cimmerians-Scythians-Thracians in east and central Europe emerged the cavalryman⁶ as a military and social segment.

On the contrary in the Greek-Roman world, the core of the military was the heavy infantry, organized in disciplined and well protected units. The hoplite and the legionary were considered the archetype/ideal of the Greek and Roman military. That is why the ancient historiography usually undermined the role and effect of the cavalry; cavalry units had no horse ladder, no strong saddle, no iron hoofs, the horses were small. All that, considered ancient writers took away the ability of the cavalry to be a shock unit able to change the outcome of the battle. “The fact that the Scythian, Persian, Macedonian, Parthian cavalry against these odds had an important influence in the course of battle was forgotten as well as the fact that the Romans realized these deficiencies, and during the Principate they managed to achieve good results with their mounted units.”⁷ The first idea in the necessity of changing the cavalry was laid down by Polybius in his *Histories*: “Both on this occasion and on former ones their numerous cavalry had

³ Marcus Junkelmann, *Die reiter Roms. Teil II: Der militärische Einsatz*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1991, p. 13. (*Die Reiter* in the following)

⁴ Henry.H. Turner-High, *The military. The theory of land warfare as behavioral science*. West Hannover, Mass, 1981, apud Junkelmann, *Die Reiter...*, p. 13.

⁵ Roman Jarymowytz, *op. cit.*, p. 9.

⁶ Marcus Junkelman, *op. cit.*, p. 14.

⁷ *Ibidem*, p. 14.

contributed most to the victory of the Carthaginians, and it demonstrated to posterity that in times of war it is better to give battle with half as many infantry as the enemy and an overwhelming force of cavalry than to be in all respects his equal.”⁸

Concerning the sources for the Roman cavalry are the same “as those commonly used for any history of the Roman army as a whole (...). Documentary evidence includes writing tablets, and inscriptions on stone such as tombstones, altars and permanent record of special events, for example Hadrian’s speech to the Numidian army, set out as a huge inscription at Lambaesis.”⁹

The ancient literature although must be analyzed with a certain criticism due to the great time and geographic span. The most important sources like Livy, Polybius, Josephus, Tacitus, Arrian and Vegetius covered more or less 1000 years of history and therefore cannot be “lumped together without a cautionary word about when and why each of them wrote”¹⁰ because otherwise a very false image of the army would result.

Other sources may be the inscriptions, pictorial sources and archaeological evidence. Inscriptions (from forts, altars and tombstones) can provide details about units and individual soldiers, while pictorial sources (e.g. Trajan’s Column) can provide important evidence about arms, harness, and *modus operandi* of the cavalry. Archaeological evidence is useful in establishing the type of units present in a certain area, the finds contributing in a great measure to the realization of an overall image of the use of cavalry in the Empire. Of course these types of sources cannot be used and interpreted alone but together with the other types of information.

As for the origins do the Roman cavalry, precise details are rare. Titus Livius asserted that under the reign of Romulus “had three hundred (soldiers-n.a.) for a bodyguard, to whom he gave the name of *Celeres* (“The Swift”), and kept them by him, not only in war, but also in time of peace.”¹¹ Each of these centuries were named after “the three ‘tribes’ that existed at this time: the Ramneses, Titienses and Luceres. “Later under Traquinius Priscus, the strength of these centuries was increased to 1800 men in total.”¹² Concerning their weaponry, it seems that these soldiers had hoplite-like equipment and could fight as cavalrymen as well as infantry.¹³

An important reorganization of the cavalry took place in the time of Servius (578-535 BC). The *equites* were organized in 18 centuries (15 new

⁸ Polybius, *Histories*, III,117,5.

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/3*.html
(2015.03.12)

⁹ Karen R. Dixon, Pat Southern, *The Roman Cavalry. From the First to the Third Century AD*. B.T. Batsford Ltd, London, 1992, p. 11.

¹⁰ *Ibidem*, p. 12.

¹¹ *Trecentosque armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellavit, non in bello solum sed etiam in pace habuit* Titus Livius (Livy), *The History of Rome, Book 1.15*, Benjamin Oliver Foster, Ph.D., Ed. 1919.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0151%3Abook%3D1%3Achapter%3D15>.(2015.03.13).

¹² Karen R. Dixon, Pat Southern, *op. cit.*, p. 20.

¹³ Marcus Junkelmann, *op. cit.*, p. 30.

and the 3 founded by Romulus) but the service was only “Out of those who had a rating of a hundred thousand asses or more he made eighty centuries, forty each of seniors and of juniors; these were all known as the first class; the seniors were to be ready to guard the city, the juniors to wage war abroad. The armor which these men were required to provide consisted of helmet, round shield, greaves, and breast-plate, all of bronze, for the protection of their bodies; their offensive weapons were a spear and a sword.... For the purchase of horses they were allowed ten thousand asses each from the state treasury, and for the maintenance of these horses unmarried women were designated, who had to pay two thousand asses each, every year.”¹⁴ Of course these men who had sufficient means to equip themselves for service as cavalry belonged to the *Ordo Equester*, the mounted contingent (usually known now as the Equestrian Order).¹⁵ Actually the beginning of the *patriciatu*s cannot be explained otherwise than in connection with these elite units. This fact can be observed from the symbols used by the aristocracy which had their origins in the clothing and symbols of the early Roman cavalry. G.Alföldy emphasized the fact that “the elite of the old Roman army, the equestrians are evidently to be identified with the patricians. The view that this militarily dominant equestrian aristocracy was also the socially and economically dominant landowning stratum seems more plausible than to suppose that even in early Rome the patrician landowning aristocracy provided the heavy infantry and had only little to do with the cavalry of the royal guard. The ‘rule of the cavalry’, as we know from early Greece, is entirely appropriate to the condition of an archaic social system. It is typical that even in the so-called Servian constitution of Rome from the fifth century BC the *equites* are treated as a dominant group set above the ordinary “classes”.¹⁶ On the other hand the Servian reforms increased the role of the infantry as the main fighting force, while the role of the cavalry was reduced in recon operations or/and disrupting the enemy lines and following a retreated and therefore disorganized enemy force.

Anyway these 18 *centuriae* the most elite families of Rome and the cavalry of each infantry *centuria* had a privileged status: for instance a

¹⁴ *Ex iis, qui centum militiis aeris aut maiorem censum haberent octoginta confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum, prima classis omnes appellanti, seniors ad urbis custodiarum ut praesto present, iuvenes ut foris bella gererent. Arma his imperata galea, clipeum, ocreae, lorica, omnia ex aere, haec ut tegumenta corporis essent, tela in hostem hastaque et gladius(...) ad equos emendos denamilia aeris ex publico data, et quibus equos alerent, viduae attributae, quae bina milia aeris in annos singulos pederent.* Titus Livius (Livy), *The History of Rome, Book 1.45* Benjamin Oliver Foster, Ph.D., Ed. 1919.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0151%3Abook%3D1%3Achapter%3D43> (2015.03.13).

¹⁵ Lawrence Keppie, *Making of the Roman Army. From Republic to Empire*, London, Routledge, 2005, p. 3.

¹⁶ Géza Alföldy, *The social history of Rome*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1988, p. 7. For the status of the early Roman equites: Al Alföldy, *Die frühromische Reiteradel und seine Ehrenabzeichen* (Baden-Baden, 1952), Idem: *Die Herrschaft der Reiterei in Griechenland und Rom nach Sturz der Könige in Gestalt und Geschichte Festschrift f.K. Schefold*, Antike Kunst, 1967.

cavalryman outranked an infantry centurion, and he was exempted from certain duties (e.g. ditch digging). Likewise they were the first to receive their payment. The Servian reforms permitted another great privilege for the cavalryman: he received from the State a certain amount of money for the feeding of his horse. After the introduction of monetary payment the cavalryman received the *aes equestre* for buying horses and the *aes hordinarium* for feeding his horse.”The *equus publicus* the ‘State-horse’ remained up to the time of the emperors the pride of the cavalrymen, and was a special privilege but not an allowance for the less wealthy members of the aristocracy.”¹⁷

Rome, slow but steady, expanded its territories and the result was “her being able to recruit from a larger geographical area.”¹⁸ These units, originating from Rome’s allies were equipped like the Roman units and served according to their political obligations and, were accepted either by the moment of acceptance in the alliance or in the moment of submission to Rome. By Polybius’s time the cavalry the *equites* were recruited before the *pedites* and 300 were assigned to each legion.¹⁹ Actually, this historian gives the first really accurate description of the Roman republican cavalry (and also the first historical retrospective of the cavalry equipment from the beginning of Rome): “*In like manner they divide the cavalry into ten squadrons (turmae) and from each they select three officers (decuriones), who themselves appoint three rear-rank officers (optiones). The first commander chosen commands the whole squadron, and the two others have the rank of decuriones, all three bearing this title. If the first of them should not be present, the second takes command of the squadron. The cavalry are now armed like that of Greece, but in old times they had no cuirasses but fought in light undergarments, the result of which was that they were able to dismount and mount again at once with great dexterity and facility, but were exposed to great danger in close combat, as they were nearly naked. Their lances too were unserviceable in two respects. In the first place they made them so slender and pliant that it was impossible to take a steady aim, and before they could fix the head in anything, the shaking due to the mere motion of the horse caused most of them to break. Next, as they did not fit the butt-ends with spikes, they could only deliver the first stroke with the point and after this if they broke they were of no further service. Their buckler was made of ox-hide, somewhat similar in shape to the round bosse cakes used at sacrifices. They were not of any use for attacking, as they were not firm enough; and when the leather covering peeled off and rotted owing to the rain, unserviceable as they were before, they now became entirely so. Since therefore their arms did not stand the test of experience, they soon took to making them in the Greek fashion, which ensures that the first stroke of the lance-head shall be both well aimed and telling, since the lance is so constructed as to be steady and strong, and also that it may continue to be effectively used by reversing it and striking with the spike at the butt end.*

¹⁷Marcus Junkelmann, *Die Reiter...*p. 33 (presents also the social consequences of the *equus publicus* system).

¹⁸Karen R. Dixon-Pat Southern, *op. cit.*, p. 20.

¹⁹ *Ibidem*, p. 21.

And the same applies to the Greek shields, which being of solid and firm texture do good service both in defense and attack. The Romans, when they noticed this, soon learnt to copy the Greek arms; for this too is one of their virtues, that no people are so ready to adopt new fashions and imitate what they see is better in others".²⁰ Nonetheless it seems that in odd of these changes the Roman cavalry remained weak because in the first place it had no native tradition and secondly "legionary cavalry were chosen purely on a qualification of wealth, rather than horsemanship".²¹ In the eve of Punic wars being a cavalryman meant to be part of an elite brotherhood and "was a privileged form of military service that acted as a bond between all members of the Roman elite. On the most basic level, the censors publicly marked those who served in the cavalry as individuals who possessed wealth above and beyond the vast majority of their fellow Romans. The equestrian census institutionalized the practical reality that only the wealthiest Romans could afford to serve in the cavalry. (...) Cavalry service provided an opportunity for elite Romans from different areas to meet and build relationships. It is not unreasonable to suppose these social contacts and shared experiences of service reinforced the elite's own sense of corporate identity. This stint in the army also reinforced the cavalryman's sense of personal privilege. The Romans deemed cavalry service to be far superior to infantry service. The citizen cavalry troopers enjoyed privileges denied to their infantry counterparts (...). The cavalry also received different rewards for valor than the infantry. The cavalry was responsible for checking the night sentries posted by the infantry, a responsibility that reflected its higher status. When the generals gave their morning briefings, the cavalry attended alongside the centurions and military tribunes. When generals gave rewards at the end of successful campaigns, the cavalry regularly received sums much larger than those given to the infantry. The Romans clearly considered it degrading for a cavalryman to provide infantry service, and cavalry troopers were forced to serve in the infantry as a form of punishment".²²

Even though the young aristocrats were instructed in riding as part of their education, even though the allied cavalry was meant to "fill the gaps" the Roman cavalry was heavily surpassed by the same units of the eastern provinces and, as they will painfully learn by the famous cavalry units from Carthage.

The powerful merchant city considered Rome's development as a menace. The first Punic war had as center the island of Sicily "uncomfortably sandwiched between the two powers".²³ The Roman war effort were considerable: the managed to set up a rather good navy (almost

²⁰Polybius, *Histories*, VI, 25, 3 - 11.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0234%3Abook%3D6%3Achapter%3D25> (2015.03.21)

²¹ Karen R. Dixon, Pat Southern, *op. cit.*, p. 21.

²² Jeremiah McCall, *The Cavalry of the Roman Republic*, London, Routledge, 2001, pp.3-6. The privileges of cavalry service were not limited to army life. The cavalry enjoyed their own patron gods, the Dioscurii, temples to their exploits, like the temple to Fortuna Equestris, and their own special festival.

²³ Lawrence Keppie, *op. cit.*, p. 11.

from scraps) and, with the invention of the *corvus*²⁴ they managed to turn the odds of war in their favor. In 219 B.C. began the Second Punic War: the main characters of this conflict are well known, as well as the great disasters which struck the Roman army: Trebia, Lake Trasimene and of course Cannae needs no further presentation. From the point of view of the Roman cavalry, the war showed clearly that they were no match for the “born in saddle”²⁵ cavalrymen. The main strength of the Carthaginian army was his leader: the excellent tactician Hannibal Barca who knew how to exploit at the best the capacities of the Numidian, Spanish and Celtic cavalry. At Cannae (216 B.C.) the Roman army “employed its usual formation, in which the infantry was placed in the centre and the cavalry on the wings. The Roman mounted contingent, however, was soon driven from the field by the Spanish and Celtic horse, who then proceeded to block the rear of the Roman infantry, having also attacked the allied cavalry, who had been fighting the Numidian horse on their flank. The Romans were hemmed in, and in the massacre that followed an estimated 50,000 Roman and allied troops fell”.²⁶ Hannibal was the first in European history (although he was “non-European”) to show the great impact of cavalry units charging at full speed in large squadrons. The one and only who realized the grave deficiencies of the Roman cavalry was the General Publius Scipio, a cavalry officer himself. After employing the famous Numidian cavalry and reorganizing the Roman one he, managed to defeat Hannibal at Zama in 202 B.C. Applying the teachings of the disastrous defeats, Scipio at Zama defeated Hannibal with his own recipe, by managing an effective cooperation between cavalry and infantry. More than that Scipio employed more cavalry than infantry, in this way his armies being more mobile than Hannibal’s (even though the latter used war-elephants).

In the aftermath of war, the need for an adequate cavalry force was recognized but, not until a century later was something decisive done. In the conflicts following the Punic wars, and generally in the 2nd century BC, the Numidian, Iberian and Celtic cavalry was the one to strengthen the Roman one and, determined the outcome of the battles with the Hellenistic armies and in the East-Mediterranean area. This fact can be observed in the sporadic acceptance of these “barbarians” in the aristocracy of the time (especially in the age of civil wars at the end of the Republic).²⁷

The legionary cavalry was used less and less and the accent fell on the employment of foreign cavalry. “Roman cavalry fade from sight in the later second century, and we last hear of Latin and Allied cavalry at the time of

²⁴ *Corvus* was the name of a boarding bridge with a sharp beak-like hook and the end. This bridge, pivoting on the mainmast could be dropped on the enemy’s ship deck allowing the legionaries to storm the enemy. The advantage was on Roman side as legionaries were much heavily armed in comparison with the Punic sailors. Cf. Keppie, *op. cit.*, p. 11.

²⁵ Karen R. Dixon, Pat Southern, *op. cit.*, p. 21.

²⁶ *Ibidem*, p. 21. For ancient literary source: Polybius, *Histories*, III.113, 3-7; 114, 5; 116, 5-8; 117 2-6.

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/3*.html (2015. 03.26).

²⁷ Marcus Junkelmann, *Die Reiter....*, p. 40.

Jugurthine War. In the first century BC the cavalry accompanying the legions appears to be drawn exclusively from non-Italian allies, Numidians, Gauls and later Germans. Presumably Roman cavalry ceased to be called for service. However, legionary cavalry does reappear in a different form under the Empire, and respect for tradition could suggest that even in the Late Republic, the Equestrians remained liable for service, though never in fact asked to serve”.²⁸ On the long term the beginning of the end for the classical Roman cavalry was at Cannae. Junkelmann asserts that the “national” Roman cavalry ceased to exist due to Marius’s military reforms but, but also gives a social explanation: the decay of national Roman cavalry has two causes. The first was that its elite character hampered the existence of a great number of troops. The second cause lies in the large expansion of Rome in the 2nd century BC which put an immense weight from the military and civilian point of view, fact that changed the orientation of the fighting elite (*equites*) from the leading of troops to the leading the administration of the Republic.²⁹ Actually, as Alföldi observed, after the Second Punic War and Rome’s march toward world domination, the aristocracy began to “form themselves into a separate equestrian *ordo*, though it was only from the time of the Gracchi that it became an actual *ordo equester*. The decisive step in the consolidation of the order was the institution of the regulation by which senators left the equestrian centuries and *equites* who entered the Senate through holding magistracy had to give up their status symbol, the public horse (*lex reddendorum equorum* 129 BC). The public horse thereby became the symbol of an organized order separate from the senators. Moreover, additional new status symbols were soon introduced which made their own contribution to the consolidation and the identity of the *ordo equester*: these were the gold ring, the narrow purple stripe (*angustus clavus*) distinct from the wide purple stripe of the senators (*latus clavus*), and a special seats of honor in public shows, definitively regulated by the *lex Roscia* of 67 BC”.³⁰ The *ordo equester* took part, in all the conflicts of the Late Republic: in 133 BC part of the *equites* supported the oligarchy, while part supported Tiberius Sempronius Gracchus. Later Caius S. Gracchus mobilized them against the Senate. “The distance between the political positions of particular *equites* is most clearly illustrated by the fact that Sulla executed 1500 *equites* as his enemies, but appointed 300 other *equites* into the Senate”.³¹

On the other hand, as McCall stressed out alternative sources of prestige emerged once Roman society became more and more elevated: occupations as “Oratory and advocacy were elite by definition just as cavalry service had been. Advocacy by nature was a competitive practice: a young man pitted himself against other advocates attempting to protect or defame a litigant. A spectacular prosecution brought the young man a reputation for industry and vigor, just as, we suspect, cavalry service formerly had. A reputation for oratorical skill could help carry a young Roman through the

²⁸Lawrence Keppie, *op. cit.*, p. 56.

²⁹Marcus Junkelmann, *Die Reiter....*, p. 41.

³⁰ Geza Alföldi, *op. cit.*, p. 50.

³¹ *Ibidem*, p. 80.

lower offices by impressing the electorate and ensuring his name was familiar to them. In this sense oratory fulfilled very much the same role as cavalry service. Finally, just as cavalry service might prepare a scion of the aristocracy for military command, rhetorical training and practice in the courts could prove vital to a first century politician who sought to persuade the assemblies of the late Republic”.³² Another thing which led to the decadence of “citizen cavalry” was the fact that after Marius’s military reform the social background of the troops changed radically so, for a member of Roman high society the “proving ground”³³ for a young aristocrat might have shifted from the battlefield to law courts. Nevertheless for a Roman military service still remained an important proof of political maturity: Cato the Elder, Caesar, or Pompei were the best examples of the mastery of rhetoric and horsemanship alike.

³² Jeremiah McCall, *op. cit.*, p. 121.

³³ *Ibidem*, p. 122.

TRAVELLING IN ORIENTAL ROMANIA IN THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY, ACCORDING TO THE WRITINGS OF WESTERN TRAVELERS¹

Alina Cristina Munteanu*

Abstract

The purpose of this research is to prove whether in the second half of the nineteenth century, the Western travellers provided the oriental aspects in their travel through Romanian Principalities. Romania known as the Eastern Gates, intrigued with its extreme contrasts found in all aspects, the population, the customs, the languages, the garment, the social aspects, the picturesque appearance and an extraordinary mixture of all. Travelling here is a real challenge for the Western traveller accustomed with the uniformity and the monotony of the Western way of life. The traveller is confused and the usual question is "In which country am I?" The conditions of the travel in the second half of the 19th century revealed in this paper the communication network, the means of transport, the situation of the roads, the aspect of the relay stations and the accommodation possibilities in the Romanian inns, in each of them could be found the oriental aspects.

Keywords: Romania; Description and Travels; Oriental Aspects; Means of Transport; Coachmen.

1. Landscapes, aspects and travel comfort

The first contact of the Western travellers with the Oriental world takes place on the Romanian territory equivalent for them with the "Eastern Gates". Their position towards the Romanian Countries and their inhabitants complied with their interest for the nation and the country which they were visiting and to the Oriental world in generally, with their education and the contacts between their nations. To all of these it contributed the stereotypes already created. These relationships led to the creation of images in a manner that can produce feelings of sympathy or antipathy.

We can identify two aspects that drew attention of the travellers from the outset. One of them refers to the oriental landscape on which travellers have already formed a previous view. The reactions are reflected in the extremely blue sky, sunlight, brightness, the sunset colours, all of which giving them a feeling of calm, silence and melancholy. This sensation it is

* PhD. Candidate, Doctoral School of the Faculty of History, University of Bucharest, Romania

¹ This paper is a result of a research made possible by the financial support of the Sectorial Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013, co-financed by the European Social Fund, under the project POSDRU/159/1.5/S/132400 - "Young successful researchers – professional development in an international and interdisciplinary environment".

found on the all travellers, the picturesque of the landscape representing the main point of attraction and all the dreams expected by some of them.

Charles de Moüy, one of travellers who manifested an open antipathy towards Romania and the Romanians, appreciated: “*You are welcomed at Turno Severin, as I did, by a beautiful sunset that gilds the great waters of the river, it's magnificent radiance illuminates the intense blue of the sky and its rays on the Greek bell tower of the Romanian city, we feel that we are at the frontier of a new world, we will breathe a different atmosphere, and especially we are far from the homeland*”.²

Although he felt the discomfort of the journey in Wallachia, Félix Pigeroy when he travelled in 1850 acknowledged that it was not disappointing and at Orșova he observed: “*under the beautiful stars, because this eastern sky, sprinkled with silver stars, full of transparency and azure, this sweet sky was the only consolation of our hearts, the confidant of our dreams*”.³

A 1857's traveller, Richard Kunisch's first instinct was to enjoy the “oriental peace” when he arrived on the Romanian soil: “*I prostrate to taste the Oriental peace and I was totally delighted by the sense of loneliness that I missed for a long time*”.⁴

The passenger observed the change since the ship, between Pest, Belgrade and Orșova. The travellers' appearance changes substantially, a mixture of nations found their place on board, each of them with different costumes, customs and languages and all turned to the East: “*they are so crowded with people of all classes and all nations: Hungarian, Bavarians, Wurtembergers, Moldavians, Vlachs, Bulgarians, Syrmians, Serbians, Turks, Greeks, Austrians, etc. It is easily understood that in the midst of this hodgepodge the precautions are not useless. From the standpoint of curiosity, the crowd offers a particular interest; you can do, during this trip, studies of many varied manners*”.⁵

Once arrived in the Romanian countries they faced a different world from the one that they were accustomed to. The images flickered; they meet all over the place motley crowds of people running, with various outfits, speaking different languages, with different customs. Amidst, domestic animals and stray dogs could be found, the impression oscillating between misery and shine. Disorder, chaos, constant motion, and noises, created the impression of a constantly changing world.

Some of the travellers faced a feeling of insecurity; they were confused about the identity of the place where they were. This created indefinable sensations and they were convinced that they could be anywhere. Charles de Moüy remained amazed in front of the image provided by the train station of Turnu-Severin: “*When the next morning, at the train station, we crossed*

² Charles de Moüy, *Lettres du Bosphore: Bucharest, Constantinople, Athènes*, Paris, E. Plon et Cie, 1879, pp. 1-2.

³ Félix Pigeroy, *Les pèlerins d'Orient: lettres artistiques et historiques sur un voyage dans le Province danubiennes, la Turquie, la Syrie, la Palestine: avec mission du Gouvernement*, Paris, E. Dentu, 1854, p. 5.

⁴ Richard Kunisch, *București și Stambul: schițe din Ungaria, Romania și Turcia*, București, Ed. Saeculum, 2000, p. 61.

⁵ Olympe Audouard, *L'Orient et ses peuplades*, Paris, E. Dentu, 1867, p. 114.

that bizarre crowd pressing around the railway, I realized in an instant that we have gradually passed abysses and that I had been in the middle of a strange race: this was practically the first meeting with this Babel that we call the Orient, where all types, all languages, all manners and forms of thought or human imagination meet and mix in a mess that has his harmony. As I said, it's a feeling, but it is profound".⁶

On the inland roads that linked the towns and the villages, the traveller had the opportunity to accommodate in inns or in the Moldavian and the Wallachian monasteries. The image of the inns found at the crossroads offered to us by travellers was not very pleasant. The general opinion was that these were totally inadequate to provide a good reception for the travellers in terms of their appearance and their services. However there are few inns that looked more comfortable where he could rest and eat. Some of these inns also have another purpose than to provide board and lodging, serving as noisy taverns where there were organized parties with musicians and orchestras and where you could find all sorts of people: „an appearance of inn was located not far from the road; despite the late hour it was impossible to describe it; Turks, Albanians, Vlachs, Gypsies playing violin, tambourine, I do not know what infernal bagpipes, singing, screaming, giggling things that can not have a name in any language".⁷

The painter Lancelot stopped in front of an inn that served at the same time as a church, inn and cabaret "*The first inn in the front of which we arrived is from a little more savant construction. Our driver conveys, and leaves us in the middle of the road. I remain to make a sketch while my companion also ventures into the yawning cavern. He returned shortly after and told me that this cottage is both a church and a tavern. He saw an altar, a woman, a lighted candle, a priest and drinkers*".⁸

Rarely could be found a bed or food. Every place, from the rooms to the dining room was filthy. The rooms were summary furnished; usually the furniture represented a table, two chairs, a bed or a mat where the traveller can rest on. During the Crimean War the inns were unheated in the winter, because the wood had been taken by the Russian army. The ordinary dish was onions and polenta, meat was rarely found. In some of the inns the travellers declared that they found cheese, milk and fried chicken.

The impression left by the accommodation in the monasteries was totally different. The Oriental hospitality was fully found inside of them, as in any Romanian rural or urban home. One of the roles of the monasteries in the period studied was to provide accommodation to travellers or visitors, either announced or not, were welcomed with open arms. The state subsidized this activity and the accommodation was free of charge. The guest rooms were ready all time, were the most beautiful from the monastery, very clean, and the staff took care of all the comfort that guests

⁶ Charles de Moüy, *Lettres du Bosphore : Bucharest, Constantinople, Athènes, Paris*, E. Plon, 1879, p. 2.

⁷ Félix Pigeroy, *Les Pèlerins d'Orient: lettres artistiques et historiques sur un voyage dans les Provinces danubiennes, la Turquie, la Syrie et la Palestine*, Paris, E. Dentu, 1854, p. 11.

⁸ Auguste Dieudonne Lancelot, *De Paris à Bucarest: causeries géographiques: 1860*, in "Le Tour du Monde", no. 1-6, 1866, p. 190.

required. All the travellers were admitted and treated with renowned Romanian jams served together with a glass of cold water.

2. The communication ways and the roads situation

After his trip of 1853, Patrick O'Brien believed that the Romanian countries do not represent an attraction for tourists. Being visited rarely, do not offer interest from different points of view, the main being the lack of roads and of ancient ruins. The Roads are impassable most of the year due to sludge resulting from the rains and snow or of the dust in the summer. Everywhere there were ditches, actually in many places there was no road, the route is chosen by coachmen who crossed the forests and the plains of the country.

Contrary to O'Brien, the Italian Antonio Canini⁹ during the second visit to Romania believed that this was a country that deserves to be visited by tourists especially because there was a railway connecting Paris to Bucharest. Another attraction are the Romanian' monasteries even if there was a risk to "*break your neck*" when travelling by the post carriage.

Numerous obstacles and the way of travel with the post carriage was an inconvenient generally accepted. The roads were muddy, and the vehicles got stuck. Inside of the country, the paving is totally missing, except for a few streets in some cities. The experience of Gustave Le Cler, who crossed the road between Giurgiu and Bucharest, is revealing: "*There is a route from Giurgevo to Bucharest in project, which decorates the name of highway. This fantastic road is marked on maps; we do not trust it! It has a semblance of a route, a line of telegraph poles and piles of stones waiting a cylinder - this is all. After going out from Giurgevo, our crew launched through fields, moors, hills, ditches, ravines, streams and forests. In the eternal muds of Wallachia our carriage sank until the middle and our little horses until the waist*".¹⁰

Despite of all these obstacles there were travellers who appreciated the picturesque of these voyages and they were not receptive to the modernization of transportation and of the way to travel. Adolphe d'Avril is one of them: "*Today, a railway reunites Tchernovitz at Galatz, at Braila and at Bucarest. Farewell charming carriage trips stops at every village, conversation in hostels; farewell freedom and the unexpected. It will obey the driver's whistle; but there is nothing to say, it is progress*".¹¹

The route of the journalist Adolphe de Blowitz between Bucharest and Sinaia was very pleasant, the landscape was picturesque and he saw occasionally: "*A few low vehicles, the horses harnessed in the front, passes over our heads, while the coachman, lying all along on straw or on the hay with which it is carpeted, sends us one of those slow melodies, dragging,*

⁹ Marco Antonio Canini, *Vingt ans d'exil*, Paris, Baudry, 1868.

¹⁰ Gustave Le Cler, *La Moldo-Valachie: ce qu'elle a ete, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être*, Paris, E. Dentu, 1866, pp. 20-21.

¹¹ Adolphe d'Avril, *De Paris à L'Ile des Serpents : à travers la Roumanie, la Hongrie et les Bouches du Danube*, Paris, Ernest Leroux, 1876, p. 150.

melancholic and acute, whose final notes, propagated by the echo of the mountains expire in the distant depths of the forest'.¹²

The relay stations were in the wilderness, in the middle of the field and consisted of a barn, a cottage or a simple booth. The horses are resting on the lawn, unhindered. There was always a shadoof fountain, where horses were watered, admired and described by travellers. The traveller was resting under a tree and his food consisted of polenta and onions.

The travellers transiting the Romanian Principalities at the beginning of the period which we study use several routes generally known, which appeared in the travel guides of the time. The traveller heading to Orient, the journey is done almost entirely by boat crossings the Danube and from Orșova he needed to change the boat having two options to get to Turnu Severin where he took again the boat. He could choose either the post carriage or a smaller boat. The ones interested in visiting Bucharest could leave the boat at Giurgiu and travel by cart to Bucharest. The journey ended at Galați where they would take the boat to Constantinople. The travellers wishing to visit Moldova and Russia travelled by post carriage. The connections through the inland rivers were done by bridges made of wood.

After the development of the railways the travel time was reduced and became more comfortable. The links were between Paris and Bucharest, between Pest and Bucharest and at the end of the century between Belgrade and Orșova-Vârciorova. In the north there was a railway that connected Czernowitz with Galați, Brăila and Bucharest, and through Galicia with Galați. There were also railways which departed from Timișoara, linking Banat with Romania.

Inside of the country the paths were crossed with post vehicles, later the railways were developed to link the regions between them. Railways were built in Dobrogea at Cernavoda and Constanța, in Wallachia between Giurgiu and Bucharest. Towards the end of the century, Beatty-Kingston¹³ presented a developed infrastructure, good roads, including local roads, highways, railways extended that connect the main regions. The emergence of the Orient Express made the journey more comfortable and faster. It connected the West to the East, through Sinaia and Bucharest.

3. Means of transportation

The most common means of transportation in the Romanian countries in the period to which we are referring was the post carriage, a vehicle to which more pages were granted in the reports of all the travellers. Unanimously considered to be a barbarian vehicle causing only fear at the mere sight, especially at the end of the trip when the traveller felt physically tortured, the post cart with its coachmen with the Romanian horses and the primitive roads provides a whole and offers a show which seemed

¹² Adolphe Opper de Blowitz, *Une course à Constantinople*, Paris, Librairie Plon, 1884, p. 52.

¹³ William Beatty-Kingston, *A wanderer's notes*, vol. II, London, Chapman and Hall, 1888.

picturesque for some travellers, disgusting to others. The descriptions of the vehicles were extremely humorous in most cases but everyone led to the image of an inconvenient mean of transport. Ulysses de Marsillac described the post carriage from 1852: *“The carriage is a box that closely resembles a low trough placed on four wheels. No nail or a piece of iron enters in its construction. Inside lay a arm of straw or hay. The traveller - I mean patient - crouches in this rustic bed, hang the beams placed in the right and the left. The coachman let out a splash with his tongue and the four possessed horses swifter than the wind which carries the vehicle and the passenger as a snowflake in a swirl of dust”*.¹⁴

As the fastest means of transport within the country, the carriage is the only vehicle able to cross the roads in Romania without breaking: *“Only the carroutza is able to reach everywhere. It resolved the difficult problem of always bend without ever breaking. But the poor traveller knew what it costing him. It takes a strong back, well suspended intenstins, a brain that does not wobble in its skull. The carroutza must not know any obstacle. The ravines do not stop it, nor do the rivers, which are crossed straight through them. When, by chance, we meet a real road, the coachman avoids it in the steppe, in the field, in the forest. The roads built by engineers spoil the horses' feet”* and *“since we almost always walk at a brisk trot, crossing these ditches is not far from being a martyrom. Desperately clinging to the edges of the cart, tightening the jaws for not having the tongue cut. The carroutza dislocates, creaks, cracks, bends everywhere ... and continues its march. In the morning when we resume the route the muscles still sore, it is with joy that we went back on our "cart of punishments”*.¹⁵

The covered carriage is the oldest means of transport offered by the relay station in the Romanian Principalities. Although it moves more slowly than a simple cart, it is higher; it has huge wheels and is pulled up by to fifteen horses tied to this type of vehicle. Covered carriage is roomier, resembles a strolling house, its capacity permits to have many travellers and a lot of luggage inside.

In the mountain areas the chariots pulled by oxen were considered to be the safest means of transport. Other means of transportation were the *“droska”* and *“brașoveanca”*. The latter were very fast but are rarely used, usually they are booked. In winter the carts were replaced by the sleigh, of which the private ones, circulating in Romanian cities, were very elegant.

4. Romania's coachmen in the second half of the nineteenth century

A unanimous opinion expressed about the Romanian coachmen referred to their behaviour and physiognomy. They were the core element that allowed the passenger' access to the areas they wanted to explore. He was a constant, necessary, useful character that inspired more fear than

¹⁴ Ulysse de Marsillac, *De la Pesta la București: însemnări de călătorie*, in *“Bucureștiul în veacul al XIX-lea”*, București, Ed. Meridiane, 1999, p. 69.

¹⁵ Eugène Pittard, *Dans la Dobrodja: (Roumanie): notes de voyage*, Gèneve, Imprimerie du Journal de Gèneve, 1902, pp. 78-79.

trust, not in terms of his skills recognized and appreciated, but as the lack of interest for the passengers' safety. In his journey of 1856, Virgile Doze remarked: "*We passed like a hurricane; nothing stops the horses and the coachmen, which explained to me the superiority of the Moldavians as the weapon of the light cavalry*" or "*If the members of the Jockeys Club of Paris or London would know this specialty of the Moldavian coachmen they will employ them at their stables*".¹⁶ The fear of the authors was fuelled and due by the previous writings of the travellers, but also from their personal experience. They declared that a coachman is only interested in his horses and about the race and never looks back to see the state in which the traveller was. They often fell and remained behind the vehicle. Appreciated for the skill to reassure their animals and the way they goaded them to run despite fatigue or of the very bad roads. "*On dusty roads full of rocks and brambles, these horses do not need to be struck to run*".¹⁷

The relationship between the coachman and his horses is one of friendship; some authors argued that they addressed those words with shades of melancholy and whispers. Bois-Robert, travelling in this region in 1855, despite fears noticed: "*A titanic carriage, an Araba, who reminds of the ancient times plaustrum, it is splinted at 8 horses, after at 18 horses. I find it magnificent. The horses are small and weak. But coachman rushed on the saddle and snapped the whip. The horses fly, shoot, shake. I was afraid that he does not forget into one of the huge ditches of the road, the vehicle and its contents. The Little Walachian coachman takes a reassuring look. It seems that the guy is sure of himself. In a rude shirt with large sleeves, the waist supported by a leather belt with golden ornaments, with his padded knee boots with red and blue, the national colors of the Moldo- Wallachian, with his wide-brimmed hat trimmed with a ribbon, he seems to be the demon of speed. He throws in the wind, in order to challenge again his oscillating harness, the soft and melancholic qualifiers whose effects blends admirably with these vast and uniform plains*".¹⁸

Any trip by a cart of post is a true spectacle. Colourful characters, the coachmen are described as wild and noisy by the most of the travellers. Their behaviour expressed total confidence, but the way how they achieved this purpose, by making their animals run is perceived as extremely odd. They swore by using strange expressions, encouraged the horses by shouting, screaming and strongly cracks of the whip in the air usually. Aggression is not a direct reaction to the animal behaviour but it is a behaviour which made a whole of both parties, horses and coachman: "*The Wallachian will not easily agree to weary his horse too hard, and if he does, he will encourage, as the Spaniard, calls to it constantly, he speaks to it as an acquaintance, he promises it tasty fodder, quick rest, and sometimes but not*

¹⁶ Virgile Doze, *Une mois en Moldavie*, Meline, Bruxelles, Cans et Cie, 1857, pp. 54-55.

¹⁷ Auguste Dieudonne Lancelot, *De Paris à Bucarest: causeries géographiques*: (1860), in "Le Tour du Monde", no. 01-06, 1866, p. 194.

¹⁸ J.D. de Bois-Robert, *Nil et Danube: souvenirs d'un touriste en Égypte, Turquie, Crimée, Provinces-Danubiennes*, Paris, A. Courcier, [1856], p. 334.

often he may reproacheth".¹⁹ Romanian horses are described as small, weak, ugly and unkempt but extremely strong and fast.

Patrick O'Brien pictured the Gipsy coachmen who drove the cart by which he travelled to Oltenița: *"I promised him an additional swanzaker if he drove fast. He grinned at this, and tightening the sash he wore round his waist, shrieked at his horses, and cracking his long - thonged whip over his head, we started off at full speed. The little wretch seemed delighted with his work, for he would lean forward in his saddle uttering piercing cries, at which the horses would lay down their ears and gallop away faster, if possible, than before. When at times he turned round, laughing, with his flashing eyes, and glittering white teeth, and his elfin hair streaming in the wind, he looked a perfect imp"*.²⁰

The physiognomy of the coachmen always had a strong impact on the traveller. The coachman had an ugly appearance, wild look, his hair blowing in the wind. Robust, proud and with a strong temperament, he did not let himself defeated by the bad roads, nor by the deep ditches which were very numerous, nor by the other coachmen who were passing by his carriage. They proved safety and trust, they were cheerful, and their calm was not troubled by any difficult situation they would find themselves, or did their horses and vehicles.

The picturesque garment, represented especially in the first period studied, is also revealing for the wholeness image of the coachmen. The items of clothing always present in his outfit are: the wide leather belt which has a knife or scimitar attached a tobacco pouch and the pipe. The wide-brimmed hat or the sheepskin cap is another customary article, especially for Wallachian coachmen. Sometimes, they are dressed like peasants, with cloth shirt and fur hat, barefooted or wearing boots.

At the end of the century the costume changed substantially, the reminiscent of the traditional costumes were rarely found. The travelers and the coachmen expressing their dissatisfaction that this picturesque costume was dropped out in favor of the French outfit. The painter Lancelot who travelled in 1860, described the last traditional costumes of the Wallachian coachmen: *"The Wallachian coachman deserves a special study. He endures the harshest fatigues with extraordinary recklessness and an amazing temperamental force. His ceremonial costume that is about to disappear is consisted of: over the cloth shirt, a very large Turkish jacket of clear chocolate colour, embroidered with arabesques surrounded by ornaments in mosaic by cloth of different very bright colours; an almost tight pants from very thick felted wool and decorated over the thighs with arabesques similar to those of the jacket, a leather belt, wide and hard as a lemonade producer cinch, embellished with brass, strongly tightening the torso and right now even the most unbridled gallop. To this belt is attached a belt-shaped knife kandjar, fitted in horn and a wooden sheath. This knife is not a weapon, it is rather a tool to charpent as travel accidents. The true utility knife, even more peaceful,*

¹⁹ Robert Kunisch, *București și Stambul: schițe din Ungaria, România și Turcia*, București, Ed. Saeculum, 2000, p. 74.

²⁰ Patrick O'Brien, *Journal of a residence in the Danubian Principalities, in the autumn and winter of 1853*, London, Richard Bentley, 1854, pp. 137-138.

*is a small eustache dangling from his belt, next to a beautifully worked leather tobacco pouch. The pant leggings from cloth, similar with the pants, fit in two ways over thereof; they cover the leg from ankle to thigh, doubling the pants, or only cover the lower leg from the knee, by spreading on the feet, in the manner of the gauchos calzerone from Mexico. We join to all this accessories a large cap fleece, long hair flowing backward, and finally to the belt, strings and cords which a coachman likes to stock up, and there will be the complete image of an outfit that does not fail, though a bit wild as a whole, a rather proud turn to horse”.*²¹

Contrary to the general opinion regarding the speed and haste with which the coachmen tried to reach the destination, Ulysse Marsillac presented a travel ritual ascribed to them: “*What the drivers appreciate the less is the time and you would not convince them at all to leave the road before the sunrise or go further after sundown. They have their stops established in advance and they go slowly to reach well: chi va piano va sano, chi va sano va lontano - this proverb was made for them. They agree to take all your house and the whole family in their carts, but do not ask them more. You travel as the human ancestors did in their primitive migrations, carrying your gods and your altars. Is not that enough?*”²²

²¹ Auguste Dieudonne Lancelot, *De Paris à Bucharest: causeries géographiques*: (1860), in “Le Tour du Monde”, no. 1-6, 1866, p. 211.

²² Ulysse de Marsillac, *De la Pesta la București : însemnări de călătorie*, in “Bucureștiul în veacul al XIX-lea”, București, Ed. Meridiane, 1999, p. 69.

REFERENCES

- AUDOUARD, Olympe, *L'Orient et ses pleupades*, Paris, E. Dentu, 1867.
- AVRIL, Adolphe, baron de, *De Paris à l'Île des Serpents: à travers la Roumanie, La Hongrie et Les Bouches du Danube / par Cyrille*, Paris, Ernest Leroux, 1876.
- BEATTY-KINGSTON, William, *A wanderer's notes*, vol. 2, London, Chapman and Hall, 1888.
- BLOWITZ, Adolphe Opper de, *Une course à Constantinople*, Librairie, Paris, Plon, 1884.
- BOIS-ROBERT, J.D. de, *Nil et Danube souvenirs d'un touriste en Égypte, Turquie, Crimée, Provinces-Danubiennes*, A. Courcier, Paris, 1856.
- CANINI, Marco Antonio, *Vingt ans d'exil*, Paris, Baudry, 1868.
- DOZE, Virgile, *Un mois en Moldavie*, Bruxelles, Meline, Cans et Cie, 1857.
- KUNISCH, Richard, *București și Stambul: schițe din Ungaria, Romania și Turcia*, București, Ed. Saeculum, 2000.
- LANCELOT, Auguste Dieudonne, *De Paris à Bucharest: causeries géographiques: (1860)*, in "Le Tour du Monde", vol. 2, no. 1-6, 1865; no. 1-6, 1866; no. 1-6, 1868, Paris.
- LE CLER, Gustave, *La Moldo-Valachie: ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être*, Paris, E. Dentu, 1866.
- MARSILLAC, Ulysse, *De la Pesta la București: note de însemnări de călătorie*, în "Bucureștiul în veacul al XIX-lea", București, Ed. Meridiane, 1999.
- MOÛY, Charles de, *Lettres du Bosphore: Bucarest, Constantinople, Athènes*, Paris, E. Plon et Cie, 1879.
- NOYES, James Oscar, *Roumania: the border land of the Christian and the Turk, comprising adventures of travel in Eastern Europe and Western Asia*, New York, Rudd&Carleton, 1857.
- O'BRIEN, Patrick, *Journal of a residence in the Danubian Principalities, in the autumn and winter of 1853*, London, Richard Bentley, 1854.
- PIGEROY, Félix, *Les pèlerins d'Orient: lettres artistiques et historiques sur un voyage dans les provinces danubiennes, la Turquie, la Syrie et la Palestine: avec mission du Gouvernement*, Paris, Dentu, 1854.
- PITTARD, Eugène, *Dans la Dobrodja (Roumanie): note de voyage*, Genève, Imprimerie du Journal de Genève, 1902.

LEISURE PRACTICES AND VENUES IN TRANSYLVANIA AT THE END OF THE 19TH CENTURY¹

Maria Tătar-Dan*

Abstract

The study explores the leisure activities of the Romanian in Transylvania at the turn of the century in the context of the modernization process. The major change proposed by modernity at the level of daily life was the democratization of leisure, as it was no longer reserved to a small group of people. Industrialization, the development and spread of new technologies, the emergence and consolidation of middle class made it accessible to larger and larger groups of people generating new habits and new comportments. Leisure activities contributed to the making of modernity in a number of ways, at the same time being transformed by it.

Keywords: *Leisure Practices; Venues; Transylvania; Modernity; Daily Life.*

The years of the end of the 19th century and the beginning of the 20th one, as in before the “Great War”, as the contemporaries called the First World War are generally looked upon as a time of prosperity, progress, exuberance, joie du vivre, the so called *la belle époque*. From west to east, Europe was enjoying the promises of modernity, the coffee shop, the theatre, the promenade, the restaurant were the expression of a new way of life forged by the modernity. The present study analyses how this way of living was embraced at the periphery of central Europe by the Romanians of Transylvania, concentrating on the leisure practices and the venues designated to such activities.

By the end of the 19th century the Romanian society of the Austro-Hungarian Empire had undergone profound transformations. The integration of Transylvania in the Hapsburg Empire at the end of the 17th century pushed the province in the modernization whirl. The Habsburg rule offered to Romanians the opportunity to establish contacts with the occidental culture and values, as one goes along a new generation of elites emerged, a group of intellectuals educated in the Central-European universities. There scholarly peregrinations brought them in contact with the ambiance of the Central European cities, with the preoccupations and the interests of the bourgeoisie and the western model of society was slowly embraced. The contact with other cultures and models favoured the development of new strategies for the development of the Romanian nation. The Romanian national project started in the eighteen century and grown in

*Lecturer PhD., “Petru Maior” University of Tîrgu Mureş, Romania

¹The research presented in this paper was supported by the European Social Fund under the responsibility of the Managing Authority for the Sectorial Operational Programme for Human Resources Development, as part of the grant POSDRU/159/1.5/S/133652).

the nineteenth century aimed at emancipating the nation on all dimensions, political, cultural, economical, social and all the actions of the Romanian elites in the second half of the 19th century followed these guidelines, the end of the 19th century becoming for Romanians as for the entire Transylvanian province the time of assessments of the transformations and evolutions registered under the sign of modernity. How all these processes did influence the way Romanians lived and to what extent they embraced the western model in regards to leisure are the main questions that structured this research.

The major change brought by modernity in what concerns daily life was the democratisation of leisure, as it was no more reserved for a small group of people. Industrialization, the development and spread of new technologies, the emergence and consolidation of middle class made it accessible to larger and larger groups of people generating new habits and new compartments. Although the organisation of modern leisure is linked to the formation of the state, the political intervention in this matter is quite late even in the western societies, the firsts to experience the modernization process.² Thus, this role was assumed, at least in a first stage by cultural and professional associations. In the Austro-Hungarian Empire at the end of the 19th century this kind of institutions was a constant presence and whichever their goal or character was, religious, cultural, social, economic, the associations governed and defended the national life and values of the different peoples living in the Empire. Although their activity and even existence was limited after the revolutions of 1848, the associations remerged and even multiplied after the more permissive law of 1860. In this favourable period the first Romanian institutions of this type appeared: *Asociațiunea pentru Cultura Poporului Român din Maramureș* ("Association for the Culture of the Romanian People in Maramureș" - Sighet, 1861), *Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român* ("Transylvanian Association for Romanian Literature and the Culture of Romanian People", shorten *Astra*). Established in Sibiu in 1861, *Astra* reached on the eve of the First World War eighty seven departments and 10.300 members. In the following years other associations were established such as: *Asociațiunea Națională Arădeană pentru Cultura Poporului Român* ("The Arad National Association for the Culture of the Romanian People"-Arad, 1863), *Societatea pentru un fond de teatru roman* ("Society for the creation of a Fund for the Romanian theater" - Deva, 1871).³ Besides these regional associations, Romanians established thousands of local associations for supporting the educational activity, the religious life, the craftsmen, the Romanian women etc. And although the Romanians had less financial resources by comparison with other nations of the Empire, by association they succeeded in establishing their own banks and credit institutions. All these associations played an important role in building and consolidating the Romanian nation. But at the same time they contributed to

² See Gilles Pronovost, *Temps, culture et société. Essai sur le processus de formation du loisir et des sciences du loisir dans les sociétés occidentales*, Presses de l'Université du Québec, 1983.

³ Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2003, p. 289.

the shaping of new behaviours and diversification of leisure activities, as they were the main organizers of cultural and entertainment events such as: theatre performances, concerts, balls, dancing soirees, thus giving vitality to the Romanians mundane life. The associations embodied the spirit of the time and Romanians embraced it fully.

At the end of the 19th century the mundane calendar of the year in the Austro-Hungarian Empire began with the carnival. Placed between Epiphany and Mardi Gras this was the period of the year that concentrated the greatest number of leisure manifestations. How did this period look in the Romanian Case? A glimpse through the press of the time reveals that the carnival was the major attraction in the Romanian mundane calendar also. They even borrowed the occidental term of “carnival” instead of the traditional *câșlegi*, the term used by the Romanian peasants for the period between fasting. The offer of leisure and entertainment events in the carnival period included balls, concerts and theatre performances, dancing soirees and literary soirees, generally organized under the patronage of Romanian associations. The arrival of the carnival was marked by the nineteenth century press in different manners. For example in 1866 the *Familia* (“The Family”) magazine proposed in its second number a riddle (*gâcitura*): *Isolandu de catra mine/Silabior’a din finite,/Pofta de-a manca ti-vine,/Daca bine m’ai gatitu;/ Domnii nu potu ca se fia/ Neci o diua, eu lipsindu,/ Er la simpl’a tierania,/Me vedi numai candu si candu./ Cea din urma silabioara/E potinte element,/ Mai alesu candu salta, sbora/Pe aripi iuti de ventu./Navigantele convine/ Cu elu forte-adese ori,/ Si lu-face se suspine,/ Si se sentia grei fiori./ Tote aste silabiore/ De le puni intr’unu cuventu,/ Aducu dîle ‘ncantatore,/ Aducu jocuri, hore, cantu./ Ori si cine me ofeteza,/ Dar junimea mai vertosu,/ Că-ci ea de la min’ spereza/ Unu vinitoriu mai frumosu.*⁴ In the forth number the answer was given, and of course it was “carnival”. We can find out also who had given a correct answer: “the following misses and ladies: Maria Ciaciani, Otilia I. popoviciu, Teresia Zsian and the gentlemen Ioane St. Siulutiu, Ioane Corhanu, B. Stefanu Popoviciu, Demetriu Lacatusiu.”⁵ Almost four decades later, the same magazine marked the approaching of the carnival through an illustration with the following description: “The merriest season of the year, the Carnival (*carnevalul*) has arrived. He usually comes with great fuss and trumpets sounds. All these mean that people are enjoying themselves. Many intimate connections are established in this period, ending later in front of the Altar, as Amor plays an important part these weeks. The painter illustrates the Carnival as a sprightly winged boy, who makes his appearance on a bicycle.”⁶

Amongst the numerous events organized in the carnival the one generating the most fuss was the ball. One could say that this was a must be at the end of the 19th century. The emperor himself gave two balls each winter: the ball of the Court, *Hofball* which gathered the noble families and the diplomatic corps and the ball at the Court, *Ball am Hof* which gathered

⁴ “Familia”, Year II, no. 2, 15/27 January 1866, p. 24.

⁵ Idem, no. 4, 5/17 February 1866, p. 48.

⁶ Idem, Year XXXVI, no. 3, 16/28 January 1900, p. 35.

the personal guests of the monarch.⁷ The democratisation of leisure in modern times made this kind of event accessible to everyone, the ball was not any longer an event only for the aristocracy, on the contrary at the end of the 19th century in every town of the Monarchy, big or small one could attend such a manifestation. Romanians all over Transylvania organized such events each carnival. For example this was the offer for the year 1890: 17th of January the ball of the Romanian students in Zurich, 21st of January the ball of the Romanian women reunion of Braşov, 23rd of January the ball of the Romanian women reunion of Abrud, Abrudsat and the surroundings, 26 of January the ball of the Romanian intelligentsia of Borşa and the surroundings, 1st of February the Romanian ball in Arad, the 5th of February the ball of the Romanian women reunion of Sibiu (postponed due to influenza), the 9th of February the dancing soiree of the “Bucovina” Academic Society of the University of Cernăuți, 11th of February the ball of the Romanian *Casina* in Dobra and the philanthropic ball in Blaj, 13 of February the ball of the Romanian women reunion of Oraviţa and the ball of the tailors in Lugoj, 14 of February the ball of the firemen reunion in Reşinari, 15 of February the ball of the Romanian *Casina* in Beiuş, the ball of the Reading Society in Orăştie and the ball of the Romanian women reunion in Zărneşti, 16 of February the ball of the firemen reunion in Orlat, 17 of February the Romanian ball in Vienna, 18 of February the Romanian picnic in Oradea, 20 of February the Romanian Ball in Căpâlnaş and the Romanian ball in Cluj, 22 of February the soiree of the Romanian young ladies reunion in Lugoj.⁸ Such calendars were published in the magazines of the time at the beginning of each year, popularizing the events organized by Romanians all over the Monarchy. Furthermore correspondences from the participants at these events were also published describing how the events turned out. “The masked ball in Braşov organized by the Romanian women reunion the 13th of February for the benefit of the pauper widowers was one of the most successful parties. The beautiful and lovely national costume was predominant. Even some non-Romanian women looked precious in the beautiful national outfit. It is true that there were few masks; it seemed that the organizers had been expecting to be more as they kept postponing the dance until midnight, which was not very pleasant for the un-masked public. However, the dance, especially after the break, was very animated and lasted until dawn”.⁹

Besides the entertainment character the ball had also a national dimension. Thus the lack of such events in certain parts of Transylvania was considered a prejudice to the nation: “It is sad and painful for our national prestige, that we have to let such occasion of sincere gathering slip from our hands!... Our young have only one soul and they cannot be everywhere. One

⁷ Michel Bernard, *L'empire austro-hongrois: splendeur et modernité*, Éd. France loisirs, Paris, 2006, pp. 95-96.

⁸ “Familia”, Year XXVI, no. 1, 14/26 January 1890, p. 12, idem, no. 2, 14/26 January 1890, p. 24, idem, no. 3, 21 January/2 February 1890, p. 35, idem, no. 5, 4/16 February 1890, p. 60, idem nr. 6, 11/23 February 1890, p. 71, idem, no. 7, 18 February/2nd of March, p. 83.

⁹ Idem, no. 6, 11/23 February 1890, p. 71.

takes care of his special affaires that keep him away from the public welfare; another maybe meditating on how to change his way of living - this one chooses the good part, but without ringing the big bell; the third one and the others may not feel any pleasure when they see themselves surrounded by Romanian hearts. In one word, the missing of the ball from this carnival has its causes...”¹⁰ On the other hand the presence of Romanians at the ball organized by the Court is considered a pride. For example from the 3rd number of *Familia* in 1866 we learn about the four court balls held by its Majesty, the emperor in Buda-Pesta. “The first took place last week and more than 450 persons attended. Among them, the following Romanians attended: Antoniu Mocioni, Gavrilu Mihaly and Ioane Fauru”.¹¹

Despite its incontestable national dimension, the ball at the end of the 19th century represents an opportunity for the peoples of the Austro-Hungarian Empire to gather, constituting a favourable environment for social and cultural transfers. For example the ball organized each year by the society of the Romanian students in Vienna had according to Alexandru Vaida-Voevod (twice prime minister in interwar Romania) the reputation of being the most glamorous ball of Vienna. Sextil Pușcariu, docent at Vienna University recalled that the balls of “România Jună” Society were always attended by an archduke as a representative of the Imperial House. There were also Viennese artists and representatives of the German, Slavic and Italian students attending these events. Eduard Strauss, the famous composer, even dedicated a polka to the “România Jună” Society, *Fleurs roumaines*. Ciprian Porumbescu did the same. He dedicated the *Florile Dalbe* waltz (later called *Camelli*) to Theresa Eduard Kanitz, one of the patronesses of “România Jună”s balls.¹² Through these events the Romanian society connected to the other societies of the Monarchy and by having the same interests, passions, preoccupations it looked more and more that it belonged and less an outsider. One could say that through these social events Romanians made a step forward in conquering the city, both at a symbolic and at a concrete level as the ballrooms of the Austro-Hungarian cities vibrated with Romanian songs and dances. At the beginning of each year, once the season of the carnival opened, the Romanian associations, which usually organised these events, stormed the restaurants and the hotels of the Transylvanian towns. In general the events were organized in the same places: Abrud the *Detunata* hotel, Arad - *Crucea Alba* hotel, Beiuș - *Ospătăria Opidană* (the restaurant of the town), Blaj - the National hotel, the Universe Hotel or the large room of the Romanian gymnasium, Cluj the Citadel Hall, Lugoj – *Concordia* Hotel, Oradea the *Arborele Verde* hotel, Oravița *Corona* hotel, Turda the *Central* Hotel etc.

During the carnival period Romanians could attend also theatre performances of concerts. The offer of this kind of events is generous all over the year. For example only *Societatea pentru crearea unui fond de teatru*

¹⁰ “Familia”, Year XVIII, no. 3, 17/29 January 1882, p. 33.

¹¹ Idem, Year II, no. 3, 25 January/6 February 1866, p. 36.

¹² Cornel Sigmirean, Maria Tătar-Dan, “Between Tradition and Modernity: Leisure and Fashion in Transylvania at the End of the 19th Century. The Romanian Case”, in Antonello Biagini, Giovanna Motta, *Fashion through History: Costumes, Symbols, Communication*, Cambridge Scholars Publishing, 2016.

român organized in the year 1900 seventy-three theatre spectacles in which one hundred and one plays were performed.¹³ The passion and interest for theatre can be seen all over Central Europe, encouraged in the 19th century by two main factors: the cultural power of the bourgeoisie and the affirmation of national identities. One could not have a social position without a season ticket. At the dawn of the century every town of the empire, big or small, strived to have its own theatre. The same passion for art can be seen everywhere but always in a different language.¹⁴

The social life of the Monarchy could not have existed without the watering places, true symbols of leisure and of the joie de vivre of the European social elite on the eve of the First World War.¹⁵ Transylvania had its own such places frequented even by the empress, such as *Băile Herculane*. Amongst the watering places Romanians frequented was *Stâna de vale*. The establishment of this resort is connected to a Romanian bishop, Mihai Pavel who had discovered this area on the occasion of a canonical visit in 1882. He liked the place very much and he laid the foundation of this resort by building the first edifice. The resort was and still is famous for its therapeutic waters. According to an article published in 1887 in *Familia* magazine, one can find there the following springs: “*Isvorulu Pavelu*, named after the first person who placed the first fundament at this therapeutic place. It is located in the south-east side of the resort and it has a rich and tasteful water of 5-5 ½° C. At a distance of 200⁰ (379 meters) nearby the house donated to Beiuș gymnasium for the use of the teachers, there is another water source *Isvorulu Popilor* also with a rich and tasteful water, a bit warmer as it is in front of the sun – it has 6°C. The little stones it throws upwards make us believe that its rise is vertically and not horizontal from bottom to top. *Isvorulu Scaldiloru* gushes out from the hill in the northern side and after a long fall it supplies two cold showers and the warm baths”.¹⁶ The most famous spring until nowadays is *Isvorulu Minunilor*. “It got this name due to its healing power. A truly great spring, the king of all springs from Bihor Mountains...Its large basin is used as a bathing place. The water is very cold, about 4 and ½ °. The bathing should be done by entering the water several times. After 8 to 10 minutes jump out of the water and quickly dress in dry white clothes; the whole body warms up. Even better is to dry your body with a cloth or flannel. Due to its healing powers, people consider the spring something sacred and always follow the tradition of throwing a coin in his water”.¹⁷

A correspondence published in 1888 in *Familia* magazine by its chief editor Iosif Vulcan is a glimpse of how summer at *Stâna de Vale* looked like more than a century ago. He begins his exposé by stating “I was also born in Arcadia...No, I only live there as the villa where I am writing from is called “Arcadia”. I do not know who had given it this name but I find it very appropriate. A beautiful valley lies in front of me, a valley surrounded by mountains. Thousands of shades of green delight my eyes. I inhale with

¹³ “Familia”, Year XXXVI, no. 24, 11/24 June 1900, p. 284.

¹⁴ Michel Bernard, *op. cit.*, pp. 99-103.

¹⁵ *Ibidem*, p. 98.

¹⁶ “Familia”, Year XI, no. 20, 15 October 1887, p. 252.

¹⁷ *Ibidem*, p. 253.

*Leisure Practices and Venues in Transylvania
at the End of the 19th Century*

thirst the air full of oxygen and with devotion I look towards *Verful Poenii*, the highest mountain in the area. At the foot there is an agile and lively mountain river. All around me there are several coquette villas. On the left the Döry villa build this year, across *Residenția*, farther on *Margareta* villa and other cottages, up the hill between the pine trees the beautiful chapel, on my right side I can see villa *Aurora* like Venus rising from the waves as it isn't all dressed yet, farther on hidden between the pine trees the warm baths and above the cold ones which barely have 7-8 degrees. Over the river under the right hill the Pavel spring gushes out. Nearer, on the same hill the *Siberia* villa, named this way because it is colder there. After the hill an admirable valley, on the left the bowling room from where at this moment I can hear joyful women laughter, at the bottom of the hill the restaurant with two large rooms and a terrace; beside a place for gamblers. Farther on a string of little cottages for tourists, each of them with one room, but very nice. On the left a long valley and on the left hill one can see Jerusalem with the lodges for the Jews, but lodged by Christians, downwards beside the main promenade a conversation and piano salon is being built".¹⁸ The same article gives us some insides on how tourists spent their time in this resort. During the day they could take a walk in the pine forest. "Afterwards we went to the *Izvorul Minunilor*, which springs at 1135 meters from a picturesque bundle of rocks... A longer walk takes us to *Izvorul Eremitu* which springs at 1190 meters; the water has 4 and ½ degrees. One of the most interesting stroll is on the river shore to the water mill and down to *Cârligata* where in a nice valley the river meets another one. Here the tourists spend their time fishing. An even nicer trip is up to *Custore*. There, starting with *Boița Mountain* (1352) to *Poiana* splendid sceneries enchant the eye".¹⁹ In the evening, after dinner it was the time for parties. "Several dancing soirees have been organized. Here the tone is cordiality. The bishop Pavel gives an example, his affability is captivating. One of the most enjoyable figures is the seventy year old clergy man *Teodor Köváry*, who spends all his summers here and every Sunday and holiday he gives a sermon. The cleric *Șarcadi* has also gained the respect of everyone as he is a very courteous and gallant person".²⁰ At the end of each aestival season the press registers those who spent their holiday at the resort. "At *Stâna de Vale* this season was very joyful. A public larger than in the previous years attended. Some parties and concerts were organized and *Miss Angela Buteanu* played many Romanian songs much applauded. Among the Romanians who were here this summer we mention the bishop *Mihail Pavel*, Ph.D *Augustin Lauran*, the principal of *Beiuș* gymnasium *Ioan Buteanu* and his family, the priest *Ioan Borlean* of *Leta-mare*, the priest *Nicolae Marcuș*, the editor *Iosif Vulcan* and his wife, Ph.D. *Dem. Kiss* lawyer with his family, Ph.D. *Coriolan Pap* lawyer in *Oradea-mare*, *Petru Suci* archbishop in *Ocuriș*, *Ignatie Pop* secretary of the bishopery of *Arad*, *Coriolan Ardelean* teacher at the gymnasium of *Beiuș*, *Mihail Pavel junior* from *Slatina*, M.

¹⁸ "Familia", Year XXIV, no. 31, 31 July/12 August 1888, p. 357.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

Huban PhD. Student from Saplunța, Nic. Diamandi from Oradea Mare, George Creț from Beiuș, Aurel Lazar from Oradea Mare and others”.²¹

Other leisure activities in the summer period included hiking, excursions and other outdoor activities as by the end of the 19th century the contact with the nature was a way of escaping the routine and the sentiment of uncertainty and decadence generated by the constant change specific to modern time. Practicing a sport and outdoor activities constituted a way of purifying both the mind and the body. In regard to social event, in the aestival season the main event on the mundane agenda was the summer party. It was generally the youth organizing these social gatherings. “The Romanian youth of Lipova will organize in 15/27 august a dancing party in *Archiducele Iosif* ballroom. The revenue is meant for the pauper pupils... The party in Cenade organized by the Romanian intelligentsia the 3rd of August was a complete success. *Romana* and *Ardeleana* were enthusiastically danced and in the break time some young men danced *Călușerul* and *Bătuta*... The young ploughmen of Cuvești near Lipova organized the 1st of August a dancing party in the communal house. The dance started in the afternoon, at 3 o'clock and the theatre performance was at seven. The party ended at dawn”.²² Less formal than the balls and the parties of the carnival period the summer party could be held even in the courtyard of a house or even in a park. For example in *Nemigea-maghiară* the summer party of 1892 was organized at the house of Mister Albert Vince. “The organizing committee was made up of Petru Mureșianu – president, Ioan Mititean – cashier, Ioan Rusu controller, Grigoriu Mureșian and Dumitru Chita”.²³ The summer party of 1893 in *La Gura râului* was held in the park *Sub piatra gurguiată*.²⁴

The mundane interests of the Romanian society at the end of the 19th century are the result of the changes suggested by modernity; the expression of the emergence of a middle class composed of craftsmen, wealthy artisans, land owners, teachers, clerics, doctors and clerks who had means and time to have such activities. At the same time their passions and interest on the eve of the First World War were not very different from those of the other peoples living in the Austro-Hungarian Empire. To some extent the life in Central Europe pulsed in the same rhythm. However, as Bernard Michel said, the peoples of Central Europe shared the same passions but always in a different language as in the multi-ethnic and multicultural Monarchy, the national issue prevailed and leisure could not have escaped it.

²¹ “Familia”, Year XXVIII, no. 33, 16/28 August 1892, p. 394.

²² Idem, Year XXVI, no. 31, 5/17 August 1890, p. 375.

²³ Idem, Year XXVIII, no. 31, 2/14 August 1892, p. 370.

²⁴ Idem, Year XXIX, no. 31, 1/13 August 1893, p. 371.

ACTIVITATEA BĂNCII „MUREȘIANA” DIN REGHIN ÎNTRE ANII 1887-1948.

SCHIȚĂ ISTORICO-FINANCIARĂ¹

II

Vasile Dobrescu*
Maria Tătar-Dan**

Abstract

The Activity of “Mureșiana” Bank from Reghin, from 1887 to 1948. An Historical and Financial Outline II

The “Mureșiana” bank in Reghin was one of the most representative Romanian financial institutions in the area of Mureș. The present paper, the second part of a broader study on the activity of the bank during its existence, outlines the lending operations activated by “Mureșiana” bank in the 1887-1947 period. Although a credit institution with a medium financial power among the Romanian Transylvanian banks and a small bank in the financial system of the Dualist Monarchy and later of Romania, “Mureșiana” had a great contribution to the economic development of Mureș area.

Keywords: *Economic Evolution; Financial Institutions; Lending Operations.*

Evoluția economico-financiară a băncii „Mureșiana” din Reghin, pe un parcurs temporal de 6 decenii, ca cea mai reprezentativă instituție de credit cu capital românesc din ținutul Mureșului Superior, s-a înscris, durabil, în istoria social-economică a societății românești reghinene, fiind marcată de succesiunea și efectele evenimentelor majore de ordin politic-statal sau militar și de conjuncturile economice favorabile sau dificile ce s-au manifestat în arealul național. Prima parte a acestui studiu a vizat recuperarea contextului înființării acestei bănci urmărind apoi evoluția activelor, capitalului social, reesconturilor și depunerilor în perioada analizată. Partea a doua se concentrează asupra operațiunilor de creditare activate de către banca „Mureșiana” între anii 1887-1947. Acestea au vizat creditele: cambiale (denumite de escont din perioada interbelică); ipotecare; de obligațiuni cu „cavenți” (giranți); în cont-curent, de lombard, pentru activități comerciale în coparticipare sau patronate direct de către bancă, achiziții de efecte publice și acțiuni și, de participații (plasări de acțiuni la întreprinderi industriale sau comerciale).

Creditele cambiale (scont) se regăsesc pe parcursul întregii activități financiare a băncii „Mureșiana” dominând, cu câteva excepții scurte temporale, prin volumul lor, celelalte credite bancare. Creditele cambiale au fost preferate de către conducerea băncii, inițial, până la consolidarea sa financiară, datorită termenelor mai scurte de scadență a

*Professor, “Petru Maior” University from Tîrgu Mureș, Romania

** Lecturer PhD., “Petru Maior” University from Tîrgu Mureș, Romania

¹ Prima parte a acestui studiu a fost publicată în limba franceză în „Studia Universitatis Petru Maior. Series Historia”, vol. 13, nr. 2/2013, pp. 43-62.

acestora (ele se acordau pe termene de 6 luni cu posibilitatea prelungii lor în cazul garanțiilor suplimentare și a capacității materiale a debitorilor, iar prelungirile, teoretic nu trebuiau să depășească 1 an, un an și jumătate), existând, astfel, posibilitatea rulării mai rapide a capitalurilor împrumutate în condițiile existenței unor resurse financiare interne relativ restrânse a creditelor cambiale. În ciuda posibilității prelungirii la scadență, creditele cambiale (scont) nu erau propice pentru investițiile de durată în domeniul agrar (de ameliorări ale solului, înființare de livezi pomicole sau de vii, eventuale achiziții de terenuri agricole, etc.) unde ciclul de reproducție economică, în cel mai fericit caz, se înscria în limitele unui an. În schimb, banca/băncile prin prelungirea scadențelor, evident acoperite material, prelungea și perioada de încasare a dobânzilor, uneori prin încasarea de noi comisioane, sporindu-și afacerile și beneficiile. Debitorii cambiali suportau însă noile cheltuieli și, evident, creșterea datoriilor, fiind pasibili, în cazul neachitării acestora, să-și piardă, prin licitație sau procese, bunurile gajate. Cambiile erau garantate de către debitori cu o parte din bunurile proprii (mobile sau imobile) la care se adăugau garanțiile a 2-3 giranți, solidari cu debitorul în cazul neacoperirii creditului față de bancă. Concluzia unanimă a specialiștilor era că acest tip de credit era mai adecvat activităților comerciale și industriale.

Volumul creditelor cambiale acordate de banca „Mureșiana” a fost dominant în raport cu totalul celorlalte credite până în 1914, reprezentând un procent ce a oscilat anual între 50-60% față de volumul celorlalte împrumuturi la un loc. Sporul lor este continuu ascendent până la primul război mondial, cu excepția anului 1913. Astfel, în primul an de bilanț, creditele cambiale debutau cu o sumă de 21.446,69 florini;² peste 10 ani (1897) volumul lor se ridicase la 133.398,26 florini;³ peste 20 de ani (1907), ele reprezentau un portofoliu de 651.183,70 k.,⁴ iar, în 1914 vor atinge cifra maximă, pentru această perioadă, de 1.155.655,74 k.⁵ Între anii 1915-1920 inclusiv (cu un puseu episodic în 1919) volumul creditărilor cambiale se reduce continuu, pierzându-și întâietatea în favoarea creditelor în cont curent (în 1921, ele totalizau 818.232,27 lei).⁶ Deși, de la această dată încep să sporească valoric, vor ocupa primul loc ca volum în operațiunile financiare ale băncii doar din 1925, sporind vertiginos până în anul 1930. Astfel, în anul 1925 creditele cambiale se ridicau la cca. 3,87 milioane lei,⁷ iar în 1930, volumul lor atinge peste 36,08 milioane de lei.⁸ Creșterea exagerată a volumului creditelor cambiale, per ansamblu, ca de altfel și a creditelor în cont-curent, ambele socotite ca împrumuturi foarte mobile, în perioada interbelică, se datorează nu numai noilor orientări ale politicilor bancare ale conducerii

² Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș (în continuare A.N.S.J.M.), fond Banca „Mureșiana”, Dosar 38, f. 10 verso.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ „Anuarul băncilor române”, XVII, Sibiu, 1915, p. 95.

⁶ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 826, f. 10 verso.

⁷ *Ibidem.*

⁸ „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 46 din 25 februarie 1931, p. 2372.

„Mureșienei”, în consens de altfel cu practicile bancare curente, ci și creșterii fluxului inflaționist și al devalorizării accentuate a monedei naționale. Urmarea acestui ultim fenomen se manifestă prin sporirea dobânzilor de creditare care de la 8-9%, în anii 1919-1920, ajung, treptat, la peste 20% în anul 1929. Specialiștii precum Nicolae N. Petra, analizând aceste realități, constatau că dacă debitorii comerciali și industriali reușeau să-și achite datoriile, debitorii agricoli, în bună măsură, nu mai reușeau decât să plătească dobânzile și doar o mică parte din creditele primite.⁹ În consecință, o bună parte din creditele cambiale angajate încă din anii anteriori anului 1930, practic au fost prelungite nepermis de mult, umflând artificial și nesănătos, an de an, portofoliul cambial. Am remarca faptul, documentat de altfel de reviziile contabile antebelice întreprinse în anii 1911-1912 de revizorii trimiși de către „Solidaritatea”, că banca „Mureșiana”, dar nu era o excepție, prelungise nepermis de mult până la 10-15 ani o parte însemnată a creditelor sale cambiale, aceștia recomandând, încă de pe atunci, ca aceste credite să fie ori lichidate, ori transformate în credite cambiale cu acoperire ipotecară sau chiar credite ipotecare.¹⁰ Doar abundența de surse financiare proprii și, în parte achitarea debitelor de către debitori favorizați de prelungiri repetate au dus la evitarea unor pierderi însemnate sau chiar a colapsului băncii în perioada dificilă pentru afacerile sale din anii primului război mondial.

Efectele crizei economice vor demonstra că politicile de creditare ale băncii „Mureșiana” și nu numai, au fost hazardate și nerealiste. Dacă în perioada de stagnare și relativă descreștere a afacerilor băncii (1931-1933), creditele cambiale descresc ușor până la volumul de peste 36,97 milioane de lei,¹¹ deblocarea și „curățirea” portofoliilor băncii, din anul 1934, provoacă o scădere a creditelor cambiale până la 11.571.473 de lei,¹² la care se adaugă suma debitorilor, în covârșitoare majoritate agricoli, dar cu credite cambiale, aflați sub incidența Legii conversiunii datoriilor agrare, în valoare de 8.260.871 de lei.¹³ Legea conversiunii datoriilor agricole din 7 aprilie 1934 reducea la jumătate angajamentele bancare ale debitorilor agricoli, restul de 50% a datoriilor, în cazul proprietarilor de până la 10ha, la cererea lor, putea fi plătită eșalonat pe următorii 17 ani (până în 1951), în 34 de rate semestriale, cu dobândă anuală de numai 3% (dobânda curentă era de 9,5% în acel an). Proprietarii cu peste 10ha puteau să-și achite datoriile în baza unor angajamente, cu banca în cauză, pe o perioadă mai scurtă, beneficiind de o reducere proporțională a acestora.¹⁴ Statul, prin Banca Națională, se

⁹ Nicolae N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, p. 123.

¹⁰ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 30, f. 7.

¹¹ „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 129 din 7 iunie 1934, p. 4221.

¹² Idem, nr. 134 din 15 iunie 1935, p. 5476.

¹³ *Ibidem*, p. 5476.

¹⁴ Din cei 1229 de debitori aflați sub incidența Legii de conversiune înregistrați numai la Centrală (fără filiala din Târnăveni) cu datorii totale de 5.350.635 lei: 211 se angajau să-și achite debitele în 2 ani; 144 în 5 ani (valoarea totală a debitelor acestora era de numai 1.125.913 lei), ceilalți 641 se angajau să-și plătească datoriile în rate, pe perioada maximă legală de 17 ani (volumul

angaja, să plătească restul debitelor angajate anterior de către datornici, eşalonat, în funcție însă de volumul și ritmul achitării datoriiilor de către cei cuprinși în dispozițiile legii amintite. Prin această măsură, practic, debitele din conversiune se transformau din credite mobile în credite ipotecare pe termen lung, pe lângă o dobândă prohibitivă ce acoperea, în cel mai bun caz, cheltuielile administrative. Banca „Mureșiana”, ca și celelalte bănci care au avut mulți debitori agricoli, va trebui să suporte acest adevărat balast financiar, desigur, din ce în ce mai redus, până la lichidarea sa în 1948. Precizăm că fără măsura legislativă amintită, care a afectat în procente variabile, afacerile și beneficiile tuturor băncilor, cu insignifiante excepții numerice, atât băncile în cauză, cât și debitorii ar fi intrat într-un inevitabil colaps economico-financiar, deși criticile, unele justificate, n-au lipsit.¹⁵ Pe fondul scăderii afacerilor băncii „Mureșiana” și în anul 1935, reflectând realist însă adevăratele efecte ale crizei, scontul (creditul cambial) înregistrează doar un volum de 1.487.348 de lei,¹⁶ reducerea dramatică a volumului său față de anul anterior, datorându-se lichidării masive a creanțelor de scont mai vechi ale debitorilor comerciali și industriali, și probabil al unor debitori agricoli cu resurse financiare sustenabile. Debitul în conversiune au scăzut lent și în valori rezonabile până în 1936, rămânând totuși un volum de cca. 7,02 milioane de lei.¹⁷ Raportând acest volum însă la totalul activelor sale din acel an de peste 11,4 milioane, constatăm că acesta reprezenta un procent semnificativ de aproape 57%, grevând încă asupra procesului de normalizare al situației financiare a băncii. Prin fuzionarea băncii „Toplițana”, în anul 1937, scontul a sporit semnificativ la peste 3,14 milioane de lei dar a intrat și un volum masiv de debitori din conversiune, care brusc, a mărit volumul total al acestor debite la peste 12,77 milioane de lei.¹⁸ În anul 1939 sporirea scontului e dătătoare de speranțe, el, ridicându-se la peste 5,26 milioane de lei, pe când fondul creanțelor din conversiune scade la cca. 9,77 milioane de lei.¹⁹

Între anii 1940-1944, scontul crește constant și substanțial sub raportul exprimării numerice, cu amendamentul luării în considerare a efectelor inflaționiste, în sensul că bilanțul pe 1944 indică un volum de peste 19,34 milioane de lei (644.804,87 pengő) și o scădere a volumului datoriiilor din conversiune, dar nu cu aceleași proporții, care ajung la aproximativ 4,83 milioane de lei.²⁰ În anii postbelici asistăm la o creștere explozivă a volumului scontului, de la cca. 48 milioane de lei, în 1945,²¹ la peste 246 milioane, în 1946²² și, aproximativ, la peste 1 miliard de lei,

debitelor lor erau însă de 4.141.162 lei), vezi A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 1741, f. 9.

¹⁵ Nicolae N. Petra, *op.cit.*, pp. 132-135.

¹⁶ A.N.S.J.M., *fond. cit.*, Dosar 1618, f. 4.

¹⁷ *Ibidem*, f. 4.

¹⁸ „Revista economică”, nr. 12 din 19 martie 1938, p. 110.

¹⁹ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 2058, f. 4.

²⁰ *Ibidem*, Dosar 2666, f. 4.

²¹ *Ibidem*, Dosar 2967, f. 6.

²² „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 76 din 1 aprilie 1947, p. 2326.

până în august 1947 (din care s-au preschimbat valori numai de 30.843 lei restul sumei fiind blocată).²³ Sporurile se datorau în mare măsură reevaluărilor efectuate de bancă în funcție de ratele inflației monetare și, mai puțin, a deschiderii de noi credite de scont, dacă amintim că în 1945, în condiții economice mai favorabile decât în 1947, conducerea băncii, sublinia în mod expres că s-au încetinit afacerile comerciale și „a fost o neînsemnată cerere de credite”.²⁴ Creanțele din conversiune s-au redus simțitor pentru anul 1946, ele rămânând la valoarea de 1.135.231 lei²⁵ și, probabil, s-au lichidat odată cu banca. Restituirea acestora, mai ales în anii inflaționiști, 1941-1944 și hiperinflaționiști postbelici s-a realizat mai ușor, deoarece aceste datorii (care figurau de fapt la active) nu li s-au calculat coeficienții anuali ai inflației.

Creditele ipotecare erau cele mai potrivite pentru activitățile investiționale ale proprietarilor agricoli, deoarece se acordau obișnuit între 5-10 ani, uneori și peste au fost activate, chiar cu un anumit curaj, încă de înființarea băncii „Mureșiana” (creditele ipotecare inițial n-au depășit termenul de 5 ani). Existau însă unele impedimente cerute de practica financiar-economică în angajarea acestora de către debitori, în sensul că viitorul solicitant trebuia să aibă terenurile agricole, oferite spre ipotecare, intabulate în cadastru, clădirile asigurate de intemperii, apoi să transfere drepturile asupra lor printr-o nouă intabulare pe numele băncii și, desigur, să aibă giranți corespunzători; operațiuni care presupuneau cheltuieli suplimentare față de alte tipuri de creditare. Valoarea creditului nu putea fi mai mare de 50% din valoarea bunurilor ipotecate, cu mențiunea că acestea nu erau angajate la alte bănci. Acțiunea de destabilizare se efectua după plata ultimei rate de către debitor și era suportată de către acesta. Este adevărat că și la celelalte tipuri de credit se lua, ca și garanție valori imobiliare pe lângă cele mobiliare, însă adevărarea calității și valorii lor se făcea numai prin recomandările „bărbaților de încredere” ai băncii, prezenți în localitățile din zonă.²⁶ Creditele ipotecare au avut o ascensiune valorică constantă până în 1912, pornind de la modestul plasament din 1888, de 1980 de florini,²⁷ ajungând, în 1912, la 693.598 k.²⁸ Din 1913 volumul lor descrește, succesiv între anii 1914-1919 și, mai mult ca sigur, nu mai sunt angajate noi credite ipotecare, deoarece volumul lor urmează o descreștere semnificativă, dispărând până în anul 1928 (în 1927 ele mai figura cu valori de 67.152 lei)²⁹ din portofoliile băncii, care-și orientase politica financiară spre creditele mobile de scont și în cont curent.

²³ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 3091, f. 4.

²⁴ *Ibidem*, Dosar 2967, f. 5.

²⁵ „Monitorul oficial”, nr. 76 din 1 aprilie 1947, p. 2326.

²⁶ Banca „Mureșiana” avea un număr mare de agenți în mai toate localitățile din zonă, recrutați dintre preoții și învățătorii satelor până în 1918, ulterior informațiile asupra capacității economice ale debitorilor le primeau și de la oficialitățile locale.

²⁷ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 38, f. 10 verso.

²⁸ *Ibidem*, f. 10 verso.

²⁹ *Ibidem*, Dosar 826, f. 10 verso.

Creditele în cont-curent sunt activate de banca „Mureșiana”, spre deosebire de alte bănci cu aceeași putere financiară, destul de târziu (1914) și mai mult sub presiunea abundenței de numerar a depunerilor sale, ce nu mai puteau fi plasate în alte creditări, nefiind suficiente cereri de împrumuturi mai ales în anii primului război mondial. Dacă, în 1914, banca avea un portofoliu modest în cont-curent de 9.235,97 k.,³⁰ în anul 1917, ele s-au ridicat la 47.717 k.,³¹ plasați real debitorilor interni, deoarece, în paralel, banca și-a deschis un portofoliu de cont curent din depunerile proprii cu un volum neobișnuit, ca și operațiunea financiară în sine total nefirească în practicile bancare, de 564.414 de k.³² Acest procedeu se continuă și în anii următori, cu mențiunea că supralichiditățile proprii sunt plasate și la alte bănci. Astfel, în bilanțul pe anul 1919, la un total al conturilor-curente de 1.444.793,88 k., din care jumătate reprezentau plasamentele proprii la alte bănci românești, ce aveau nevoie de mijloace financiare și, restul, de doar 772.902,50 k.³³ în conturi-curente plasate debitorilor privați. Situația se menține, în proporții variabile până în 1922, când banca „Mureșiana” înregistrează o revigorare nominală, în parte și reală a afacerilor sale, creditele în cont/curent fiind sporite la peste 2,7 milioane de lei.³⁴ Menționăm că, dacă în 1917, volumul creditelor de cont-curent (în parte artificial constituite) vor deține întâietatea cel puțin scriptică față de creditele de scont și în raport cu insignifiantele sume ale creditelor ipotecare, totuși ponderea lor descrește, în comparație cu volumul sconturilor, în anii următori, până în 1925, când își pierd poziția preponderentă în afacerile băncii. Evoluția creditelor în cont-curent din 1926 până în 1930 este oscilantă și mult mai apropiată de realitățile economice curente, în sensul că volumul acestora, din 1930, de circa 3,16 milioane de lei,³⁵ este de peste 11 ori mai mic decât al scontului. Oricum, evoluția creditelor în cont-curent, în perioada anilor 1919-1930 era supradimensionată ca volum față de nevoile economice ale comercianților sau micilor industriași din zonă, întrucât această formă de creditare era specifică aproape exclusiv pentru acești debitori. Ori banca și-a plasat o parte din creditele în cont-curent și debitorilor agricoli, probabil înstăriți, dar și aceștia fără cunoștințele necesare de a le folosi eficient, dacă se poate admite o asemenea apreciere pentru un credit mobil de asemenea factură, în cazul plasării lor în investiții agricole, cel mult admise, ca eficacitate, în eventualele tranzacții cu produse agricole efectuate direct de producătorii debitori în cauză. În acest fel, criza financiară care a afectat, mai de timpuriu, sectoarele comerciale și industriale se va resimți, mai rapid și mai dur, asupra volumului de conturi-curente până în anul 1934, care, după moratoriile din anii precedenți, vor scădea la infima valoare de 291.951 lei³⁶ (în 1933 volumul

³⁰ „Anuarul băncilor române”, XVII, Sibiu, 1915, p. 95.

³¹ Idem, XIX, Sibiu, 1918, p. 50.

³² *Ibidem*, p. 50.

³³ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 53, f. 9.

³⁴ *Ibidem*, Dosar 826, f. 10 verso.

³⁵ „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 46 din 25 februarie 1931, p. 2372.

³⁶ Idem, nr. 134 din 15 iunie 1935, p. 5476.

lor era de peste 2,21 milioane de lei), ca apoi, în anii 1935 și 1936, să nu înregistreze creditări în cont-curent. Din 1937 revin angajamentele în cont-curent cu valori totale de 771.979 lei,³⁷ iar în condițiile relansării economice ele sporesc, în 1939, la un volum de peste 1,1 milioane de lei.³⁸ Creșterile sunt destul de substanțiale între 1940-1944, dar și în acest caz, evoluțiile trebuie privite cu reticență în privința plasării lor efective și preponderente în sfera comercială și industrială. Astfel, în 1940 conturile-curente înregistrează peste 1,77 milioane de lei (59.159,81 pengő),³⁹ iar în anul 1944 cca. 6,14 milioane lei (204.767,40 pengő).⁴⁰ Din anii 1945-1947, sporurile creditărilor în cont-curent se datorează, ca și alte portofolii ale băncii, mai mult reevaluărilor inflaționiste, ele crescând nominal, în 1945 la peste 17,5 milioane,⁴¹ iar în anul 1946, la peste 83,6 milioane de lei.⁴² Deși însemnate ca valori scriptice decât reale, creditele în cont-curent după 1929, secondând sconturile (creditele cambiale), au reprezentat, în cei mai buni ani, cel mult 1/3 din volumul sconturilor, fiind după părerea noastră în raport cu activitățile comercianților și industriașilor români din zonă destul de generoase dacă nu excedentare.

Creditele pe obligațiuni cu giranți (cavenți) activate încă la înființare de către banca „Mureșiana”, uzitate de aproape toate băncile românești în proporții diferite, vizau împrumuturi valorice mici, de regulă de 50-100 de florini sau de 100-200 de k., acordate pe termene scurte de timp (6 luni), ce admiteau și prelungiri de scadență în cazul plătirii unor părți din datoria angajată. Ele se foloseau pentru achiziționarea de către micii proprietari a unor unelte agricole, animale mici, semințe selecționate sau uneori pentru nevoile de consum. Angajarea acestor credite se efectua cel mai ușor numai prin actul de solicitare al debitorului contrasemnat de 2 giranți și cu recomandarea agentului băncii din localitatea respectivă, neimpunând uneori deplasarea solicitantului la bancă pentru că, în cazul aprobării creditului, suma aferentă i se trimitea acestuia prin poștă.

Volumul creditelor pe obligații în primii 3 ani de la înființarea băncii „Mureșiana” a fost, valoric, aproape egal cu cel al creditelor cambiale (scont), ulterior, acesta s-a redus, dar a evoluat în valori constante până în 1895. În 1888, creditele pe obligațiuni erau de 24.272,12 florini,⁴³ crescând constant până în anul 1894 la 74.593 de fl.⁴⁴ De la această dată, ele descresc lent, înregistrându-se, în 1900, valori de 72.197 k.,⁴⁵ iar peste 10 ani (1910) cifrându-se la numai 31.887,50 k.,⁴⁶ figurând, pentru ultima dată, în bilanțul din anul 1919, cu 4.946 k.⁴⁷ Suspendarea acestei

³⁷ „Revista economică”, nr. 12 din 19 martie 1938, p. 110.

³⁸ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 2058, f. 4.

³⁹ *Ibidem*, Dosar 2068, f. 23.

⁴⁰ *Ibidem*, Dosar 2666, f. 4.

⁴¹ *Ibidem*, Dosar 2967, f. 5.

⁴² „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr 76 din 1 aprilie 1947, p. 2326.

⁴³ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 38, f. 10 verso.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 10 verso.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 10 verso.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 10 verso.

⁴⁷ *Ibidem*, Dosar 53, f. 9.

operațiuni financiare era oarecum firească în favoarea creditului de scont, deoarece creditele mici încep să fie acordate de către „băncile populare” (cooperative de credit), care încep să fie înființate în satele din zonă după 1920.

Creditele pe efecte publice și acțiuni au fost activate destul de târziu. Din documentele arhivistice lacunare ale băncii „Mureșiana” nu ni se relevă cu certitudine data de când au fost acestea angajate și nici în ce volum valoric. De asemenea, din bilanțurile publicate în periodicele vremii de specialitate nu se disting, în portofoliul acestora, precis, volumele valorice primite de la privați în contul creditărilor și volumele valorice constituite de către bancă, care achiziționase, în contul propriu, efecte publice și acțiuni. Această deficiență fusese semnalată de revizorul „Solidarității”, Constantin I. Popp, cu prilejul controlului financiar al băncii, din martie 1914, deoarece insista să se urmărească și să se contabilizeze în registre separate pentru a distinge efectele proprii de cele ale privaților.⁴⁸

În activitatea băncilor românești, mai ales după 1900, s-a agreat ideea (susținută ferm și insistent apoi de „Solidaritatea”) de a se constitui un portofoliu special de efecte și acțiuni proprii, care (pe lângă dobânda anuală adusă) trebuia să reprezinte un posibil fond de urgență pentru obținerea rapidă de lichidități în cazuri de criză financiară, prin lombardarea la Banca Austro-Ungariei sau la bursă. O primă menționare a volumului total de efecte și acțiuni deținute de banca „Mureșiana” apare în bilanțul pe anul 1905, de 120.541,72 k.⁴⁹ Până în anul 1914, majoritatea volumului de efecte publice erau asigurate de către „scrisurile funciare” emise de banca „Albina” din Sibiu și, în mai mică măsură, de acțiunile unor bănci românești (de la „Vatra” achiziționase 100 de acțiuni în valoare de 20.000 k. iar de la „Casa de Păstrare” din Săliște, 50 în valoare de 15.000 de koroane,⁵⁰ apoi de la Banca Generală de Asigurări, 48 de acțiuni cu o valoare de 9.600 de k., în 1912)⁵¹ și de puținele titluri de stat. Ulterior, în anii războiului, banca va achiziționa, cu precădere, oarecum forțată de împrejurări, titluri de stat, care se vor dovedi total neacoperite după 1919. În acest fel, dacă în 1914, volumul efectelor și acțiunilor ajunse deja la 35.685 k.,⁵² în anul 1919, ele înregistrau un total de 578.690 k., din care 154.800 k. erau acțiuni de la alte bănci.⁵³ Acțiunile de lombardare la filialele Băncii Austro-Ungare a propriilor efecte (în mare măsură înscrisuri funciare) încep din anul 1907 (an de criză financiară) și se realizează, ulterior anual, în valori variabile până în anul 1916, când nu se mai efectuează lombardări, deoarece banca avea arhisuficiente lichidității proprii. În 1907, lombardul este de numai 47.500 k.,⁵⁴ dar în anii de criză financiară 1912 și 1913, valorile lombardabile

⁴⁸ *Ibidem*, Dosar 42, f. 2.

⁴⁹ *Ibidem*, Dosar 38, f. 10 verso.

⁵⁰ *Ibidem*, Dosar 30, f. 121.

⁵¹ *Ibidem*, Dosar 33, f. 14.

⁵² „Anuarul băncilor române”, XVII, Sibiu, 1915, p. 95.

⁵³ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 53, f. 9.

⁵⁴ *Ibidem*, Dosar 38, f. 11.

sporesc la 133.350 k.,⁵⁵ respectiv la 206.500 k.⁵⁶

Prin pierderea valorilor titlurilor de stat austro-ungare, portofoliul de efecte și acțiuni se reduce, el, fiind evaluat pentru anul 1922 la 234.595 lei.⁵⁷ După această dată se înregistrează o ameliorare lentă a volumului lor, ajungând, în 1930, la doar 632.160 lei.⁵⁸ Între anii 1931-1933 volumul lor se diminuează ne semnificativ, deoarece, în 1934, ele, se cifrează la 563.100 lei.⁵⁹ Ulterior, până în 1939 evoluția efectelor publice este oscilantă, în acel an, la valoarea reală fiind de numai 409.490 lei⁶⁰ (valoarea reală era apreciată anual prin cotațiile efectelor și acțiunilor la bursă). În anul 1940, mai mult ca sigur până în luna august, banca, achiziționând titluri de stat, acțiuni și efecte comerciale masiv, și-a sporit portofoliul la peste 1,1 milioane de lei (36.957,83 pengő⁶¹). În anii următori, volumul acestora se ameliorează ponderat, mai mult sub efectul reevaluărilor succesive, fiind apreciat pentru anul 1944, la 1.470.400 lei.⁶² În anii postbelici, fondul de efecte publice și acțiuni va fi redus treptat prin lombardarea unei părți însemnate, ajungând, în anul 1946, la valori nominale de 929.715 lei, cotate la bursă însă la numai 600.812 lei.⁶³

Implicarea băncii „Mureșiana” **în afaceri comerciale**, mai mult prin asociere sau prin intermediere de credite, se realizează doar episodic, în perioada anilor 1921-1929, când în entuziasmul general ce cuprinsese sistemul bancar românesc transilvănean pentru patronarea unor activități comerciale, se uita faptul că băncile nu aveau specialiști cu experiență în acest domeniu. În anul 1922, banca s-a angajat, ca parteneră, într-un consorțiu comercial-industrial cu firmele lui Schwartz Mendel și Leopold Hügel care-și propusese să cumpere, prelucreze și comercializeze mari cantități de cereale pentru județul Mureș-Turda. Afacerea s-a derulat pentru o perioadă scurtă de timp până la începutul anului 1924 și a adus inițiatorilor însemnate beneficii.⁶⁴ În același an (1922) s-a angajat, să participe și să intermedieze credite de la alte bănci pentru Societatea anonimă „Bradul” de exploatare și prelucrare a lemnului, care însă a intrat apoi în dificultăți financiare din 1926, banca, reușind să-și salveze la timp investițiile prin vinderea unor realități ale respectivei întreprinderi.⁶⁵ Din fericire, conducerea băncii a sesizat că implicarea sa directă în afaceri comerciale era riscantă, deși era tentantă prin beneficiile substanțiale și rapide pe care le aducea, oferind după aceste episoade doar credite în cont-curent comercianților sau industriașilor.

⁵⁵ „Anuarul băncilor române”, XVI, Sibiu, 1914, p. 107.

⁵⁶ Idem, XVII, Sibiu, 1915, p. 95.

⁵⁷ *Compass. Anuar român pentru finanțe pentru anul 1922-1923*, II, Cluj, 1923, p. 325.

⁵⁸ „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 46 din 25 februarie 1931, p. 2372.

⁵⁹ Idem, nr. 134 din 15 iunie 1935, p. 5476.

⁶⁰ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 2058, f. 4.

⁶¹ *Ibidem*, Dosar 2068, f. 23.

⁶² *Ibidem*, Dosar 2666, f. 4.

⁶³ „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 76 din 1 aprilie 1947, p. 2326.

⁶⁴ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 71, f. 10-11.

⁶⁵ *Ibidem*, Dosar 71, f. 26-27 și Dosar 120, f. 2.

Participațiile ca operațiuni de creditare, ce implicau achiziționarea de pachete de acțiuni de la diverse întreprinderi industriale sunt angajate, se pare mai mult episodic și fluctuant, până în anul 1930, când preluând activele și pasivele falimentarei „Bănci Comerciale și Industriale din Valea Târnavei”, acționară majoritar la Societatea tipografică „Cartea Românească” din Târnăveni, trece în proprietatea sa și pachetele de acțiuni deținute de banca fuzionată. Mai mult, banca „Mureșiana”, sesizând că afacerile Societății tipografice au fost aproape continuu prospere, a cumpărat, treptat, cea mai mare parte a pachetelor de acțiuni ale acesteia prin intermediul filialei sale din Târnăveni, deținând în anii '40 cca. 85% din acțiunile „Cărții Românești”. Deși, în mod firesc, volumul acestor participații trebuia să figureze în bilanțurile băncii, deoarece aduceau dividende, înafara beneficiilor rezultate din activitatea Societății „Cartea Românească”, ele nu apar decât în bilanțurile din 1939 și în cele de după al doilea război mondial. Astfel, în anul 1939, volumul nominal al participațiilor era de 842.300 lei (547.495 lei valoare reală cotată la bursă⁶⁶) iar în anul 1946 înregistra la același portofoliu valori de 10.16.745 lei.⁶⁷ Gestiunea financiară precum și raportarea oficială a bilanțurilor „Cărții românești” s-a efectuat, permanent însă până în 1948, separat de afacerile băncii „Mureșiana”.

În corelație cu evoluția volumului anual al afacerilor băncii, a conjuncturilor economiei, dar și a hotărârilor conducerii băncii de a-și ameliora, în proporții mai mici sau mai mari fondurile de rezervă, **beneficiile anuale** ale acesteia s-au diminuat sau au crescut. De asemenea, beneficiile nete erau condiționate, până la o anumită limită și de cotele anuale ale dobânzilor percepute pe creditele avansate, dobânzile fiind influențate, la rândul lor, direct și de stabilitatea etalonului monedelor aflate în circulație și de nivelul inflației, ambele, resimțite negativ, în proporții diferite, îndeosebi după primul război mondial până în 1947. Beneficiul net al băncii „Mureșiana”, în condițiile stabilității monedei și a unei inflații foarte reduse, a evoluat relativ moderat, în ciuda unor ușoare fluctuații. Dacă, în anul 1888, beneficiile reprezentau 5.178,67 fl.;⁶⁸ peste 10 ani (în 1897) se urcaseră la 8.652,41 fl.;⁶⁹ în 1907, la 24.872,59 k.⁷⁰ și, paradoxal în anul de criză financiară 1913, ating un maxim de 49.920,22 k.⁷¹ Dobânzile anuale la creditele acordate au fost de regulă de 8%, în unele perioade și de 7%, dar în momente de restricții financiare s-au perceput uneori suplimentar proviziuni suplimentare de 2% retrocedate însă debitorilor după achitarea datoriei.

Beneficiile nete au asigurat, până în 1913, cu mici excepții acționarilor dividende suplimentare sau supradividende aproape an de an, de 8% per acțiune (limita minimă statutară a dividendelor era fixată la 5%). În anul 1914, beneficiile nete au scăzut brusc la un volum de numai

⁶⁶ *Ibidem*, Dosar 2068, f. 4.

⁶⁷ „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 76 din 1 aprilie 1947, p. 2326.

⁶⁸ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 38, f. 11.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 11.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 11.

⁷¹ „Anuarul băncilor române”, XVI, Sibiu, 1914, p. 107.

20.493,49 k.,⁷² crescându-și apoi valorile, în parte nominal, pe fondul sporirii rapide a inflației și devalorizării monetare, în ciuda restrângerii afacerilor băncii, până în anul 1919 când beneficiile nete totalizau 40.756,80 k.⁷³ În anii următori urcarea volumelor beneficiilor este constantă și chiar exagerată, dacă nu le apreciem prin prisma ratelor inflaționiste și deprecierea succesive ale monedei și ale extinderii reale ale activităților bancare. Astfel, în anul 1920, beneficiul net se cifrează la 71.479,45 lei,⁷⁴ pentru ca în 1930, volumul său să crească spectaculos, la 1.421.267 de lei.⁷⁵ Dobânzile la credite, sub presiunea inflației, au crescut, în același interval de timp, de la 9-10% până la 20-22% asigurând acționarilor dividende și supradividende ce au urcat, treptat, de la 11 până la 20% până în 1928, ulterior acestea au scăzut spre 1930 la 16%.⁷⁶ În paralel, deponenții la depuneri au înregistrat dobânzi între 8 până la 16%. În efortul obținerii unor beneficii din ce în ce mai mari, conducerea băncii „Mureșiana”, ca de altfel și liderii celorlalte bănci, n-au sesizat că o parte însemnată a debitorilor (îndeosebi agricoli) nu reușeau să-și achite datoriile în același ritm, ele, acumulându-se primejdios în portofoliile băncii. Deja, în 1931, primul an de criză bancară, beneficiile se micșoraseră drastic la numai 455.622 de lei.⁷⁷ Din 1932 până în 1934, inclusiv, banca „Mureșiana” înregistrează pierderi succesive, în 1932 avea pierderi de 64.656 de lei iar în 1933 acestea se ridicară la 375.865 lei.⁷⁸ Și în 1934 se înregistraseră pierderi de 181.934 de lei.⁷⁹ În aceste condiții banca „Mureșiana” este obligată să-și desființeze pe rând filialele sale din Gurghiu, Teaca și Band (rămânând numai sucursala din Târnăveni), să reducă numărul funcționarilor, apoi salariile acestora iar pe scurte perioade de timp chiar să le suspende. În anii 1935-1936, banca reușește să-și acopere cu dificultăți doar totalul cheltuielile de administrație, deoarece nu se obțin beneficii nete. În acest interval de timp, banca este obligată să-și reducă dobânzile la creditele obișnuite, treptat, până în 1934, la maximum 9,5% (excluzând debitele din conversiune cu dobândă fixată prin lege, de 3%). De abia din 1937, se înregistrează un beneficiu net acceptabil de 202.605 lei,⁸⁰ sporul său fiind nesesizabil în anii următori, deoarece banca alocă din beneficiile sale, părți însemnate pentru refacerea fondului de rezervă pentru creanțe dubioase, încât în anul 1939, acestea ajung doar la valoarea de 216.862 lei.⁸¹ E drept că și dobânda la credite scade până la 7,5%, iar dividendele acordate acționarilor se înscriu, anual, între 6 și 9% per acțiune. De la sfârșitul anului 1940 până în 1944, beneficiile nete ale centralei din Reghin se

⁷² Idem, XVII, Sibiu, 1915, p. 95.

⁷³ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 53, f. 10.

⁷⁴ *Ibidem*, Dosar 826, f. 10 verso.

⁷⁵ „Monitorul oficial”, nr. 46 din 25 februarie 1931, p. 2372.

⁷⁶ *Compass Rumänien*, Wien, 1931, p. 435.

⁷⁷ „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 71 din 24 martie 1932, p. 2870.

⁷⁸ Idem, nr. 129 din 7 iunie 1934, p. 4211.

⁷⁹ Idem, nr. 134 din 15 iunie 1935, p. 5476.

⁸⁰ „Revista economică”, nr. 12 din 19 martie 1938, p. 110.

⁸¹ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 2058, f. 5.

calculează separat față de cele ale filialei sale din Târnăveni (România) spre nemulțumirea oficialităților ungare. Astfel, beneficiile de la centrală, evident mai reduse, dar și din cauza situațiilor economice general nefavorabile, atingând în 1940, 6.263,41 pengő (187.902,30 lei).⁸² În lipsa unor date precise pentru anii 1940-1944 privind nivelul beneficiilor de la filială preluăm doar aprecierile generale și sporadice ale rapoartelor prezentate Adunărilor generale în care consemnează, cu excepția anului 1943, că sucursala din Târnăveni arată progrese încurajatoare și că beneficiile sale se propun a fi trecute în conturile de rezervă ale acesteia. Pentru anul 1943, filiala va înregistra un beneficiu de 183.100 de lei „cu 44.199 lei mai mult decât în anul precedent”,⁸³ destinat, ca și în anii anteriori, fondului acesteia pentru creanțe dubioase. În schimb, pentru același an, Centrala (Reghin) avea un beneficiu mai mic, de numai 4.623,22 pengő (138.696,60 lei),⁸⁴ înregistrând, pentru al treilea an consecutiv, regrese valorice. Urmarea acestor reduceri s-a reflectat în nivelul bonificării acționarilor care primesc dividende modeste de cca. 2%, între anii 1940-1944. În parte beneficiile acționarilor s-au augmentat prin distribuirea dividendelor de la participațiile băncii la Societatea „Cartea Românească”, care a înregistrat continuu, în anii războiului, beneficii însemnate. Numai pe anul financiar, 1942-1943, această societate avusese un beneficiu de 382.505 lei din care, după acordarea a 89.554 lei fondului ei de rezervă,⁸⁵ restul s-a distribuit cu o dividendă de 15% per acțiune participativă. În anul 1945, pe fondul deprecierilor monetare și a inflației generalizate, banca înregistrează beneficii nete, în 1945, de 1.368 milioane lei,⁸⁶ iar în 1946, de 8,763 milioane de lei,⁸⁷ pentru ca la sfârșitul anului 1947, să acumuleze aproape tot atâtea pierderi cât beneficiul său din anul anterior. Dividendele de 10%, pentru 1945, și 15% pentru 1946, per acțiune, acordate acționarilor erau în mare măsură anulate ca valori reale de către efectele hiperinflației din acei ani.

Din beneficiile nete, după distribuirea fondului statutar de dividende (de 5%) din suma rămasă, pe lângă dotarea fondului de rezervă, tantiemele conducătorilor băncii și cotele de supradividende, conducerea băncii „Mureșiana”, cu aprobarea acționariatului, va acorda anual, în proporție de 3-5%, ajutoare prin fondul cultural și filantropic, special înființat în portofoliile sale, pentru sprijinirea bisericilor, școlilor, elevilor sau unor locuitori loviți de inundații sau incendii. Până în anul 1936, la 50 de ani de la înființare, banca acordase prin acest fond o sumă apreciabilă, de 1.421.679 de lei.⁸⁸ Apoi, aparte, va contribui la strângerea unor fonduri însemnate pentru ridicarea unor statui lui Avram Iancu la

⁸² *Ibidem*, Dosar 2068, f. 24.

⁸³ *Ibidem*, Dosar 2654, f. 3 verso.

⁸⁴ *Ibidem*, Dosar 2666, f. 4.

⁸⁵ *Ibidem*, Dosar 2654, f. 3 verso.

⁸⁶ *Ibidem*, Dosar 2967, f. 6.

⁸⁷ „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 76 din 1 aprilie 1947, p. 2326.

⁸⁸ Vasile Netea, „Dr. Patriciu Barbu”, în *Pentru Transilvania*, vol. II, București 1946, p. 109.

Târgu Mureș⁸⁹ și Petru Maior la Reghin.⁹⁰ De asemenea, remarcăm continuul sprijin acordat Despărțământului Reghin al „Astrei” și activităților acesteia, mai ales că unii dintre membrii săi din Direcțiune au deținut, fără întrerupere, de la Patriciu Barbu la Eugen Nicoară, în perioada anilor 1885-1940, președinția sau directoratul acestui organism cultural deosebit de activ și prolific.⁹¹

Activitatea financiară a băncii „Mureșiana” a fost asigurată de un personal administrativ cu pregătire profesională și calități morale deosebite, chiar dacă unii dintre directori sau casierii săi n-au absolvit instituții de învățământ special economic sau comercial, dovedind însă cunoștințe suficiente în domeniu, dobândite prin studii complementare, fie în timpul școlarizărilor de nivel mediu sau superior sau, învățând, ca autodidacți, pe parcursul practicii bancare. Bunăoară, avocatul Patriciu Barbu, primul director al băncii între anii 1887-1902 (unul din inițiatorii acesteia), avea cunoștințe solide de contabilitate, drept comercial și cambial, de economie generală, acumulate în anii de studiu la Facultatea de Drept. În aceeași ipostază fiind și avocatul Iosif Popescu, care i-a urmat în funcție (1902-1921) și a condus administrația băncii cu chibzuință și flexibilitate în anii dificili ai războiului mondial. Din 1922 până în 1930 a îndeplinit funcția de director, Ioan Varga, absolvent al unei școli medii comerciale și, anterior, timp îndelungat contabil al băncii, experiența deosebită recomandându-l să conducă între 1930-1939 filiala acesteia din Târnăveni. Ultimul director al băncii, Gheorghe Maior (1930-1948) avea, de asemenea, studii comerciale și ocupase, anterior, timp de un deceniu postul de contabil-șef. O îndelungată activitate a avut-o Sever Barbu în calitate de contabil, apoi de secretar al băncii de la înființarea sa (1887) până la pensionarea lui în anul 1920; pentru serviciile aduse, banca acordându-i, aproape anual, ajutoare bănești până la decesul său. De asemenea, Emil Marinovici, în calitate de casier, a activat aproape un sfert de secol. Prin toate acestea, remarcăm faptul că administrația a dovedit o continuitate și o stabilitate de personal rar întâlnită în mediile bancare din epocă.

În organismele de conducere ale băncii „Mureșiana” (Comitetul de Direcțiune și Comitetul de supraveghere sau cenzori), în cele peste șase decenii de activitate, au fost adeseori, în mod repetat aleși, nu numai cei mai însemnați acționari ai acesteia ci și personalități de prestigiu cunoscute prin competențele profesionale, morale și activitățile notabile în viața publică. În calitate de președinți și vicepreședinți ai Comitetului de Direcțiune (Consiliul de Administrație) au fost aleși protopopii Galacteon Șagău, Vasile Duma, Petru Uilăcan, Ariton Popa sau avocatul Ioan Popescu, primpretor al Reghinului de Jos și primar al Reghinului în perioada interbelică, sau avocatul Simion Sbârcea, primpretor al Reghinului de Sus și notar public în Bistrița. Activitate băncii nu se

⁸⁹ A.N.S.J.M., *fond cit.*, Dosar 120, f. 2.

⁹⁰ Liviu Boar, *Despărțământul Reghin al „Astrei”. Documente 1872-1940*, Reghin, 2001, p. 240.

⁹¹ Vasile Netea, *Sub stindardul „Astrei”. Două decenii de activitate culturală în Despărțământul Reghin, 1919-1939*, Reghin, 1939.

limitează însă la numărul restrâns al persoanelor, chiar remarcabile din organismele sale de conducere, ea, cuprinde, în forme diferite, întregul acționariat, cât și miile de deponenți, care, împreună, mențin un permanent contact cu autoritățile bancare, situație, care va crea, treptat, o solidaritate de interese, ce împărtășea aceleași scopuri, unde se vehiculau opinii ce vizau dezvoltarea de ansamblu a societății românești din zonă. Astfel, prin banca „Mureșiana” s-a reușit să se realizeze o țesătură trainică de legături stabile și benefice, ce s-au contrapus divergențelor sau ostilităților manifestate în plan politic. Nici numărul sutelor și apoi al miilor de debitori nu trebuie exclus de la aceste indisolubile, și per ansamblu, benefice contacte și legături, în pofida tentației de a socoti că interesele lor nu au fost în concordanță cu cele ale acționariatului sau ale politicii financiare ale băncii. În primul rând, banca „Mureșiana” prin creditele oferite, cu mare sollicitudine, a redus fenomenul cămătăriei și efectele sale agravate îndeosebi în mediul rural. De asemenea, a stimulat în perioada interbelică activitățile comerciale și industriale ale negustorilor și meseriașilor români, tot mai vizibili în viața economică a Reghinului și a contribuit, printre alți factori economici, la creșterea numerică a clasei de mijloc din această zonă a țării.

În concluzie, banca „Mureșiana”, în îndelungata sa activitate, ca instituție de credit cu putere financiară medie între băncile românești transilvănene, dar în realitate de capacitate mică în sistemul bancar al Monarhiei austro-ungare ca și în cel al României, s-a impus prin activitățile derulate, în ciuda unor sincope financiare, ca o instituție de credit eficientă ce a contribuit, esențial, la modernizarea zonei sale de acțiune, sprijinind efectiv dezvoltarea economică a populației din zona Mureșului Superior, înscriind, în acest fel, o pagină de istorie economico-socială interesantă, în care luminile și umbrele se contopesc, evidențiind, în același timp, capacitățile și energiile creatoare ale unor generații care s-au străduit să făurească o construcție economică cât mai apropiată de spiritul modernității europene.

Încheiem studiul nostru cu remarca și regretul de a ne fi limitat la o scurtă prezentare a principalelor activități financiare ale băncii „Mureșiana”, sesizând doar sinuoasele sale evoluții, însoțită doar de minimele punctări apreciative. Detalierea și comentariile extinse și nuanțate menite să înfățișeze, în integralitatea sa îndelungată existența a băncii, deși ne-au tentat, rămân ca un deziderat, pe care noi sau alți cercetători, să-l împlinească în paginile unei lucrări monografice, ce ar trebui să dezvăluie, pe lângă situațiile statistice financiare, informații și date despre lumea oamenilor care au condus-o sau au venit în contact cu această instituție, înfățișând, deopotrivă, mediile de civilizație în care și-a derulat afacerile, pentru o mai realistă evaluare a efectelor activităților sale bancare în spațiul Mureșului Superior.

ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN IN REGARD TO THE POSITIVIST HISTORIOGRAPHY¹

Corina Teodor*

Abstract

Positivism and the critical history, a distinct trend in the historiography at the beginning of the nineteenth century in Europe, enjoyed a great receptivity among the Romanian historians. Particularly the scientific research methodology, as the initiators of positivism recommended, also reflected in the Romanian historians' writing until the late twentieth century. The interest for the archival documents, the synthetic and analytical perspective in examining these documents, the critical apparatus and the strict bibliography are met to too many of our historians, set until the establishment of the Communism in constant scientific dialogue with the Western historians. This study is just a humble part of this success of positivism, totaling the analyzes that had Alexander Papiu-Ilarian as the main character.

Keywords: *Alexandru Papiu-Ilarian; Positivism; Romanian Historiography; Editing Documents; Monographs.*

In an essay with a provocative title for any reader, *The Best Thing in Man is His Scar*, Ion Vianu detailed how each of us benefits during the whole history, from a triple image: *self-image*, the *others' image* about us and a sort of synthesis of the two, where *time* is the main responsible.² Let us therefore remember this warning released by an excellent psychiatrist who is convinced that such a way of knowledge may provide sufficient meditative inducements both for the historians and the literary historians. So the key to reconstruct our historiography is to answer the question: to what extent time favored or removed a clearer understanding of Papiu Ilarian's role in the Transylvanian and Romanian cultural geography? We are going to find the answer only in the historical writing which left the Romanian coordinates to be guided by positivism.

It was somewhat expected that Alexander Papiu-Ilarian's biography and work to first enter the Transylvanian historians' influence, who have benefited from the partial publication of the work history during his life. Even if the monograph was long-awaited the pages that have been dedicated to him in journals and summaries are able to design new insights on his fate and activity and, moreover, to recover biographical details of his profile for the immediate posterity.

Beyond the sympathy the Transylvanians showed it in writing to their predecessor in a historiography that entered after 1918 according to the

*Associate Professor, PhD., "Petru Maior" University of Tirgu Mures, Romania

¹ This paper was supported by UEFISCDI, Project PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011 *Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/Dincolo de frontiere: Aspecte ale istoriei culturale și intelectuale a Transilvaniei (1848-1948).*

² Ion Vianu, *The best thing in man is his scar*, in "Dilemateca", year VI, no. 56 January, 2011, pp. 56-57.

national coordinates, they tried to clearly distinguish its features. Maybe that's why their writing seemingly has nothing spectacular, faithfully observing that the positivist *topos* according to which the historian's covenant before the written document was the most important stake.

So for instance, for the Professor **Ion Rațiu** the completion of some moments of Papiu's biography was part of its historiographic mechanism, for the teacher from Blaj had made himself a business card from the monographic exercise of several Transylvanian flagship personalities. The positivist structure of his research is based on the already validated coordinates for decades in the European writing, since Leopold von Ranke had imperatively declared "everything from the document, nothing from the outside." Aware of the importance of some documents which barely entered the historians' stock in the early twentieth century due to his gesture to publish them in *The Union* and *The Morning Star*, Ion Rațiu offered details regarding their origin. So he thrillingly declared that the letter sent by Papiu to Barițiu on September 28, 1850 from Vienna, which he published in 1903, identified it within Barițiu fund at the Romanian Academy Library: "I have it myself on the courtesy of Mr. Ioan Bianu, the scholarly university professor and librarian of the Romanian Academy, who graciously gave me an available copy, together with many others, regarding my writing about *The Life and Work of Al. Papiu-Ilarian* whose publication is already flowing and will appear as soon as Papiu will go through the memories of the incident regarding the 25th-year anniversary of his death".³

Let's also take into account the way that history had kept its usefulness within the moralizing era that came from a deeply rooted past and the personalities as Papiu the writers assigned them the catalytic role of the Romanian identity. The young lawyer of 22 years became, according to the same Ion Rațiu, a model for those times: "Maybe would he still resonate today, would he speak to all, write and advise our young people of this age?"⁴

Unexpectedly, starting from a reassessment of the historiography dedicated to Papiu-Ilarian, **Vasile Pârvan's** "meeting" with the personality of the Transylvanian historian appears to us, especially since it materialized at the beginning of the twentieth century, when the Moldovan scholars did not exercise his missionary teaching on Transylvanian lands. Vasile Pârvan, the archaeologist who often pondered to the main themes of the philosophy of history, envisioned a plan for a comprehensive monograph dedicated to Papiu after reading his correspondence from the Romanian Academy Library. It seems that the monograph devoted to the Transylvanian revolutionary has not fulfilled his requirements, being the work of youth which had been burned, according to Pârvan's testamentary dispositions.⁵ However, by few studies circumscribed to some distinct moments of Papiu's biography, Pârvan gives us a testimony of his interest in this Transylvanian intellectual.

³ Ion Rațiu, *Al. Papiu-Ilarian și decorațiunile de la 1850*, in "Luceafărul", year II, no.1, January 1, 1903, p. 4.

⁴ *Ibidem*, in "Luceafărul", year II, no. 2 January 15, 1903, p. 24.

⁵ Ion Clopoșel, *Al. Papiu-Ilarian în fața problemelor românești contemporane*, Alba Iulia, Ed. Alba, 1939, p. 123.

First by the 1903 study - *A defense to the article "Al. Papiu Ilarian and the Decorations of 1850"* - Pârvan brought precious clarifications regarding the handing of the Austrian decoration to Papiu, gracefully correcting Ion Rațiu's previous assertions. Pârvan entered this intellectual adventure, building his argument on an autographic text, kept in the Romanian Academy Library, representing Papiu's statement of November 26, 1850, after receiving the notice of decoration, another text than that spoken during the festive moment of 9 January 1851, a clarification whose acuity Pârvan had felt it just "for the historical interest".⁶

The other unifying biographical projections written by Pârvan relate the variations of Papiu's way as a Fellow of Blaj in foreign lands⁷ as the same unpublished pages of correspondence from the Romanian Academy Library have offered resources to reconstruct his history drama prohibited in the Habsburg Empire.⁸ This is when Vasile Pârvan scored an important note of theory of history, the difficulty of an author to face the lived history, which Papiu assumed it with tenacity, especially "when the passions are not yet mollified, when those who fought have not yet returned to their homes or have not raised yet again on the ashes of burned and when traitors had not yet left the enemies' tents or returned among the righteous and betrayed, and they have not yet started to receive their punishment".⁹ These lines represent a variety of *porte bonheur* of his critical spirit, for the gravity center of his writing has been seeking the historical truth at any cost.

After the union, **Ioan Lupăș**, become a professor at the University of Cluj, has kept the nationalistic imprint on his writing, as it was at the forefront of Transylvanian historiography trying to score the Transylvanian issue into the general Romanian one. Hence the pursuit of the integrative themes that resonate to this ideology. It is what the teacher from Cluj makes when it comes to Papiu Ilarian, in a study whose coordinates are around the ideas of the Transylvanian forty-eighter and Cuza, in connection with the Daco-Romania project, assessed by analogy with the political strategies of the Habsburg Empire.¹⁰ As so often in his studies, Lupăș convinces his readers through the rigor of his ideas construction and arguments selected from a rich documentary stock.

For Professor **Traian Popa**, writing an biographical essay about Papiu five decades since his death had a twofold purpose: first, that of fueling a nationalist ideology, a decade of the Great Union because Papiu is not a somewhat character, but is part of the "great men of the nations who kidnap

⁶ Vasile Pârvan, *O întâmpinare la articolul „Al. Papiu Ilarian și decorațiunile de la 1850”*, in "Luceafărul", year II, no. 4, 15 February, 1903, p. 62.

⁷ Idem, *Papiu Ilarian, bursier al Blajului*, in "Luceafărul", year II, no. 8, April 15, 1903, pp. 149-152.

⁸ Idem, *Interzicerea istoriei românilor în toate statele austriece*, in "Luceafărul", year II, no. 9 May 1, 1903, pp. 159-163.

⁹ *Ibidem*, p. 159.

¹⁰ Ioan Lupăș, *Cum vedea Papiu-Ilarian la 1860 posibilitatea de înfăptuire a Daco-României*, in "Societatea de mâine", year IV, no. 51 and 52, December 25, 1927 and January 1, 1928, pp. 578-580.

as all Promethei one spark from the sacred fire of the Godhead”.¹¹ Equally significant was the insight dimension for the teacher who was searching in Țirgu Mureș Papiu’s tracks crossing in the previous century, thinking of reverberating the ideas among the viewers of the contemporary scene.

In the same anniversary register **Coriolan Suciu’s** effort to refresh some moments of Papiu’s biography was present, using some archive documents from the Metropolitan in Blaj, which could later draw the attention of a monograph. The positivist accents are evident in his 1927 study precisely through this documentary novel, more specifically the scholarship applications addressed by the young to the Consistory of Blaj and an act on the martyrdom suffered by his father.¹² With their help we outline a believable universe of his agitated youth and of the troubled becoming of the modern world.

For the Italian scientist **Alexandru Marcu**, the stage spent as a Fellow of the *Accademia di Romania* in Rome offered him the chance of correlating the documents from the Italian archives with the unpublished manuscripts from the Romanian Academy Library, of which he could reconstruct, in an emblematic study of the history of the Romanian intellectuals, the daily life of three students, Papiu, Hodoș and Bărnăuțiu at Italian universities.¹³ The documentary importance is unquestionable both for the study author and for those who sequentially have used it since then. Interested by Papiu since he sought through the Italian archives and libraries testimonies of the Romanian-Italian cultural ties, therefore Alexandru Marcu drafted a text that breathes incomparable erudition and narrative elegance through all its paragraphs.

Alexandru Marcu’s sympathy for Papiu did not stop there, for in another study from 1936 he captured just his personality, preferring simply a medallion called, *Al. Papiu-Ilarian*, where the ideas were ordered according to his biographical route. The tone is evident of admiration, from the outset, given by the serenity of Papiu’s portrait: “the man with mild eyes as sharp and determined under the broad forehead, behind which so many noble thoughts and unsuspected wealth of knowledge were crossed; with long hair and beard as the Transylvanian priest, but also a young romantic wandering abroad; with a more pained expression figure as anticipating his tragic destiny”.¹⁴ The study closes in itself a certain emotional state of the author, who retraces even how he started looking the shadow of the Transylvania forty-eighter along the streets of Padua, identifying the house where he lived, the room that housed the student, along with his cousin, Iosif Hodoș, “not

¹¹ Traian Popa, *Alexandru Papiu-Ilarian*, in “Societatea de mâine”, year V, no. 2, 1 February, 1928, p. 28.

¹² Coriolan Suciu, *Al. Papiu Ilarian. Câteva inedite din prilejul centenarului nașterii lui*, in “Societatea de mâine”, year IV, no. 49, 50, 11 and 18 December, 1927, pp. 564-566.

¹³ Alexandru Marcu, *Simion Bărnăuțiu, Al. Papiu Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia cu documente inedite*, in “Analele Academiei Române. Memoriile Secției Literare”, Series III, Tom VII, Bucharest, 1934-1936, pp. 173-336.

¹⁴ Idem, *Alexandru Papiu Ilarian*, in “Revista Fundațiilor Regale”, year III, no. 10 October 1, 1936, p. 92.

far from Via Vescovado near the Dom and universities in the square of Padua, two steps from the center, in the old, noisy, miserable city”.¹⁵

The richest historical contribution from the interwar belongs to **Ion Clopoțel**, who strikingly came closest to the requirement of a monograph. And for him the mobile of reaching Papiu’s biography and work came during his university studies in Vienna and Paris, when the attention of the young man stopped on some Transylvanian intellectual of the nineteenth century, but also when he familiarized with the rigor of the positivist research; however, one of his teachers at the Sorbonne had been none other than Charles Seignobos,¹⁶ a brilliant theorist of the new positivist historiography trend in France.

Unfortunately the later rich publishing activity by Ion Clopoțel finally offset a truly historic professionalism and scattered his enthusiasm in hundreds of articles through the press. *Al. Papiu Ilarian and the Romanism analysis of contemporary issues. Transylvanian folk psychology study* equally encompassed practiced meditations during his studies in Paris, under the supervision of scholars of sociology and psychology such as Émile Durkheim and Marcel Mauss between these and the 1938 paper. A study that was anticipating the monographic attempt, where the journalist was trying to outline an identity profile to Papiu among the young forty-eighters: “was the fierce, uninflected, restless human prototype, a fiery temperament, led by the lights of a vast erudition of legal history and political science”.¹⁷ The monograph of 1939 is his response, over time, to his admiration when, as a young student in Vienna from 1916 to 1917, he read the works of Papiu for the first time discovered in the University Library there: “I was very surprised to come over such books in a foreign library; what a vigorous pan-Romance orientation I got there, bringing home my notebooks full of notes!”¹⁸

The book also validates the formative impact of the youth meetings with Nicolae Iorga, who held the dialogue with particular considerations relating to the ebb and flow inherent in historical research: “how difficult past is revealed! Within the endless barrage of events in the tangle of trends diversity, in the passionate confrontations of different leaders’ opinions, the thread of true history hides itself, as many mountain streams are disappearing beneath the earth, to chop into the distance to the surface”.¹⁹

The history aspiring to be written by Ion Clopoțel, starting on Papiu’s footsteps is just the one favored by the positivists; a history of political tones, for an understanding of the past from the 5th-8th decades of the nineteenth century could clarify this, because “some of the most ardent

¹⁵ *Ibidem*, p. 96.

¹⁶ Andrei Negru, *Ion Clopoțel. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2003, p. 14.

¹⁷ Ion Clopoțel, *Al. Papiu Ilarian și analiza problemelor contemporane ale românismului. Studiu de psihologie populară transilvană*, in “Societatea de mâine”, year 15, no. 3, July-September, 1938, p. 83.

¹⁸ Idem, *Al. Papiu Ilarian în fața problemelor românești contemporane*, Alba Iulia, Ed. „Alba”, 1939, p. 124.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 8-9.

roots are anchored in that not too distant past current affairs”.²⁰ The journalist assumes the difficult task of guiding in a biographical journey that highlights the dramatic political events that Papiu’s family crossed during 1848 and thereafter. But his character is polished continuously by the political and intellectual experiences he crossed, finally reaching the imposing stature, “a pioneer, the first Transylvanian who dealt with the Transylvanian issues at a high-level then Eugen Brote, Ion Slavici and Aurel Popovici following his traces and any Transylvanian intellectual... had not synthesized before the ideals of the people more accurately and broadly. He is a ravishing speaker a colored stylist is upright fighter”.²¹

The book *Al. Papiu-Ilarian to the problems of the contemporary Romanian* is therefore a first monograph dedicated to the forty-eightier ideologist which an analysis of political, historical or legal practice ideas transpires less, as much a vigor and a thoroughness epic of the biographical description.

Located at the beginning of a career that will prove very prolific, the young **Ștefan Pascu** drafted in 1940 a study to attempt a comparative analysis of Papiu and of what was the paradigmatic character of his speech in 1869 at the Romanian Academy, Gheorghe Șincai trying to find the affinities and similarities between the two destinies. The analysis was not entirely an initiative trial, being inspired by the answer spoken by Barițiu during the festive moment at the Romanian Academy in 1869, when he labeled Papiu as a worthy descendant of Șincai. However, the study has the capacity of giving young Ștefan Pascu the opportunity of a pleading for the primacy of the intellectual values, beyond the barrier of time: “as the leaders of the eighteenth century and the beginning of the XIX century, among them a prominent place being occupied by Șincai, were representing the first Transylvania, Papiu is currently a teacher for the third Transylvania, representing one Romanian creed of morality and idealism”.²² But this was only a first step in the journey of Ștefan Pascu on Papiu’s footsteps, his great merit is to be rediscovered after years in 1937, the manuscript of tome III from the Papiu’s *history*, which he edited, respecting the scientific canons in 1943. His explanation in the introductory study testify again the signals retrieved from an illustrious ancestor Vasile Pârvan, the first who identified this manuscript at the Romanian Academy Library since 1903, which had intended to publish it in serial form in *Transylvania Gazette*.²³

Passionate about everything related to the history of the small Rome, the teacher and school inspector **Ștefan Manciulea** included an outline about Papiu in his concerns, a biographic portrait retaining his links with Balázsfalva analyzing his youth correspondence with the consistory of Blaj, to obtain a scholarship from the Ramonțai foundation, and then the last

²⁰ *Ibidem*, p. 12.

²¹ *Ibidem*, pp. 116, 119.

²² Ștefan Pascu, *Influența lui Gheorghe Șincai asupra lui Al. Papiu Ilarian*, in “Societatea de mâine”, year 17, no. 1 January-March, 1940, p. 12.

²³ Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tome III, Edited and Introduction by Ștefan Pascu, Sibiu, 1943. Review of Al. Filipașcu, *O carte prețioasă despre revoluția din 1848-49*, in “Transilvania”, year 74, no. 11-12, November-December, 1943, pp. 957-959.

sequence of this link, which took the form of an epistolary exchange with Ioan Micu Moldovan from 1870 when he was interested in Cantemir's manuscript from Blaj.²⁴

Silviu Dragomir, the historian with the most ambitious restoration project of the forty-eight revolution, gathered a rich unique documentary treasure, including 117 documents within the second volume from the collection of Papiu Hodoș from the Romanian Academy Library. Implicitly Papiu's role appears, as that of an important pawn, who had the intuition of collecting documents from the beginning of the revolution, newspapers, papers presenting a public interest, so this collection is of great importance because most of the documents were drafted by people who played an important role during the revolution.²⁵

So the stock of the positivist historical writing related to Papiu-Ilarian's biography and work, there is a fairly rich thematic substance in different orchestration, both documentary refunds and analytical attempts. But first they are those that had greater vitality and to which the researchers returned to for decades. First, the Transylvanian (Ioan Rațiu, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Ion Clopoțel, Ștefan Pascu, Ștefan Manciușlea etc.), but not only them, if we think that the most valuable buildings do not belong to them and they are those bearing the signature of Vasile Pârvan and Alexandru Marcu, started each with their own tools and personal tone, looking for Papiu Ilarian's identity matrix. They left behind their new documents, completion of his work, portrait sketches and even a monographic attempt. But perhaps more importantly, many of them have testified in their own way because time has passed eventually in the benefit of knowing Papiu-Ilarian, even if they listened to the inflections of his work especially during the moments of remembrance.

²⁴ Ștefan Manciușlea, *Din legăturile lui Al. Papiu Ilarian cu Blajul*, in "Luceafărul", year I, s.n., no. 9, December, 1941, pp. 321-324; *Ibidem*, in "Luceafărul", year II, s.n., no. 2 Feb., 1942, p. 63.

²⁵ Silviu Dragomir, *Studii și documente relative la revoluția românilor din Transilvania în 1848-49*, vol. I-II, Cluj, Sibiu, 1944.

“LA ROUMANIE” NEWSPAPER ON THE ROMANIAN WAR PRISONERS (1918-1919)

Gherghina Boda*

Abstract

Starting with 1918, Paris becomes the center of Romanian propaganda abroad and the „La Roumanie” newspaper becomes the speaker for the Romanian interests. In the pages of this daily were reflected the suffering of Romanian war prisoners confined to prison camps. There are numerous testimonies proving cruel fate of those unfortunates who were abused both physically and mentally, despite international laws that compel the warring States to apply human treatments of prisoners of war.

Keywords: *War; Camps; Prisoners of War; Violence; Suffering.*

During its development, human society has experienced many conflicts, more or less violent, triggered for various reasons, but which reflect the bellicose side of human nature, the dark side of human relations and the practice of some communities, which based on strength have won and subjugated other communities. With time, means and forms of struggle have improved, with more and more victims and more serious abuses. Human cruelty could manifest itself in all its plenitude in times of war, when humanity seemed to have perished under the rule of hatred and violence against others.

World War One, the conflagration that drew in the battles' carousel several countries, fully proved this dark side of man who showed the supremacy of victory through violence and exceptional cruelty for others. In order to counter violent practices, some countries of the world have concluded various conventions on the conduct of war, the most important being the Geneva and Hague treaties: the Geneva Conventions of 1863 which have laid the foundations of international humanitarian law; The Geneva Conventions of 1864 and 1906 regarding the improvement of the situation of wounded soldiers in armed conflicts; Convention on the outbreak of hostilities / Third Hague Convention (The Hague, 18 October 1907); Convention on the Laws and Customs of War on Land / Fourth Hague Convention (The Hague, 18 October 1907); Annex to the Fourth Hague Convention of 1907: Regulation respecting the laws and customs of war on land (The Hague, 18 October 1907). Although there was already an international law relating to armed conflict, few countries followed it. The most telling example of these violations is the establishment of camps for prisoners of war and their inhuman treatment. During and especially after the war, countless testimonies of witnesses and information passed beyond the fences of these camps, terrifying the civilian population with the horrors that took place there.

Many newspapers of the time brought to public attention abominable acts that happened in the perimeter of POW camps of all nationalities. One

* Scientific Researcher III, PhD., Deva Museum of Dacian and Roman Civilization, Romania

of the publications that presented information about Romanian prisoners was the Parisian newspaper “*La Roumanie*” in which we find illustrated fragments from the Romanian reality of the years 1918-1919, information about military and political actions involving Romanians, regardless of province, all the struggles and sufferings of the Romanian people during wartime, drama filled years and the human and material sacrifices of those times. Military life on the front and the situation of prisoners of war stationed in various camps is undeniable proof of those troubled times in which human quality suffered a serious decrease, violence in these death camps being raised to the rank of law, and the preservation of human dignity considered a luxury.

The newspaper “*La Roumanie*” presents a series of articles on the situation of the Romanian military prison camps in Germany and France. Even if the items do not nominate these unfortunate prisoners of war, but presents them collectively, remaining anonymous amongst many others, we must not forget a single moment that they are the HEROES who made possible the completion of Romania and that their actions must remain registered in history in golden letters as sacrifices and sufferings led to the building of modern Romania.

Reading these articles lead to the conclusion that life in the French camp was incomparably better and more humane than in the German one, of course taking account the realities of the war.

An article from December 2nd 1918¹ records the really disastrous situation in Romania later this year and sufferings of the Romanian population, both moral and material ones. The article refers to the situation of Romanian prisoners in German concentration camps, a situation described in the book of French Géo André entitled *Ma captivite en Allemagne*, where, among the many information about the war and about the life of prisoners in German camps, he refers to the Romanians living there in captivity. He, like many others, describes the horrors of the German concentration camps, saying they are worthy of Dante's Inferno. In his book he tells of bringing a convoy of Romanian prisoners in the camp: “These Romanian peasants who were strong men, had become genuine skeletons, their bones are held only by skin. They arrived in a state of exhaustion and to keep on their feet they had to support one another. They were advancing in a compact block and an oscillating column. The suffering in their eyes was heartbreaking, terrible ...”² The article, based on information from the book tells about the terrible condition they were found in. They were exhausted by hunger and cold, but their suffering did not impress the German soldiers who with fiendish joy, hot them with a cane in the kidney or punched them in the face until they felt to their knees, still hitting them to get back up. Much of these unfortunates died, they died even two months after entering the camp because of the privations of all sorts and ill-treatment. Due to malnutrition, those who ate greedily the miserable food died of indigestion. Lack of food had so much diminished their human

¹ *Le sort des prisonniers roumains en Allemagne*, in “*La Roumanie*”, no. 48, 1918, p. 4.

² *Ibidem*.

qualities that often they were seen throwing themselves on heaps of trash, devouring directly from the earth the household garbage.³

The author also tells of a dramatic incident that could attest, once again, the animalistic cruelty and brutality of German soldiers for abusing prisoners of war. Indignant and impressed by the dismal performance which was offered by the plaintive convoy, one of the French prisoners sought some bread to give to a few hungry Romanians. Seeing this, a German officer slapped him, but the Frenchman, listening only to his rebellion, retaliated and “administered an exemplary correction to the officer”. Unfortunately, offenses against the German was not been forgotten and after a month the imprudent French prisoner was shot.⁴

This article, and not only, emphasizes that of all prisoners the Romanians enjoyed the most cruel treatment.

It is a proven fact that common sufferings creates a state of extremely lasting solidarity that goes beyond race, country, religion, political affiliation, etc. Such solidarity was born in the German death camps. André G. tells how the other prisoners in the camp were making collections of food for the Romanians, renouncing their daily rations, despite all the punishment received. Even more, defying danger and putting their lives in peril, some were even killed by guards because every night they were trying to climb the fence of barbed wire which separated them from a food warehouse, to steal biscuits for the starved Romanians.⁵

Other disturbing testimonies about life in the German camps came from George Mironescu who signed an article on April 10th 1919. It was widely recognized that of all allied prisoners of war who were suffering together with Romanian prisoners, the latter were the most abused. This claim was supported by the particularly high mortality of Romanian prisoners, varying between 60% and 90%.⁶ In these camps died countless Romanians, the real number being known only to the Germans which are very scrupulous about statistics, but have avoided all the time to send the Romanians, and not only, complete lists of prisoners in their war camps.

In the fight against the atrocities committed by Germans special merit went to the Romanian section of the Association “Garment of the prisoner of war” in Paris, which conducted extensive work on behalf of Romanian prisoners of war and, among others, drew attention to the fact that in September of 1919, the Germans had hidden some 15,000 Romanian prisoners they used for different works in the combat zone, violating all international provisions of war agreements.⁷

Due to numerous testimonies and information received about camps in Germany, it was decided to constitute a committee with the task of checking them. Here are some of the testimonies received: some parish of Ernolsheim (Alsace), called Garnier, communicating the list of Romanian soldiers who died in the camp in Bleiche, located near the village of

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ George Mironescu, *Le traitement des prisonniers roumains en Allemagne*, in “La Roumanie”, no. 65, 1919, p. 1.

⁷ *Ibidem.*

Ernolsheim adds that “Seven of these poor soldiers are dead sure as a consequence of physical weakness, lack of food, being buried by me”.⁸ Another pastor, Charles Hug in Lautenbach, also in Alsace, communicated that “the poor Romanians’ cemetery is at the forest edge. We know that all poor Romanians are starving. We cannot help them. They are still mistreated. Roesch the forester can indicate the name of the executioners of your unfortunate comrades”.⁹ Another witness of the abuse and cruelty of the German military is a plant manager in Keskastel (Alsace), Albert Lemlyn, who wrote that on March 17, 1919, in an outbuilding of the plant was brought a convoy of 250 Romanian prisoners. Of these, 40 died within a few days, and 93 were transferred to Sarrebourg in a deplorable state.¹⁰ Regarding the cause of death, A. Lemlyn states that these unfortunate prisoners were eating rotten beetroot thrown into landfills by peasants or gathering nettles sprouts so as not to starve, causing numerous deaths from this altered food, plus the German brutality with which they were applied countless blows with truncheons or rifle butts, a treatment which was very ordinary, entering into the daily ritual. He gives inscriptions of 17 graves containing the remains of those poor martyrs, inscriptions which did not give the name, but were worded as follows: “*Hier rühen 6 Rumänen, März 1917 - hier rühen 2 Rumänen April 1917*”¹¹ etc. (6 Romanians rest here, in March 1917 - Here lie two Romanians, April 1917). A. Lemlyn also reports that a certain lady Fenerstorf, sickened by the vile treatment applied to these prisoners, tried to help them by anonymously blackmailing the military personnel responsible for these atrocities. Unfortunately, this lady was discovered and prosecuted for „insults against an officer”, but the testimonies of witnesses brought in her defence were so overwhelming for the military caste, that they were forced to cover up this affair. A. Lemlyn even gives instructions needed to find the file in question.

Other testimonies about the fate of Romanian prisoners are given to us by four officials of the Alsatian railway, Jacques Weiss, Jean Weisenburger, Alfred Brignon and Joseph Romens.¹² They recount what happened around the middle of January 1917 when the first trains from the Rhine arrived in the station yard at Hansberger (near Strasbourg). These death trains were filled with Romanian prisoners starving, thirsty and almost frozen. Many were already dead on the road, while others were in agony. Some further 6 trains also followed in the same deplorable condition and were headed in the same direction. By the middle of February came another train, around 4.00 to 5.00 am, with some 600 prisoners.¹³

The cries and moans of these poor people were heard outside. Impressed by the suffering that shone from inside the wagon, station officials asked guards to open wagons, but they refused for fear of punishment coming from the German officers. It was only at around 9.00

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ George Mironescu, *Le traitement des prisonniers roumains en Allemagne*, in „La Roumanie”, no. 65, 1919, p. 1.

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

the prisoners were let out of cars. This was one gruesome spectacle: many came out like shakily, weak ghosts, heading towards neighbouring fields to search for grass to quench their hunger. By 10:00 they were gathered together with baton blows to receive an awful tin of soup and 50 grams of bread. Those who because of physical infirmity remained in the wagons did not receive their portion of food being left to die of starvation. Towards noon dead prisoners were removed from wagons. 11 dead bodies and about 70 people who were in agony were taken out. All were deposited on the frozen ground. At about 14.00, those who could not walk any more were forced to climb into the wagons. Then there was a heartbreaking incident: a poor prisoner dared to take another sip of the soup, which prompted a German soldier to give him a stick in the head, kneeling him.

Noteworthy is the fact that the civilian population of Germany totally disapproved of these abominations of the German army bringing, not once, testimonies of the unparalleled atrocity of it and constituting itself often as the accuser.

These are just some of the testimonies who came to confirm the terrible torture applied to prisoners of war and the ferocious bestiality of the German military. These facts of the German army will remain forever in the people's consciousness as a great shame, as an indelible stain on the face of humanity. The duty that all peoples of the world have in front of humanity is to succeed and to not let such crimes happen, punishing as much as possible these “nameless acts of ferocity.” Although international law has experienced a great development and its arrangements have been more numerous and more explicit and states that joined them have increased after every international conference, the provisions contained in such acts are still infringed by some belligerent parts. This demonstrates once again that the violence in human nature is stronger than reason.

REFERENCES

- Vyvyen Brendon, *Primul Război Mondial 1914-1918*, București, Ed. All, 2003.
- Rudolf Dinu, Ion Bulei, *România în Primul Război Mondial. La Romania nella Grande Guerra 1914-1918*, București, Ed. Militară, 2006.
- Jean-Michel Gaillard, Anthony Rowley, *Istoria continentului european. De la 1850 până la sfârșitul secolului al XX-lea*, București, Ed. Cartier, 2001.
- Pierre Renouvin, *Primul Război Mondial*, București, Ed. Corint, 2001.
- Mihăiță Enache, *Prizonieri români în lagărele germane în anii Primului Război Mondial*, în „Descoperă istoria”, No. 4/January-March, 2014, pp. 25-36.
- Le sort des prisonniers roumains en Allemagne*, in “La Roumanie”, no. 48, 1918, p. 4.
- George Mironescu, *Le traitement des prisonniers roumains en Allemagne*, in “La Roumanie”, no. 65, 1919, p. 1.

THE ECONOMY OF NATIONS. SOME REFLECTIONS ABOUT THE IMPACT OF ECONOMIC STATE POLICIES IN SOUTH-EASTERN EUROPE AFTER THE FIRST WORLD WAR

Giuseppe Motta*

Abstract

The article aims to explain the economic side of nationalism and the political strategy that many Nation-States of Eastern Europe carried out after the First World War. In those years, the settlement of Central-Eastern Europe was completely changed and the new borders, together with the dissolution of the old Empires, created a complex reality in which trade and economic exchanges were affected too. In this context, the effects of the war were further aggravated by the problems concerning the new economic policies of many States that tried to combine political independence with a vigorous support of national economy. The consequences of this approach were particularly evident in the management of banks and industrial enterprises and in the definition of radical agrarian reforms.

Keywords: Nation-State; Nationalism; Minorities; East-Central Europe; Agrarian Reforms.

Introduction

The outbreak of the First World War represented a turning point for the European historical evolution: the collapse of the old Empires accompanied the birth of the first international organization, the League of Nations, and a general reform of the geopolitical map of the continent. The conflict created the opportunity to make a decisive step towards the completion of the different national designs that had been developed during the previous century and decreed the definitive success of the self-determination principle. The latter was supported by the fourteen points Wilson drafted in 1917 but also, surely with a different and less substantial extent, by the revolution Lenin and the Bolsheviki led in Russia aiming to export it as far as Central-Europe.¹

The conference of Versailles and the post-war treaties (Versailles, Saint Germain, Neuilly sur Seine, Trianon and Sevres) sanctioned the birth of a new frame which was made up of national states: the Baltic Countries (Latvia, Lithuania and Estonia) and Finland, after obtaining their independence with the treaty of Brest-Litovsk and through the difficult phase of the Russian civil war, were soon followed by Austria, Hungary, Czechoslovakia, Poland, Reign of Serbs, Croats and Slovenes (Yugoslavia

* Lecturer Ph.D., Sapienza University of Rome, Italy

¹ On the economic and political reality of Habsburg territories before the war, F. Fejtö, *Requiem pour un empire defunt: histoire de la destruction de l'Autriche-Hongrie*, Paris, Lieu Commun, 1988; A. Tonybee, *Nationality and the War*, Det 1915; J.R. Lampe-M.R. Jackson, *Balkan economic history, 1550-1950: from imperial borderlands to developing Nations*, Indiana University Press, Bloomington 1982; D. F. Good, *The Economic Rise of the Habsburg Empire. 1750-1914*, Berkeley, 1984.

from 1929), who were to be added to the existing Bulgaria, Greece and Romania. These states resulted from the combination of different elements: the principle of national self-determination, international alliances and balances, the distinction between winner and vanquished powers... The fragility of this recipe proved since the very first beginning the contradictions of the new settlement, which was strongly criticized also by the British consultant John M. Keynes owing to the lack of a solid perspective for the post-war economic development.

With the peace treaties the young nineteenth-century nations obtained the final acknowledgement of their independence and reached the period of their maturity, even if this term was not as appropriate as many could think. As a matter of fact, the new settlement soon proved to be weak and fragile and its contradictions deeply marked the evolution of Europe during the Short Twentieth Century (Hobsbawm). The creation of the national states actually meant the beginning of further tensions and hostilities among the former "oppressed nations" that once were allied against Habsburg and German militarism. These problems were partially caused by the adoption of the Nation-State formula, which implied the acquisition inside the same frontiers of all the national territories and people which were integral part of the same nation, because of certain precise historical, linguistic and ethnic rights, inaugurating a phase of "hysteria" (R. Conquest) and Pandemonium (P. Moynihan). The new entities, anyway, proved to be not less multinational than the Empires they had replaced on the geo-political map and this problem had the effect of strengthening the relation between State and Nation, as the latter risked remaining an unanimated body without the force of the former. As a consequence, the States had to quickly find an internal cohesion and identified themselves exclusively with their nations. As Gellner pointed out in his studies, agricultural societies generated classes and groups which needed a definite cultural expression, which was represented by nationalism and the nationalist doctrines consequently pervaded all the different aspects of political, economic and social life.

The Role of the State and the Shaping of a New Economic Framework

Faithful to its ideological commitments, the national state assumed an active role of social emancipation through special policies, and a certain "social" attitude, which consisted, for example, in the building of accommodations and services, and in other measures aiming to comply with its citizens' needs and to make state and nation converge and lay upon each other. State also intervened in the fields of public education, bureaucracy, justice (Constitutions and codes) and this process proved to be essential in Anderson's analysis about the formation of those "imagined communities" called nations (Anderson).² Public education, in particular, was a primary

² According to Anderson's analysis, the different national communities began to perceive themselves as "nations" only thanks to the mass communication and to the information system that the States developed with their authorities and a massive perception of the State structure itself. For Anderson, the perfect example of the emptiness of national ideas was the tombs of the Unknown Soldier, which

tool to forge the nations in the spirit of the state and to cement internal cohesion.

The draft of the new frontiers, however, deeply conditioned not only the political framework of Central-Eastern Europe, but also the economic one. While the Habsburg Empire had consolidated a whole economic space which was centered in Vienna and Budapest and addressed towards Central Europe, after the war, this region was divided into different national states which erected solid boundaries among them. As many authors pointed out, the two sections of the Monarchy were economically complementary and assured the cooperation between the South-Eastern and the North-Western regions; this connection had positive effects on the run of raw materials, the cost of living and the market of the surplus that was produced in each region. On the contrary, the division of this historical economic space exposed each section to isolation and to all the dislocations of shortage and over-production.³

This problem was connected with the role that Germany and Austria had played in Central-Eastern Europe for many centuries and it was clearly understood by John M. Keynes, who participated at the peace-negotiations and polemically criticized them as they did not take into consideration the perspective of the future economic reconstruction. Keynes underlined the economic solidarity and unity of the Austro-Hungarian Empire, which had balanced the resources of many different regions and had given them access to the world markets. All Central-Eastern Europe had developed its economy especially thanks to German capitals, and the replacement of the latter in a short period was not possible without a consequential decrease of production and stability in economic terms. Substantially, Keynes thought that, considering the menace represented by the Soviet Union in the East and the problems of the vanquished powers in Central Europe (Germany, Austria, Hungary), Eastern Europe was destined to remain isolated and lacked of a solid economic perspective.

The accumulating force of many negative factors, such as those

described the immortal fascination of nationalism and its appeal on the communities which were educated to the myth and religion of nation. B. Anderson, *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*, London-New York, Verso, 1991, pp. 9 ff. For a complete account of the problems that nationalism produced in Central-Eastern Europe, especially during the interwar period, on the ideological contradictions of the European scenario, see R. Conquest, *Reflections on a Ravaged Century*, New York, 1999; D. P. Moynihan, *Pandaemonium. Ethnicity in International Politics*, New York, 1993; E.J. Hobsbawm, *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991*, London, 1994. On the situation of Central-Eastern Europe and the nationality problems of this area, J. Rotschild, *East Central Europe between Two World Wars*, Seattle-London, 1983; F. Sugar & I.J. Lederer, *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle –London, 1994; H. Seton-Watson, *Le democrazie impossibili. L'Europa orientale tra le due guerre mondiali*, Soveria Mannelli, 1992; M. Waldenberg, *Le questioni nazionali nell'Europa centro-orientale*, Milano, 1994.

³ The former economic solidarity was completely broken and within each country there began an acute struggle for existence within the confines of its own frontiers. *The American Relief Administration on Czecho-Slovakia*, Report of the American Relief Administration, New York-Prague, 1921, p. 3.

depending on the effects of the previous war (physical destruction, wastage, diseases, disrupted transportation, paralysed industry and low agricultural production) was emphasized and further aggravated by the artificial restrictions to transport and trade that each of the new nations immediately created after the division of the old empires. The new frontiers broke up the social and economic schemes of the past and created delicate and intricate problems which were not suited for settlement by hard and fast rules laid down from a distance, but could only be solved “by the patient common effort of peoples concerned”.⁴ It meant that also the inter-ethnic relationships were affected by these changes, as well as the individual rights of those populations who were living close to the frontiers or resided outside their mother-country.

The economic sphere of the minority rights was preserved thanks to some general stipulations, as those that were established by the treaties of Versailles (art. 297), Saint Germain (art.249), and Trianon (art.232), in order to safeguard the properties of German, Austrian and Hungarian citizens, or the second section of the 1919 minority treaties, which contained a whole chapter of stipulations concerning economic conditions.⁵ These regulations were considered necessary as one of the main characters of the national states was the deep connection between the state and the economic development of its titular nation. These states were interpreted as a starting point for the revaluation of their people, who were minorities in the former Empires (Austria-Hungary, Ottoman Empire, Russia and German Reich) and did not enjoy a primary position in the social scale. As a consequence, the conquest of power and independence had to represent the beginning of a new glorious period in which the nations were rightly entitled to lead the economic development of their states and occupy the places that foreign oppression had denied them for many centuries. Conforming to this view, the states decided to play an outstanding role in the economic reorganization of their resources and in the conversion of foreign capitals into national ones. When it was not possible, almost everywhere, they managed to replace the capitals of Germans and Hungarians with new ones, taking them from the Allies of that moment, especially France and Great Britain.

As A. Headlam-Morley stressed in a very interesting work about interwar constitutions, the latter recognized the fact that one of the chief-functions of the state was to secure the social well-being of the citizens and the industrial prosperity of the nation. Industry, but also agriculture, had to be organized as a collective whole for the good of the community and not of the individual.⁶

⁴ C. A. Macartney, *National States and National Minorities*, Oxford, 1934, p. 401.

⁵ The minority treaties contained a second section concerning economic clauses, and were also necessary to protect freedom of transit and equitable treatment for the commerce in other nations. The problem was that “care had to be taken to preserve the rights of persons in separated territories who were previously included in schemes of social and state insurance like those in force in Germany”. H. W. Temperley, *History of the Peace Conference*, Vol. 5, Economic Reconstruction and Protection of Minorities, London 1921, pp. 57-60, 102.

⁶ The most characteristic feature of the new constitutions is the recognition of the

During the first years after the conflict, all the Central-Eastern European States elaborated complex economic reforms which assured the authorities a central role in shaping economic plans and strategies following the needs of the nation. With policies that were more or less effective in each State, this aim took to the cut of old traditional commercial and economic connections with Vienna and Budapest and to the start of new national enterprises. Industrial companies and banks were taken over by the state and assigned to autochthonous capitalists or to foreign societies, especially those of the allied countries such as France, which was the most interested power in Eastern Europe's political and economic development.

As the economic reality of Eastern Europe was deeply characterized by agriculture, the redistribution of the lands represented the first step of this process of rebalancing the economic and social situation of these territories. The insertion of the agrarian reforms inside the constitutional texts and the fact that these reforms were planned in the same context by the constituent assemblies was meaningful of the strict relation existing between the consolidation of the national state and the adjustment of the economic balance in national terms. All the states announced ambitious reforms to give concrete application to the concepts of democracy and social justice and, intentionally or incidentally, these laws were specially addressed towards the minorities. Furthermore, in countries that had large proportions of peasants in their populations (from 34% of Czechoslovakia to 78% of Rumanian and 80% of Bulgaria) the agrarian reform was also a tool to quiet down socialist tendencies and to get a compromise with the major labour forces.

The impact of these reforms over the national minorities was a logical consequence of their scope and goals, since the redistribution of lands could be handled only depriving the landlords of their extended properties. But the class of landlords was mainly composed by the historical ruling nationalities, who were the first to resent from the effects of the post-war policies. It is not surprising, therefore, that many times the war of independence appeared as conflicts to gain the land, as many times a clear ethnic distinction marched all together with the division among the different social classes.

The conquest of power and end of the old order, thus, meant not only a political change, but a complex reform of socio-economic dynamics, which were perceived as the result of many centuries of oppression, discriminations and, conforming to a Marxist interpretation of nationalism, "colonial exploitation". The fate of many regions was subsequently destined to be affected by this general redefinition of frontiers between states, people, political elites, business communities and social classes. In an agricultural

fact that one the chief-functions of the State must be to secure the social well-being of the citizens and the industrial prosperity of the nation. Industry must be organized as a collective whole for the good of the community and not of the individual. A. Headlam-Morley, *The New Democratic Constitutions of Europe. A Comparative Study of Post-War European Constitutions with Special Reference to Germany, Czechoslovakia, Poland, Finland, The Kingdom of Serbs, Croats & Slovenes and the Baltic States*, Oxford-London, 1928, p. 264. See also, A. Giannini, *Le costituzioni dei paesi dell'Europa orientale*, Roma, 1936.

context, the most immediate battleground for this “historical revenge” was naturally the structure of estates and immovable properties, and the regions belonging to former multinational empires were destined to be most seriously affected by this process.

In Yugoslavia and Romania, very radical reform were passed immediately after the war, between 1919 and 1921, when the land was confiscated, then distributed or nationalized. Belgrade and its Minister for the Agrarian Reform aimed to replace the old Muslim beys with Slavic elements encouraging the colonization of the new territories by new settlers, who were most of all Serbs, but not only: it was not surprising, thus, that the Muslim element in Bosnia complained to be victim of a “complete impoverishment”.⁷ In “Southern Serbia” (especially in Macedonia and Kosovo), a legal decision assigned to peasants full rights on the land they had worked according to the *çiftlik* system, in the name of foreign landlords.⁸ In 1919 it was decided that all peasants should keep their land, while the state promised to compensate the owners. Meanwhile, the new owners were to pay the old ones a yearly rent amounting to the old *hak*. But the state did not settle the dispute with the former landlords, and many times the new landholders did not pay any rent, as often happened in Dalmatia, where the peasants were permitted to occupy the lands without paying the due compensation to the former Italian owners, causing the diplomatic protests of Italy.⁹

In Vojvodina the Magyars were the first victims of the reform and during the first post-war years the region suffered for the lack of a trade agreement which interrupted the traffic of goods between Yugoslavia and Hungary. Budapest decided to “internationalize” the question of Magyar owners and supported a long campaign of petitions, memoranda and protests against the successor states (Romania, Yugoslavia and Czechoslovakia) which lasted even after the agreements of Paris (1930) and the decision of the Permanent Court of Justice in the Pajzs, Csáky and

⁷ “After the collapse of the Austro-Hungarian Monarchy, property was confiscated and the Muslim element in Bosnia suffered complete impoverishment”. A. Zulfikarpašić, *The Bosniak*, London, 1968, pp. 15-16, 90.

⁸ On the agrarian question in the Ottoman Balkan territories, W. W. McGrew, *Land and Revolution in Modern Greece. 1880-1881. The Transition in the Tenure and Exploitation of Land from Ottoman Rule to Independence*, Kent State University Press, 1985; J. Tomasevich, *Peasants, Politics, and Economic Change in Yugoslavia*, Stanford University Press, Stanford 1955; H. Inalcik-D. Quataert (eds.), *An Economic and Social History of the Ottoman Empire. 1300-1914*, Cambridge University Press, 1994; D. Chirot (ed.), *The Origin of Backwardness in Eastern Europe*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1989; P. Slijepšević, *Land Settlement in Yugoslav Macedonia*, in “The Slavonic and East European Review”, Vol. 9, No. 25 (June, 1930), pp. 160-176.

⁹ As a consequence, Italian government prepared a report asking to insert the precise recalling to the commercial value of the estate and to insert some Italian representatives inside the commissions established by the agrarian reform. Promemoria on the private properties (no. 4), Belgrade, July 1, 1921, attached to the Report on the situation of Zara, *Relazione circa la sistemazione di Zara*, Belgrade, July 1, 1921. Historical Archives of the Army's General Staff (Archivio dello Stato Maggiore dell'Esercito, Aussme), F3, 325, 7.

Esterházy case in 1936.¹⁰

The same problems characterized the economic structure of Dalmatia, where many Italian properties had to be subjected to the reform. The owners were worried about the estimates that were given by Yugoslav commissions and by other regulations which undermined their economic rights: an ordinance, for instance, declared null and void all the contracts of rural usufruct with the consequence that the settlers remained in possess of the land without paying any rent to their foreign owners. The strict connection existing between the redistribution of land tenures and the consolidation of national interests was proved by the scheme of colonization that Djordje Kristić's agrarian commission carried out in Kosovo, trying to modify the ethnic dimension of the region increasing the number of Serbs and their economic status. If in 1928 the commission claimed to have brought 70,000 colonists, in the following years this kind of policy was further supported with a new law concerning the colonization of southern regions (1931) and an "orchestrated wave of confiscation of land from Albanians in Kosovo" (1935), culminating in the notorious Vasa Čubrilić's memorandum on the expulsion of Albanians (1937).¹¹

The expropriations were particularly aggressive in the multi-ethnic regions and were followed by the redistribution, which was obviously carried out taking in consideration the national interests and the land hunger of many peasants who had been promised to receive a land during the years of the conflict. It was decided, for example that no members of minorities were allowed even to buy land within a zone of 50 kilometres from the frontier without the consent of the Ministries of War and the Interior. A similar provision was established by the Albanian Constitution (art.215), which prohibited strangers to have properties on rural lands in any form and to have estates in places near the frontiers of the state or near the sea; they had simply the right to have the price for the sale of the lands which were necessary for the establishment of the industries.

As happened in Yugoslavia, also in Romania the proportions of the land to be confiscated changed from region to region according to the laws promulgated for Transylvania, Banat, Crişana and Maramureş (July 30, 1921), for Oltenia, Muntenia, Moldova and Dobruja (July 17, 1921), and for Bukovina (July 30, 1921). At the end of the conflict and after the Alba Iulia declaration (December 1, 1918), on the 19th and the 20th of July 1921 Romanian parliament adopted these acts which considered "expropriation as a state right for reasons of public utility". Among its targets, this regulation had the pursuit of following national policies, "to satisfy general cultural, economic, social and physical interests" (art. 1). These measures regarded directly the interests of the minorities, the Russians of Bessarabia and the Magyars of Transylvania and Banat who were generally punished as

¹⁰ In this case the Court re-addressed the petitioners towards the special fund that had been created at Paris in 1930 to cover the indemnities due by the successor states to the Magyar landowners. For a general analysis of the international consequences of the agrarian reforms in the different states, and especially in Romania, see G. Motta, *Less than Nations. Central-Eastern European Minorities after WWI*, vol. 2, Newcastle, 2013, pp. 125 ff.

¹¹ R. Elsie, *Historical Dictionary of Kosovo*, Plymouth, 2011, pp. xxxvi-xxxvii.

they owned the majority of the large estates and particularly when they had left their residence after the 1st of December 1918; in those regions the limits were generally inferior to the ones imposed to the Old Reign.¹²

Similar policies were enacted also in Bulgaria, where the authorities sought to settle refugees from Thrace and Macedonia in the parts where land was expropriated, mostly to the residual former Turkish nobles. On the 26th of June 1919, King Boris III issued a decree with which the Muslim community moved on to a new, more inhibiting stage. The Statute on Spiritual Organization and Administration of Muslims in the Kingdom of Bulgaria granted extensive powers to the Ministry of Foreign Affairs and Public Worship to intervene into Muslim community religious matters: the ministry had not only the discretion to confirm or reject the appointment of the elected mufti, but could also interfere in the management of the property of the Muslim religious entities (*vakuf*). Any final decision over the property of the *vakuf* belonged or had to be approved by the Ministry of Foreign Affairs and Public Worship (Art. 168). Religious boards could not “purchase, sell or mortgage property”, and they could not “construct, trade in, or exchange” property without the authorization of the Ministry (Art. 171). The *vakuf* department of the religious board was obliged to send its budget records to the Ministry for examination and approval (Art. 179).

In the Balkans, anyway, the extent of these measures was considerably more limited, owing to the conditions of properties. While large estates characterized the former Austria-Hungary, Poland and Romania, peasant holdings were widespread in Serbia and Bulgaria. In these countries, as well as in Greece, the process of agrarian redistribution had already been carried out during the previous century, when the traditional structure of Ottoman land had been changed as a result of independence. The Balkan Wars, as a matter of fact, were not just conflicts for freedom but also for the occupation of Turkish lands, as the division of the lands through the *çiftlik* became a synonym of the Ottoman oppression. According to this system, the land was divided in unities which were assigned to the leasers, who were mainly Muslims and could stipulate further agreements with the workers of the land. This agrarian structure, naturally, was the result of the Ottoman dominion and in Balkan rural regions it became the symbol of Turkish oppression, which concentrated the power and the exploitation of the land in the hands of loyal Muslim subjects.¹³ The first consequence of

¹² The provisions especially affected the Magyars and those declared as absent. H.L. Roberts, *Rumania: Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, 1951.

¹³ In Bulgaria, upon independence in 1878 the overwhelmingly Turkish nobles' estates were redistributed among peasant smallholdings. Additional reforms were implemented in 1920-23 and a maximum ownership of 30 hectares was fixed. Stambolijski immediately began drastic economic reforms: he abolished the merchants' trade monopoly on grain, broke up large landholdings, enacted an obligatory labor law and made secondary schooling compulsory. The fact that the land was already in the hands of small owners made the reforms less radical than in other places. In fact, after 1878 the Turkish estates were redistributed among peasant smallholdings. “Factors influencing the early reforms or reform movements following World War I were the general and increasing poverty of the peasantry, the democratization of countries where peasants dominated the population, the threat

the wars of the XIX century (the Greek War of Independence, the Serbian revolts, the rebellions that preceded the Congress of Berlin of 1878), thus, was the abolition of this system and the expropriation of the lands through some reforms that did not totally cancel but greatly reduced the influence of Muslim landlords; an important exception was to be found in Bosnia-Herzegovina, where the property of the land was not reformed after 1878 but only after 1918. In Serbia and Bulgaria, on the contrary, the reforms of the land had already produced their effects modifying the traditional Ottoman structure. As a consequence, after 1919 the changes were less important and did not show a particular Muslim question, even if the postwar period meant the final completion of a reforming process which in the past had greatly affected the Muslim landlords and the *çiftlik* system.

But the more or less radical extent of the different agrarian reforms did not substantially affect the general socio-economic framework, which was still precarious and fragile, as showed by the well-known Alexander Gerschenkron's analysis on backwardness and development.¹⁴ The Russo-American economist considered the Russian and Bulgarian cases just as the most outstanding example to be studied in order to understand the reasons of economic backwardness, which could not be connected only to natural resources and to political conditions, but depended on a whole of aspects concerning the attitudes for consumption, saving and investment, or the banking system, that is to say on a whole of socio-economic features that were only partially conditioned by short-time policies (with the exception of totalitarian state economies, like that of Soviet Union that Gerschenkron widely analysed). On the contrary, the success of an economic model relied on a sum of long-term factors that affect the economic as well as the political framework.

Under this perspective, the Balkan reality presented many particular features, which were partially similar to those of other Eastern European states and to many countries in the rest of the world.¹⁵ First of all, the desire

of Bolshevism, the defeat of Germany and Austria-Hungary, and demands of war veterans. Expropriation and redistribution of land previously owned by defeated, foreign nobility (German, Hungarian, and Moslem) was easiest since the interests of these former landlords were no longer represented in the national governments." S. Thompson *Agrarian Reform in Eastern Europe Following World War I: Motives and Outcomes*, in "American Journal of Agricultural Economics", Vol. 75, No. 3 (Aug., 1993), pp. 840-844. A.L. Kosinski, *Society Changes in the Ethnic Structure in East-Central Europe, 1930-1960*, in "Geographical Review", Vol. 59, No. 3 (July, 1969), pp. 388-402; H. Jorgensen, *The Inter-War Land Reforms in Estonia, Finland and Bulgaria: A Comparative Study*, in "Scandinavian Economic History Review", vol. 54, issue 1, 2006; *The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878*, Bulgarian Helsinki committee, Sofia, 2003; V. Alton Moody, *Agrarian Reform before Post-War European Constituent Assemblies*, in "Agricultural History", Vol. 7, No. 2 (Apr., 1933).

¹⁴ A. Gerschenkron, *Economic Backwardness in Historical Perspective, a Book of Essays*, Cambridge, 1962.

¹⁵ When explaining the differences between Western and Eastern Europe Daniel Chirot finely argued that it is not the backwardness that has to be considered as exceptional, but on the contrary the economic growth of the West has represented something unique. Consequently, it would be more "normal" to study the Western

for independence and the influence of European values and modernization processes was the result of a complex historical process that in the Balkans had waited for some centuries and was accelerated only in the last decades, with the final decline of the Ottoman Empire. When discussing about the rapid process that took to the creation of the Balkan national states Charles and Barbara Jelavich have underlined the strict connection existing between the influence of Europe and the simultaneous strengthening of the different national identities, which left an indelible legacy for the future of the Balkan states, a sort of “primordial” imprint, as stressed by Maria Todorova.¹⁶

In addition to these considerations, it has also to be stressed that the social structure of the Balkan area had inevitably resented from the long times of Ottoman rule, which had forged a region where ethnic, cultural and religious differences corresponded to different socio-economic models, and to different written and unwritten laws and habits that had a collective dimension, coherently with the Ottoman tradition of *Millet* system. For many centuries, every religious community had experienced a sort of self-government, especially in the cultural field, but this sort of autonomy had deeply conditioned also the economic aspects of everyday life and the whole society. The *Tanzimat* reforms that the Sultan had carried out, unsuccessfully, during the XIX century had not substantially changed the situation and at the beginning of the XX century, the Ottoman Empire was still based on a obsolete combination of religious regulations, old legal institutions inherited from the past, such as the capitulations, and new radical attempts of modernization that led to the Young Turks' revolution in 1908.¹⁷

According to Wayne Vucinich's reflections, the Ottoman social structure was a pyramidal one: it had a large rural basis composed of peasants with or without an estate; a very subtle strip of industrial labour force; an even more subtle circle of intelligentsia and urban middle-class; a summit formed by bureaucracy and churches. While the social unit was represented by a sort of enlarged family, the Byzantine-Ottoman administrative system diverged from the Western one owing to a different conception of state and to a different approach towards the relationships between authorities and individuals. On the one side, after the Middle Ages, Europe had affirmed the idea that was necessary to establish some limits to the exercise of power and the exercise of national sovereignty; on the other,

models and not the Eastern European ones. D. Chirot, *Causes and Consequences of Backwardness*, in D. Chirot (ed. by), *The Origins of Backwardness in Eastern Europe. Economics & Politics from the Middle Ages until the Early Twentieth Century*, London, 1989, p. 5.

¹⁶ Cfr. C. Jelavich, B. Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, Seattle: University of Washington Press, 1977. M. Todorova (ed.), *Balkan Identities: Nation and Memory*, New York, 2004.

¹⁷ The Ottoman Empire had a quite obsolete structure and had not yet developed those policies and measures that began to be common in Western Europe, keeping intact some legal “extravagancies” such as the capitulations, which were finally abrogated only in 1914. G. Young, *Corps de Droit Ottoman*, 7. vols., 1906; D. Glidewell Nadolski, *Ottoman and Secular Civil Law*, in “International Journal of Middle East Studies”, Vol. 8, No. 4 (Oct., 1977), pp. 517-543.

an analogous process of secularization had not been initiated in the Balkans where all the social institutions, including the religious hierarchies, had always been “managed” in an autocratic manner.¹⁸

As a consequence, at the beginning of the XX century the Western part of the Balkans had created a solid relation with Europe – and this connection was facilitated by the presence of Catholic communities, for example in Croatia and Dalmatia – while in the rest of the peninsula a strong Byzantine heritage had created an Eastern-modeled *balkanism* in regions where a consolidated patriarchal regime was present, in social dynamics of *zadruga*, in the clan system or in the family associations (*pleme, plemena, fise* in Albania).¹⁹

The Ottoman Empire was an enormous and intricate whole of social sub-systems among which Islam played an overwhelming role while “feudalism” had largely represented one of the socio-economic pillars. But the Ottoman feudalism was not ruled by the same laws as the ancient Western one, it was a synthesis of Arabian, Persian and Byzantine elements whose application to the Balkan reality finally generated a sphere of Turkish or loyal dignitaries, a whole of collaborationist landlords, persons connected to the Islamic bureaucracy (such as some Greek families who represented a sort of aristocracy) and military functionaries. The majority of the population, anyway, was represented by peasants and the national Balkan “revival”, as a consequence, did not arrive from the cities, but from the villages:

“In Ottoman days only the village nourished sentiments of manly vigour and true patriotism. It perpetuated national oral tradition and remembrances of medieval independence and glory. By living in compact settlements, with their own social organization, the peasants were able to resist the penetration of alien cultures and to preserve their ethnic individuality... The dominant Ottoman Turkish society and the numerous subsocieties that functioned within the encompassing system of social relations preserved their distinctive characters and yet influenced each other. The long period of coexistence and intermingling has given the Turks and their erstwhile subjects many common characteristics and a similar outlook on life. The Ottoman Empire vanished, but its influences survive.”²⁰

An inquiry that British diplomacy promoted through the different consulates during the years of the Balkan Wars showed that on the civil and social point of view this conflict was producing a considerable change, especially regarding the relationships among the different confessional and ethnic groups. The result of this study proved that only in recent years the hostility between Turks and other communities increased and the Balkan

¹⁸ D. Tomašić, *The Structure of Balkan Society*, in “American Journal of Sociology”, Vol. 52, No. 2 (Sep., 1946), pp. 132-140.

¹⁹ J. Cvijić, *The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula*, in “Geographical Review”, Vol. 5, No. 6 (Jun., 1918), pp. 470-482.

²⁰ Wayne S. Vucinich, *The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule*, in “Slavic Review”, Vol. 21, No. 4 (Dec., 1962), pp. 597-616.

Wars were essential in order to influence the sentiments of many populations and their desire to secede from the Turkish domination.²¹

After the First World War, the social structure prevailing in these territories was no more compatible with the new idea of state, which implied a full legal equality among citizens and needed a complex work of uniformation and homogenization in order to convert the former subjects into modern citizens. Naturally this process is too complex to be performed in a short-time but needs time to modify social and mental structures that are deeply rooted in history and that have been gradually accompanied and replaced by state laws and regulations. In order to accomplish such a reform, states need time, resources and a solid power of coercion and in many cases the Balkan states did not fully possess these elements. Following the Western models meant that the state had to rapidly carried out a political and economic process of “conversion”, starting from the adoption of codes and constitutions that had been developed in Europe since the Age of Enlightenment without experiencing the same success in the territories under Turkish influence.

It has been justly stated that the economic backwardness of Eastern Europe was not a direct consequence of Ottoman rule (Lampe, Adanir) but is the result of a complex interaction of geographic, political and cultural forces.²² On the other hand, it could be also said that the centuries of Ottoman domination did not contribute to produce a solid social force who could take the head of the new course after the achievement of national independence. The inner problems of the Balkan reality did not help national states to face the challenges that the new reality was proposing them after World War I: political stability depended on a rapid economic development, and both were conditioned by the rise of a solid political, economic and social elite; but the creation of a such a group of functionaries and private economic agents could not simply be the result of national independence after centuries of “foreign oppression”. The adoption of a strong economic nationalism, on the contrary, did not help to achieve these targets and only produced a perverted mixture between national and personal interests, as Ivo Banac tried to demonstrate recalling the

²¹ The most interesting results of this inquiry were recorded in the social context: according to the British reports, the treatment of strangers had always been generally good and tolerant but the war deeply modified this situation, consolidating those groups who wished to abandon Turkish rule. From Mosul, for example, English consuls sent this comment: “There is no doubt that the Christians universally rejoiced at the overthrow of Turkey, while the Moslems were for the most part indifferent”. In this perspective, the First World War could be seen as the final stage of a path that the Porte had started some centuries before. G.W. Swanson, *A Note on the Ottoman Socio-Economic Structure and Its Response to the Balkan War of 1912*, in “Middle Eastern Studies” , Vol. 14, No. 1 (Jan., 1978), pp. 116-126.

²² F. Adanir, *Tradition and Rural Change in Southeastern Europe during Ottoman Rule*, in D. Chirot (ed. by), *The Origins of Backwardness*, pp. 131 ff.

experience of the minister Milan Stojadinovic, who managed his properties almost as a former Turkish feudal landlord.²³

Conclusions. A New Economy with New Frontiers.

The drafting of new frontiers had deep effects on the economic balances of Central-Eastern Europe. The building of new States implied many changes, first of all in the definition of the economic and trade relationships of the area. Towns and districts once connected with Budapest and Vienna, or with the ports of Trieste and Fiume, were cut off from the established routes and the same principle characterized small villages and the countryside, which had to find a new local economic benchmark. These regions had often an agricultural background that marked the daily life of their inhabitants, that is to say of the peasants who were strictly bound to the land. Rural classes were particularly influenced by the location of markets held in cities and towns, which conditioned the organization and the entire life of the smaller villages.

The partition of the old economic space had outstanding consequences on the development of post-war States, since the old unity was replaced by a gamut of nationalist policies which took parallel patterns that difficultly met. If in the past railways transported the resources from their place of origin to the industrial centres, after the war, these localities were often cut off from each other. This effect was particularly felt in those regions of the Balkans where - as Georges Prévélakis underlined in his *Les Balkans, cultures et géopolitique* (1994) - a mountain pass separated not only two valleys but two different worlds, and where economic efficiency did not correspond to ethnic distinctions.

Generally, international commerce encountered many hurdles: tariffs and taxes when the goods had to pass frontiers and the lack of adequate infrastructures and skilled entrepreneurs inside the states that wished to develop their national industry. Many times, the life of the cities and the surrounding villages were strictly interdependent and when the frontiers cut this link, they inevitably jeopardized the regular development of local economies, diminishing the commerce and the exchange of commodities. In many cases the adoption of the ethnic criteria to determine the new frontier was in contrast with reasons of economic stability and with the need of preserving the economic life of the regions through an efficient system of railways, roads and other infrastructures such as hydrographic basins, which connected the places where the resources were extracted or produced to the industrial structures, where they were worked and exploited.

The creation of a boundary in places that had been connected among them for long times strongly conditioned post-war situation and further changed not only the habits, but also the customs, the prices and the tariffs of these rural markets. The adoption of new private law codes made these changes effective and influenced not only the economic interchanges and relationships, but also the structure of the land and of the villages which

²³ I. Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, Ithaca, 1984, p. 320.

had to be integrated into new systems of law accepting new solutions and regulations (trespassing, family and succession law, land registries, tributes and taxes). The problem was more complicated in some regions of the Balkans, where the structure of the land was still conditioned by the Ottoman heritage or by local dynamics. A report commissioned by the League of Nations, for example, underlined that in Albania the situation was extremely complex:

“In the mountains of the north the land is owned jointly by families, the pastures being the joint property of the tribes. The whole is regulated by the laws and traditions of the tribes. Large feudal estates are to be found above all in the centre (Tirana, Elbassan, Berat), and especially in the fertile district Mousakja, which, if rendered healthy and well cultivated, could supply the whole of Albania with cereals”.²⁴

All the changes that national states prefigured aiming to accomplish a general economic and social transformation were hurdled by a whole of complex factors, which could not be managed simply counting on the work of local untrained elites, dismantling the old schemes that were present for example in Austria-Hungary and building a new reality along national lines. As Berend and Ránki successfully showed in their work about the economic development of East Central Europe, the explosion of nationalist passions, as well as the reaction against international proletariat movements, paved the way for the development of economic nationalism. Forgetting the classical economic doctrine of *laissez faire*, States sponsored the growth of their economy imposing monopolies, adopting protectionist policies, managing their currencies to have stable conditions and building infrastructures to define a new web of roads and communications inside their national borders. They developed many state-owned sectors, especially in the industrial field, in transportation and communication systems, they nationalized their resources and acquired important proportions of capital in industries and stock holdings; they promoted the development of banks having social and national aims.²⁵

²⁴ A. Calmès, *The Economic and Financial Situation of Albania*, Annex to the Report presented to the Council by the Financial Committee of the Provisional Economic and Financial Committee on its Eighth Session, Geneva, September 1922, p. 10. Another example of these reforms which has been studied and analysed in anthropological and political terms is the *maso chiuso* (closed estate) system used by the Tyrol peasants passed under Italy, who had to abandon the traditional indivisibility of the land and adopt the Italian succession rule with the partition among the heirs. J.W.Cole-E.R.Wolf, *La frontiera nascosta. Ecologia e etnicità fra Trentino e Sudtirolo*, Roma 1993; C.Graf (a cura di), *Fonti delle norme giuridiche e studi sul Maso Chiuso nel Trentino Alto-Adige*, Trento, 1987.

²⁵ As I. T. Berend, G. Ránki, perfectly showed in their *Economic Development in East central Europe in the 19th and 20th Centuries*, New York 1974. I.T. Berend-G. Ránki, *Lo sviluppo economico nell'Europa centro-orientale nel XIX e XX secolo*, Bologna 1978, p. 241, M.C.Kaser (ed. by), *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975*. Vol. I: Economic Structure and Performance between the Two Wars. Vol. II: Interwar Policy, the War and Reconstruction, Oxford: Clarendon P., 1985; F.W. Moore, *Economic Demography of Eastern and Southern Europe*, Geneva 1945; I. Svennilson, *Growth and Stagnation in the European Economy*, Geneva 1954. For the

Romania represented the perfect sample of this economic nationalism. The country had experienced such policies since the end of XIX century and strengthened them after WWI, with the definition of the *prin noi înșine* (through ourselves alone) constitutional policy. This strategy aimed to make *România Mare* not only a political entity but also an economic one, transforming the country using all the resources that were offered by the new frontiers. The Minister of Economy, Vintila Bratianu, openly expressed this program in many works which emphasized the role that the natural and human resources of the country could and should have, converting Romania into an “economically complete state” and preparing the people for the florid future that the new economic energies could promote.²⁶

This ambitious policy combined the nationalization of important economic factors, such as mines and oil wells, and the adoption of precise rules to support national enterprises: the obligation of engaging determined percentages of Romanian employees inside the industries; the creation in 1923 of the National Society for the Industrial Credit to give privileged loans to Romanian citizens and companies; taxations and state credits to the banks; the imposition of a multitude of controls and direct interference of the state in private economic activity; the creation of a Romanian responsible for every firm which was owned by a minority member; the act for the utilization of Romanian staff in enterprises (1934) according to which at least the 50% of the auditors and the boards and committees were to be Romanian.

But it was not a pure Romanian question: the taxation systems for

study of the State role in interwar economy, G. Ránki, *The Role of the State in the Economy in the interwar Period - Hungary, Yugoslavia, Bulgaria, Romania* -, in “Papers in East European Economics”, n. 29, 1973; N. Spulber, *The State and Economic Development in Eastern Europe*, New York 1966; Z.P. Pryor, *Czechoslovak Economic Development in the Interwar Period* in V. Mamatey-R. Luza (ed. by), *A History of the Czechoslovak Republic*, Princeton 1975; A. Teichova, *An Economic Background to Munich International Business and Czechoslovakia 1918-1938*, Cambridge 1974; D.H. Aldcroft-S. Morewood, *Economic Change in Eastern Europe since 1918*, Aldershot, Edward Elgar publishing, 1995.

²⁶ “*Azi în România Mare el devine o entitate nu numai politică, care prin participarea întregului sau neam are viitorul sau asigurat, dar și economică, cuprinzând în hotarele acestui stat hinterlandul direct influențat de gurile Dunării. Astfel România va fi mâine un stat economic complet, prin folosirea întregului neam la propășirea lui economică, prin bogățiile naturale deosebite pe care teritoriile dobândite le aduc în țara exclusiv agricolă de până ieri, prin transformarea munților din hotar în rezervor viitor de energie economică de tot felul, dar mai cu seamă fiindcă cuprinde în statul stăpânitor al gurilor Dunării toate regiunile bogate dintre Nistru și Tisa care au scurgerea lor normală că tre aceste guri*”. Vintila Bratianu despre *Economia națională a României Mari*, in “Democrația”, 4-5 mai 1919. M. Drecin, *Noi prin noi – variantă a doctrinei liberale "prin noi înșine"*, in “Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, AIICN, 1996, XXXV, pp.241-246; I. Saizu, *Politica economică a României între 1922 și 1928*, București, 1981; L. Bathory, *The Coal and Iron-and-Steel Industries in the National States of Central. Europe and the Autochthonous and Foreign Banking Capital (1919-1929)* in “Nouvelles études d'Histoire, publiées à l'occasion du XVII Congrès international des Sciences Historiques”, Madrid 1990, pp. 242-247.

many years continued to impose different and higher rates in the new regions, especially in those of the former Habsburg Empire, where also the exchange of currencies was generally punitive. Many problems were created by the fact that these zones had never been part of their new states and had to integrate their economy inside new structures; it was the case of Transylvania, where a Romanian economic activity had started to concur with German and Magyar ones only during the second half of the XIX century, or of Vojvodina and Slovenia. In order to modify this reality, all the states increased public properties, especially in those strategic areas where it was important to replace foreign capital (for example in former Habsburg Slovakia and Slovenia), and this strategy was limited only by the lack of capitals and by the economic weakness of those States. Naturally, this background could not be inverted in only few years and so the national policies of the interwar period showed the counterproductive effect of decreasing productivity. In many cases redistribution led to fragmentation and, the initial agrarian reforms were mitigated in the following years, when the poor results of agricultural production obliged the authorities to rethink about these measures.

Since 1919, Eastern European States showed to have made up their minds about the future of their economy, ignoring the suggestions of John Maynard Keynes, who wondered about the fundamental economic factors in the future relations of Central and Eastern Europe. After the partition of the former economic space, he saw no possible means of repairing this loss of productivity within any reasonable period of time except through the agency of German enterprise and organization. Keynes' prediction came true only during the Thirties, after that the big crisis in 1929 shocked global economy and spread its effects also in Central-Eastern Europe. On the contrary, the new states attempted to find a solution to Keynes' doubts with a strong economic nationalism, which abandoned the classical *laissez-faire* to make the state become the principal actor of the economic play. As a matter of fact, national tendencies in economy grew during the interwar period, especially after the crisis of 1929, but their effects were not as optimistic as their authors expected.

Lampe and Jackson argued that the fact that war had interrupted the growth of exports from the Balkans did not necessarily mean an insurmountable obstacle for economic development, but actually represented a big problem in countries where a strong internal market was lacking.²⁷ With the decrease of international commerce that followed 1929 bankruptcy they had once again to resort to their historical economic benchmark, that is to say Germany. During the Thirties, many governments started to flirt with Berlin and subsequently Danubian and Balkan regions were newly attracted under German influence. This rapprochement had terrible consequences for the states which gradually pushed themselves at the bottom of a tunnel. The trade agreement with Hungary in 1931, in this sense, represented the cornerstone of the following pacts that were

²⁷ J.R. Lampe-M.R. Jackson, *Balkan economic history, 1550-1950: from imperial borderlands to developing Nations*, Indiana University press, Bloomington 1982, pp. 155 ff. and also pp. 329 ff.

concluded with Yugoslavia, (1934), Romania (1935), and with other states, reaching its peak with the *Pactul petrolului* (Oil pact) with Romania in 1940.²⁸

The decrease of international commerce accompanied the worsening of international relationships, which were definitely conditioned by the division between revisionist and anti-revisionist states. The international instability and the decline of international institutions, on the other side, reflected the gradual shift that many states experienced towards a less democratic and a more nationalist reality. The economic crisis of 1929 accelerated this movement and paved the way for the rise of totalitarian nationalisms which combined anti-Semitism with the revision of the Versailles status quo. The expectations for a rapid economic development (which meant a considerable government investment in technical and information services and not a simple redistribution of land) were almost totally exhausted by the crisis and by an international context in which states were more or less compelled to concentrate on foreign policy and military build-ups, leaving agriculture to stagnate.

The success of Hitler anticipated the final decline of the League of Nations, which lost all its prestige after the self-withdrawal of Germany, the wars in Spain and Ethiopia and the failure of all the attempts made to solve these questions. In few years the “castle crumbled” and composted the ground for the second world war, a new tragic experience that had its roots in the democratic instability of the national States, in the economic crisis, and in the fragility of the international institutions. On the international and on the internal level, economy showed that nations raised among them a curtain, an insurmountable wall which prevented them to organize a solid defence against the real enemies coming from their recent past. Serving the nation with too much zeal, thus, accelerated the descent of Eastern Europe towards authoritarianism, proposing once again the same ethnic rivalries and historical revenges that the First World War unfortunately and unconsciously contributed to exacerbate. The excesses of nationalism, thus, finally produced the effect that Berend called the “failure of economic nationalism” and substantially contributed to the extension of German influence in Eastern Europe and to a second human and economic catastrophe.²⁹

²⁸ In 1934 the German government made public the so-called Neuer plan which put into the hands of the State the control of foreign trade and international financial traffic. G. Ránki, *Economy and Foreign Policy. The struggle of the Great Powers for Hegemony in the Danube Valley, 1919-1939*, Boulder, New York, 1983, pp. 135-147; the advance of German capital in Eastern Europe was a very discussed matter which attracted the attention of many economists, for example the economic and political writer and journalist of the Financial Times, Paul Einzig. P. Einzig, *Bloodless Invasion. German economic penetration into Danubian states and the Balkans*, Duckworth, 1938; E. Jackh, *The German Drive in the Balkans*, in “International Affairs”, Vol. 18, No.6 (Nov.- Dec., 1939), pp. 763-783.

²⁹ I.T. Berend, *The Failure of Economic Nationalism: Central and Eastern Europe before World War II*, in “Revue économique”, Vol. 51, No. 2, De l'Europe d'avant-guerre à l'Europe d'aujourd'hui: Regards sur l'Europe de 1939 (Mar., 2000), pp. 315-322.

References

- I.T. Berend-G. Ránki, *Economic Development in East central Europe in the 19th and 20th Centuries*, New York 1974; D.Chivot (ed.), *The Origin of Backwardness in Eastern Europe*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1989; R.Conquest, *Reflections on a Ravaged Century*, New York, 1999; D.P.Moynihan, *Pandaemonium. Ethnicity in International Politics*, New York, 1993; F.Fejtő, *Requiem pour un empire defunt: histoire de la destruction de l'Autriche-Hongrie*, Paris, Lieu Commun, 1988; A.Giannini, *Le costituzioni dei paesi dell'Europa orientale*, Roma, 1936; D. F. Good, *The Economic Rise of the Habsburg Empire. 1750-1914*, Berkeley 1984; A.Headlam-Morley, *The New Democratic Constitutions of Europe. A Comparative Study of Post-War European Constitutions with Special Reference to Germany, Czechoslovakia, Poland, Finland, The Kingdom of Serbs, Croats & Slovenes and the Baltic States*, Oxford-London 1928; E.J.Hobsbawm, *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991*, London, 1994; M.C.Kaser (ed. by), *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975*. Vol. I: Economic Structure and Performance between the Two Wars. Vol. II: Interwar Policy, the War and Reconstruction, Oxford: Clarendon P., 1985; A.L.Kosinski, *Society Changes in the Ethnic Structure in East-Central Europe, 1930-1960*, in "Geographical Review", Vol. 59, No. 3 (July, 1969); J.R. Lampe-M.R. Jackson, *Balkan economic history, 1550-1950: from imperial borderlands to developing Nations*, Indiana University press, Bloomington 1982; F.W.Moore, *Economic Demography of Eastern and Southern Europe*, Geneva 1945; I.Svennilson, *Growth and Stagnation in the European Economy*, Geneva 1954; G.Ránki, *The Role of the State in the Economy in the interwar Period - Hungary, Yugoslavia, Bulgaria, Romania -*, in "Papers in East European Economics", n. 29, 1973; G.Ránki, *Economy and Foreign Policy. The struggle of the Great Powers for Hegemony in the Danube Valley, 1919-1939*, Boulder, New York, 1983; J. Rotschild, *East Central Europe between Two World Wars*, Seattle-London, 1983; F. Sugar & I.J. Lederer, *Nationalism in Eastern Europe*, Seattle -London, 1994; H. Seton-Watson, *Le democrazie impossibili. L'Europa orientale tra le due guerre mondiali*, Soveria Mannelli, 1992; N.Spulber, *The State and Economic Development in Eastern Europe*, New York 1966; A.Tonybee, *Nationality and the War*, Det 1915; M. Waldenberg, *Le questioni nazionali nell'Europa centro-orientale*, Milano, 1994.

IMAGINING TRANSYLVANIA: POSITIVE AND NEGATIVE REPRESENTATIONS OF THE PROVINCE AFTER 1918

Luminița Ignat-Coman*

Abstract

The paper aims to explore the images and representations of Transylvania and how they involved various ways of conceptualizing Romanian identity during the inter-war period. Transylvania, a province with strong identity elements, became part of the Romanian national state in 1918. Until then it had been part of the Austro-Hungarian Empire. The first part of the paper will focus on different types of representations: geographical, historical, psychological or those related to character, either positive or negative. The analysis of images and representations is relevant given that they constitute elements of identity. The paper argues that Transylvania, an ethnically and culturally diverse region, has strong identity elements which set this region apart even after its integration into the national state. Therefore, the study discusses the historical and identity foundations of Transylvania's current status as part of Romania, but it will also touch on the complex mechanisms which transform local identities in order to integrate them into wider constructs such as national identities.

Keywords: *Transylvania; Identity; Representations; Interwar Period; Nation.*

The Romanian state was constituted after 1918 by incorporating provinces that had previously been under foreign domination: Transylvania, Bessarabia and Bukovina. Transylvania, the biggest among them, passed in December of the same year, from the borders of a multinational Empire, the Austro-Hungarian Empire, to the borders of the national state, Romania. The efforts of Romanian political elites throughout the interwar period focused on the homogenization and standardization of differences. After 1918, they initiated a complex mechanism of cultural homogenization and administrative integration. In the new context, local and provincial identity acquired new meanings, the aim being its internalization.

If we use Montserrat Guibernau's definition of identity as "*a collective feeling based on the conviction of belonging to the same nation and the sharing of many of the attributes that differentiate it from other nations*",¹ we note the significance of the psychological component. The same author listed four other important dimensions of identity apart from the psychological one, namely the cultural, territorial, historical and political dimensions. In addition, she underlines that among the most common strategies used by states to form a homogeneous identity we can retrieve "*the construction and dissemination of a certain image of the nation often based upon the dominant ethnic group or nation states living within the*

* Ph.D., Postdoctoral researcher, "Babeş-Bolyai" University, Cluj-Napoca, Romania

¹ Montserrat Guibernau, *The Identity of Nations*, Cambridge, Polity Press, 2007, p. 11.

boundaries and comprising a common history, a shared culture and a demarcated territory".²

Starting from these theoretical considerations, the study focuses on the post-1918 self definition and identity of Romanians. It analyzes the representations of identity in terms of its most important dimensions, namely territory, history, psychology and character traits. I intend to analyze the Romanian nation's image in the context of the newly-established national state characterized, among others, by ethnic diversity.

Transylvania is the largest province that joined Romania in 1918. The province has been described as the heart of Romania both geographically and symbolically. It has been imagined as the substance of Romanianism, "the heart of the Carpathian-Danubian-Pontic area, of the entire Romanian land"³ and "its ethnic reservoir"⁴: "*In Romanian historical representations, Transylvania was the heart of the entire national body. Here was once the center of Ancient Dacia: Decebal, Sarmisegetuza, the burgeoning Roman cities. Here, in the mountainous fortress of Transylvania, was the main area of the formation of the Romanian people. Besides, a look over the map was enough: Transylvania complemented, in an almost perfect circle, the still uncertain outline of small Romania*".⁵ Alongside these symbolic representations, after the Union efforts were made to outline a common history and psychological portrait, together with a set of social behaviors. Thus, at this stage the nation was still a "work in progress".

Territorial dimension

Geographic representations are essential in outlining the identity of the province. After 1918, elites underlined its place not only within the national state, but also at supranational, European, level. Territory possesses great significance: the landscape suggests beauty, but also has another function, namely that of conferring a strong sense of belonging because it represents history and traditions.

Most representations paint an idealized picture, perfectly balanced by the landforms that cut it up or cross it. Transylvania appears as a heavenly space where we can find virtually every landform: "*On the highest ridge of the Carpathians stretches a proud country, blessed among all countries that God put on Earth. It resembles a great and sprawling palace, an architectural wonder, where are gathered together and masterfully arranged all natural beauties that adorn the other lands of Europe, of which she gladly reminds us ... Wherever you look, you can see a multitude of colors like a vast rainbow, and the most enchanting painting delights your eyes: steep rocks, giant mountains whose peaks caress the clouds, dark woods, green meadows, sweet-smelling orchards, cool valleys, streams whose clear water flows*

² *Ibidem*, p. 19.

³ Ștefan Pascu, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, Cluj-Napoca, Dacia Publishing House, 1983, p. 13.

⁴ Constantin C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Bucharest, Scientific Publishing House, 1967, p. 5.

⁵ Lucian Boia, "*Germanofilii*". *Elita intelectuală românească în anii primului război mondial*, Bucharest, Humanitas, 2009, p. 57.

smoothly through blooming fields, quick rivers that, with a terrible roar, pour down in a cataract among those menacing stone rocks [...] This is the Land of Transylvania".⁶ Its description as a fortress surrounded by mountains, which form its natural borders, and as the land with large forested areas is one of the most common. Mountains and forests are pieces of evidence that attest to the beauty of the landscape, the forest being the etymological source as well. Apart from the two known and widespread Romanian names of the province, namely *Transilvania* which is the equivalent of the Latinized Romanian term *Ardeal*, there is also a Hungarian and a German version.⁷ The German name – *Siebenbürgen* – is the latest, starting to be used in the twelfth-thirteenth centuries at the time of the arrival of German settlers. The old name appeared in the Middle Ages and is the Latin name of *Ultra Silvas* (beyond the forest), *Ultrasilvania*, and later *Transilvania*. The Hungarian name – *Erdély* – appeared around the same time, and also suggests a land located beyond the forests; it is also where the Romanian name *Ardeal* derives from.⁸

Geography is an integral part of the national consciousness. The landscape embodies national traditions, history and culture through attachment to ancestors and language, both elements ensuring continuity in and affection for the place of origin. Earth is a source of wealth, the place where the remains of ancestors are buried, and cradle of the language: *“Obviously, as a key geographic element, earth and its appearance fall within the definition of national consciousness. National culture requires not only a cult of ancestors, language, art and science for the scientific and artistic manifestations of a people, but also a cult of the earth that holds us, nourishes us and contains the remains of those ancestors, a cult that made it possible for the language to develop and contributed to the blossoming of a specific national art and soul through the symphony of light that takes shape, through its beauty and its delights. At the foundation of the complex national sentiment, as a concrete support, is the obscure, the trampled and nourished good earth, in whose arms, similarly as in those of a mother, we spend our childhood, adulthood and old age, generation after generation, row after row”*.⁹

From a geographical perspective, another frequently invoked theme, which is mainly explained by adverse historical conditions, but also by invasions and wars, is the Romanians' fellowship with Nature: *“unfortunate historical circumstances have made Romanians remain in fellowship with nature for far too long. Invasions and wars against invaders made it almost impossible for them to have a social life in towns and villages. During their*

⁶ Nicolae Bălcescu, *Opere alese* (edited by Andrei Rusu), vol. II, Bucharest, Publishing House for Literature and Art, 1967, pp. 215-216.

⁷ Ionuț Costea, Marius Bucur, “Transylvania between Two National Historiographies. Historical Consciousness and Political Identity”, in *Frontiers, regions and identities in Europe*, Steven G. Ellis and Raingard Eßer (eds.), Pisa Plus University Press, 2009, p. 273.

⁸ Harald Roth, *Mică istorie a Transilvaniei*, Târgu Mureș, Pro-Europa Publishing House, 2006, p. 24.

⁹ George Vâslan, “Conștiință națională și geografie”, in Iordan Chimet, *Dreptul la Memorie*, vol. III, Cluj-Napoca, Dacia Publishing House, 1992, p. 28.

withdrawals (...) the Romanians hidden in valleys and woods most often did not have other companion than Nature".¹⁰ The theme of Romanians living "in fellowship with Nature", being sheltered and protected by it, frequently appears in literature as well.

From a geographical standpoint, Transylvania's belonging is layered, each layer equally representing an identity element: the province belongs to Europe which, beginning with the Enlightenment, became synonymous with civilization¹¹ this forms the basis of its Western affiliation. There are, however, nuances in the interpretation of this belonging: while historiography argues for its inclusion within the confines of Central-Eastern Europe, the current trend is to include it in Southeast Europe because it belongs to the national state, Romania.¹² Besides, even in Romania some have spoken of an "internal orientalism" founded on Transylvanians' Western-type of identity as opposed to the rest of the country, considered Balkan. The basis for this symbolic distinction is the cultural heritage of the Empire, which remained to distinguish the province and to confer its uniqueness.

Historical dimension

National building has at its core the creation of a common history, of a common line of ancestors and origins able to confer a strong sense of national belonging. Certain themes structure the representations about the Romanians' past: ethnicity, Latinity and continuity, each assigning to Transylvania a pre-eminent position. Being Romanian after 1918 involves, apart from the strictly ethnic dimension, a political patriotism nourished by historical consciousness. The feeling of national solidarity and cohesion of all Romanians, as well as the creation of a common consciousness, is underpinned by the representations of the common origin and common past.

The ethnic origin is central to the representations of the past given that ethnogenesis represents the nation's founding event. As Hitchins underlines, the purest expression of the Romanian national idea is found in the Daco-Roman continuity theory.¹³ The origins of the Romanian people are presented as the mixture between Dacians and Romans. This synthesis process underlines the common origin of all Romanians, namely of those in Transylvania and of those in the Old Kingdom. It was mainly during Transylvania's belonging to the Austria-Hungary that intellectuals insisted on the idea of the inseparable origin of Transylvanian Romanians and those living beyond the Carpathians. By this, they wanted to point out their unjust domination: "*on the territory which presently belongs to the Crown of St. Stephen stood once, long before the foundation of the Hungarian state, the cradle of our ethnic individuality from Trajan's colonies which absorbed the*

¹⁰ Dumitru Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, Albatros Publishing House, 2003, p. 298.

¹¹ Sorin Mitu, *Transilvania mea*, Iași, Polirom, 2006, p. 124.

¹² Harald Roth, *op. cit.*, p. 21.

¹³ Keith Hitchins, *The identity of Romania*, Bucharest, The Encyclopedic Publishing House, 2009, p. 13.

remains of the brave Dacian people, stems on which the scion of Rome was grafted to give birth to the Romanian people".¹⁴ Other authors, such as Octavian Goga, poetically evoke the ethnogenesis, expressing the elements more abstractly, but suggestively: "We are as indigenous as the rocks of the Carpathians which cannot have a birth story because they have always stood in that place".¹⁵

Latinity is another frequently invoked theme in the discourse on the past. Initiated by the early chroniclers, the idea of the Latin origin has become a fundamental element of the cultural discourse in Transylvania, being adopted by all Romanians and widely used in Romania.¹⁶ Latinity is the foundation of the modern cultural model of Romanians.

The aforementioned themes of the ethnogenesis and Latin origin are complemented by that of the ethnic continuity. It has a powerful legitimating function because through it the common origin of all Romanians and their identical genetic substratum, as well as their uninterrupted existence in the area of origin are emphasized. This idea is important because it generated heated debates between Romanians and Hungarians in Transylvania. The subsequent conquest of Transylvania by the Hungarians is also an idea incorporated into the Romanian version on the historical past. Alina Mungiu Pippidi notes in her book *Subjective Transylvania* that in a region disputed by two or more states, as is the case of Transylvania, it is natural to have different versions of history.¹⁷ The theme of ethnic continuity is the source of endless discussion between the two ethnic groups, each having its own version of events. Roessler's theory, which postulates that when Romanians settled Transylvania it had already been inhabited by Hungarians, is supported by a part of the Hungarian historians who provide a series of arguments to defend it. In response, Romanian scholars insist, often even by using Hungarian sources, on the primacy of Romanians in this area and on their ethnic continuity. Primacy is a powerful ethnic argument in the discourse of Transylvanian Romanians in the second half of the nineteenth century. It became very influential in the context of foreign domination and has remained so ever since.

Based on the arguments brought by the historian Sorin Mitu, we can say that both the theme of Latinity and that of the origins place Transylvania in a pre-eminent position: the province is the "homeland of King Decebal" and, at the same time, the cradle of the Latin origin of Romanians, it is a privileged space where the latter is rediscovered through the Transylvanian School, a topic which became vitally important in the cultural discourse of all Romanians.¹⁸

¹⁴ Valeriu Braniște, *De la Blaj la Alba Iulia. Articole politice*, Valeria Căliman, Maria Elena Simionescu (eds), Timișoara, Facla Publishing House, 1980, p. 257.

¹⁵ Octavian Goga, *Ideea națională*, Cluj-Napoca, Sedan Publishing House, 1997, p. 169.

¹⁶ Sorin Mitu, "Iluzii și realități transilvane", in *Problema transilvană*, Gusztáv Molnár and Gabriel Andreescu (eds.), Iași, Ed. Polirom, 1999, p. 71.

¹⁷ Alina Mungiu Pippidi, *Transilvania subiectivă*, Bucharest, Ed. Humanitas, 1999, p. 90.

¹⁸ Sorin Mitu, *Iluzii și realități...*, p. 71.

Psychological traits of Romanians

There are several paradigms in which the psychological portrait of Romanians can be outlined. Below we will focus on only two of them: (1) how we are / how we believe we are (self-images) and (2) how we could be. The value of psychological traits is often disputed due to the subjectivity of this type of representations.

It is necessary to make certain considerations from the start given Transylvania's joining of Romania in 1918. The psychological portrait of Transylvanian Romanians is not strictly delineated because, despite the province's distinct character, distinctions are less stringent. Therefore, we will use classic sources, namely the book of Dumitru Drăghicescu (1906) and Constantin Rădulescu Motru (1937). Both refer to Romanians in general and less to Transylvanian Romanians, therefore by using these sources we will focus on Romanians overall. Often it may be surprising how negative and positive traits contradict each another, or how defects are overcompensated. Generally, foreigners have a more critical perspective (hetero-images), even though we can observe a high level of self-criticism, too: *“There is no other more blasphemed nation in the world than the Romanian nation. Many old foreign chronicles describe it as a nation of thieves and idlers. A well-known German encyclopedia recently described it as a cunning, coward and deceitful nation. And what did foreign writers who visited our country in the past write on its inhabitants? And before the foreigners, what did Romanian writers themselves write? Didn't they call it a people of “revelers” drunks, malnourished, degenerates? ...”*¹⁹ This is a summary of the nations' timeless vices in the eyes of foreigners and even those of more critical compatriots, explained however by the multitude of adverse circumstances.

There are these two Romanian authors – Constantin Rădulescu-Motru and Dumitru Drăghicescu – who created a psychological portrait of Romanians, developing referential works on the subject. Both authors explain the negative traits and defects of Romanians by the unfavorable historical circumstances, as well as by the lack of education. Therefore, even if the psychological portrait is not outlined in positive terms, the disappearance of negative or adverse circumstances has the potential to improve it.

In outlining the social psychology of Romanians, Rădulescu-Motru argues that their spiritual features are subject to three main factors: the biological and hereditary background, the geographical environment and the institutional characteristics acquired over the course of historical evolution.²⁰ He further argues that one trait “visible at first sight” is individualism, which translates that Romanians do not like companionship. In his opinion, this is a negative trait since it does not involve economic initiative or independence in the political and social life, which are two

¹⁹ Constantin Rădulescu Motru, “Românismul”, in Jordan Chimet, *op. cit.*, p. 41.

²⁰ Idem, *Psihologia poporului român*, Bucharest, Romanian Society of Psychological Researches, 1937, p. 11.

positive traits of individualism in Western countries.²¹ According to the author, the difference between the individualism of Romanians and that of Westerners is significant due to the egocentric character of Romanian individualism. However, this feature can be potentially improved with the help of westernized education.²² Another clearly-visible trait mentioned by the author is the Romanians' inability to finish the work they started due to their indolence.²³ Therefore, two essentially negative traits of Romanians are preeminent and noticeable "at first sight".

In a balance scale of strengths and weaknesses mentioned by Rădulescu-Motru, we are able to find, on the one hand, negative features such as lack of discipline and organization skills, as well as an inability to work steadily, without many breaks, and on the other, positive traits such as tolerance, hospitality, a strong sense of justice and religiousness.²⁴

In the second chapter of his book *Din psihologia poporului român* (On the Psychology of the Romanian People), Drăghicescu also insists on the factors that influence the psychology of Romanians, and concludes that historical-social factors are primordial. Among them, he mentions relations with the neighbours as well as social, political and economic institutions.²⁵ He considers them more important than physical factors such as race, climate, and geographical configuration.

In analyzing the first category, Drăghicescu concludes that the Romanian soul is the result of a mixture of peoples that contributed to varying degrees to its shaping, such as the Scythians, Getae, Dacians, Romans, Greeks, Gauls, Illyrians, Goths, Huns, Avars, Slavs, Gepids, Marcomanni, Pechenegs, Hungarians, Cumans, Turks, Tartars, modern Greeks, Russians and French.²⁶ By deconstructing, Drăghicescu assesses each of the aforementioned peoples in order to find out which of their character traits shaped the Romanian soul. Thus, while at the time of the foundation of the Romanian Principalities, in the age when they became free of foreign influence, the Romanian soul distinguished itself by "a persistent, consistent, simultaneously violent but prudent will" and "simple but vigorous and systematic intelligence, vivid imagination, nourished by a profound religious feeling",²⁷ it was later altered, and its character changed during its fall under Turkish domination.²⁸ Thus, the historical consequences of this historic event are "the loss positive features, the crush of the Romanian people's will and sovereignty, the award of Romanian princely titles to the highest bidder, and the overly quick replacement of Princes".²⁹ The author further argues that the legacy of modern Greeks had other more negative effects on Romanians, such as "the impoverishment and devastation of the country, as well as the plunder and alienation of

²¹ *Ibidem*, p. 16.

²² *Ibidem*, p. 17.

²³ *Ibidem*, p. 18.

²⁴ *Ibidem*, pp. 24-25.

²⁵ Drăghicescu, *op. cit.*, p. 98.

²⁶ *Ibidem*, p. 111.

²⁷ *Ibidem*, p. 206.

²⁸ *Ibidem*, p. 208.

²⁹ *Ibidem*, p. 218.

Romanian fields, the utter impoverishment of Romanians”.³⁰ Drăghicescu maintains that Romanians are essentially good, but their character was altered by the oriental influence and by other peoples with whom they came into contact.

In analyzing the spiritual traits of the Romanian people at the time when he wrote the book Drăghicescu argues that *“because the body of our nation – the organism from where the traits of our soul must derive – is still unfinished, we are also in the same state spiritually”*.³¹ Apart from this feature, the author also enumerates passivity and “excessive cautiousness, circumspection, patience, tolerance, timid modesty, and unobtrusiveness.” These traits were imposed and pushed to extremes by historical circumstances, and according to some, this is why they border on cowardice.

Other features of Romanians are repulsion toward foreigners (widely-known and again historically explained) with manifestations that sometimes border on pathological, as well as sociability in relation to his compatriots, historically explained by the vicissitudes to which the nation was subjected: *“Because of the manifold contacts with foreign groups, our people has developed an aversion to foreigners and settlers, which it does not hide. It has a intense eugenic aspiration for racial purity”*.³² But, on the other hand, Romanians are sociable in the sense that they are endowed with a gregarious spirit: *“In our form of civilization the collective factor is dominant. Romanians are sociable beings. That is why mass movements, rebellions, wars and uprisings are more successful”*.³³

The obviously negative traits of Romanians, as we saw even at first glance, are summarized in the expression “occidental race with oriental habits”.³⁴ This is explained by the less favourable historical circumstances that made them “live from one day to the next”³⁵: *“This is the source of Romanians' inconsistency, lack of planning ahead and method, constant hastiness and especially their lack of foresight with the intention of hiding, cheating and deceiving, which, as we have seen, are the consequence of foresight, that is of a malicious foresight. Weak and changing will, inconsistent and short-time efforts, hastiness in everything, lack of foresight and cunning duplicity are the psychological echo of our historical evolution from the last five-six centuries”*.³⁶

Generally, Transylvanian Romanians differ from the others because they are more temperate, more “level headed” in every aspect of life: *“Many ... believe that critical thinking is not characteristic of Romanians from the midlands. Analytic criticism is not characteristic of them either, but constructive criticism is. Romanians, in general, despite having a sense of humor, are serious and reasonable. They dislike ridicule ... Romanians are*

³⁰ *Ibidem*, p. 256.

³¹ *Ibidem*, p. 344.

³² George Călinescu, “Specificul național”, in Jordan Chimet, *op. cit.*, p. 88.

³³ *Ibidem*, p. 88.

³⁴ D. Drăghicescu, “Recapitulare și concluzie”, in Jordan Chimet, *op. cit.*, p. 154.

³⁵ *Ibidem*, p. 155.

³⁶ *Ibidem*.

constructive, persistent, and follow the progress of others in silence and with interest, adopting everything they feel is really useful to them".³⁷

Pragmatism and calculation distinguish Transylvanian Romanians from the other compatriots: "*Maiorescu symbolizes the spirit of the Romanian living in the midlands: an interest in anything genuine, healthy, even if more modest, repulsion to futile complications, critical action taken only as a control of basic principles with avoidance of analysis (an egoistic expression of the critic's personality) that can shake the faith in the act. Romanians living in the midlands, especially Transylvanians, have low tolerance for bitter criticism*".³⁸ Their "seriousness, elegance, discipline," considered western traits, complement and bring something extra to the overall picture of Transylvania.³⁹

The nation's potential

A recurrent feature in the representations of the psychology of Romanians is their optimism with regard to the realization of the nation's potential based on the disappearance of adverse historical circumstances: "*given that foreign peoples no longer have the ability to mix their historical life with ours and to impose their language, customs and products of their mind in order to replace our tongue and customs, it is obvious now that we have every skill for an independent and sovereign historical and social life*".⁴⁰

Conclusions

The paper explored the images and representations of Transylvania and how they conceptualized Romanian identity during the interwar period. Three particular types of representations were briefly presented, namely geographical, historical and psychological. These representations had great importance in the post-1918 context: the national state was founded following the incorporation of provinces that had previously been under foreign domination. The change in the status of these provinces also involved an administrative and cultural homogenization, as well as a redefinition of the nation's essence. Throughout this process, a series of representations of the nation were developed. While from a geographical point of view in all representations Transylvania appears as the centre of the Romanian state (as it does at symbolic level as well), historical representations continue in the same vein as before 1918: themes such as the Latin origin and ethnicity are central and highlight the strong connection among all Romanians, their common genetic substratum. These arguments came to the fore with the nineteenth-century Romantics and continued to be used, with certain changes well into the interwar period.⁴¹

³⁷ Călinescu, *Specificul.*, p. 89.

³⁸ *Ibidem*, p. 89.

³⁹ Sabin Gherman, *M-am săturat de România*, in "Monitorul de Cluj", 16 septembrie 1998, p. 1.

⁴⁰ Drăghicescu, *Recapitulare.*, p. 158.

⁴¹ Katherine Verdery, *National Ideology under socialism*, Berkeley, University of California Press, 1991, p. 28.

Historical representations are essential since they are at the basis of national identity. More subjective in nature, psychological representations are equally significant: while in the interwar period Romanians are generally discussed as a whole, in spite of certain references to regional differences, it is important to underline that this type of representations are predominantly negative, while those referring to the nation's potential are optimistic due to the disappearance of unfavourable historical conditions, which is seen as essential to this outlook. Representations of the nation during the interwar period are essential because at the time it was still a process in the making.

THE ROMANIAN TELEPHONE COMPANY UNDER THE ADMINISTRATION OF GRIGORE FILIPESCU (1930-1938)¹

Andrei Popescu*

Abstract

In 1930, the Romanian State decided the privatization of the telephone services. International Telephone & Telegraph, a major American company, won the auction and took over the Romanian phone network. Thus was established the "Societatea Anonimă Română de Telefoane", led by a Council of Administration, presided by Grigore Filipescu, a Romanian politician. Filipescu used his position to find out, through phone tapping, important information about his political opponents. This was possible because of a modern machine that recorded phone conversations. Although everything was made public, King Carol II refused to dismiss Filipescu, as he was probably also using the modern equipment for his own political games.

Keywords: *Societatea Anonimă Română de Telefoane; International Telephone & Telegraph; Grigore Filipescu; Phone Tapping; King Carol II.*

In 1930, when it was decided that the state telephone service would be privatized, three telecom giants shown interest in this concession: International Telephone & Telegraph (U.S.A.), Siemens & Halske (Germany) and Ericsson (Sweden).² Officials from the International Telephone & Telegraph (I.T.T.), part of J.P. Morgan, came to Bucharest, where they talked with the Finance Minister, Virgil Madgearu.³

The Americans submitted the best offer to the government, proposing a loan of 20 million dollars⁴, but negotiations lasted nearly two months because of wariness of the General Staff of the Army to the Romanian communications being concessioned by a foreign group and because of other offers received from Siemens and Ericsson.⁵ As a result of interventions by the military authorities, telephone services of the Ministry of the Army, the Army's General Staff, the Ministry of Interior, the General Security of the State (secret services) and the Romanian Railways were excluded from the concession contract and remained in the administration of the State.⁶

* Ph.D. Candidate, History Doctorate School, University of Bucharest, Romania

¹ This paper is a result of a research made possible by the financial support of the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013, co-financed by the European Social Fund, under the project POSDRU/159/1.5/S/132400 - "Young successful researchers – professional development in an international and interdisciplinary environment".

² "The New York Times", year LXXIX, no. 26381, April 17, 1930, p. 34.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, year LXXIX, no. 26423, May 29, 1930, p. 2.

⁵ *Ibidem*, year LXXIX, no. 26429, June 4, 1930, p. 8.

⁶ "Monitorul oficial", no. 146, July 4, 1930, part I, p. 24.

The American newspapers announced the completion of negotiations on June 7, 1930, the amount borrowed by J.P. Morgan being of 20 million dollars.⁷ Subsequently, the concession had to be passed by the Parliament, which has translated into a further postponement of the completion of the transaction, I.T.T. finally obtaining concessions and exclusivity of the telephone service over a period of 20 years, in exchange for an eight million dollars loan with interest of 8%.⁸ It remains a mystery how the loan of 20 million dollars turned into eight millions from June to August.

Thus was established in August 1930 the Romanian Telephone Company Ltd. (in Romanian: *Societatea Anonimă Română de Telefoane* or S.A.R.T.). Along with I.T.T., which owned the majority of shares, there were other shareholders from Romania, namely Romanian Credit Bank, Marmorosch, Blank & Co. Bank and Chrissoveloni Bank.⁹ The three Romanian banks each had 2% of the company, respectively 40,000 shares each.¹⁰ The constitutive act was signed by Lewis J. Proctor (Vice President of International Securities Telephone Corporation), Samuel G. Ordway (lawyer), Geoffrey A. Ogilvie (Vice President of International Telephone & Telegraph) and Earle H. Thompson (financial expert) from the Americans and from the three Romanian banks I.G. Boambă and B. Rubin (Romanian Credit Bank), V. A. Ureche and A. Cantuniari (Marmorosch, Blank & Co. Bank), Max Auschnitt and St. Loga (Chrissoveloni Bank).¹¹

Among others, members of the Board were Americans Sosthenes Behn (founder of I.T.T.), Lewis Proctor, Samuel Ordway and Romanians Emanuel Pantazi, Ernest Urdăreanu, Constantin Xenii, Șerban Cantacuzino. Grigore Filipescu was elected President, while Max Auschnitt and Geoffrey Ogilvie became Vice-Presidents.¹² Filipescu was the first chairman of the board of S.A.R.T., from 1930 until his death in 1938.

The official takeover of the telephone network by S.A.R.T. was made on December 1, 1931¹³. I.T.T. gave a commitment that for the first five years the company would invest 12 million dollars and provide a 50% share of Romanians among engineers and 90% among other employees.¹⁴ Also, for the first five years, S.A.R.T. proposed to expand the telephone network from 55 at 150 million kilometers, the automation of the network in Bucharest and 12 other cities and the establishment of telephone connections with

⁷ "The New York Times", year LXXIX, no. 26432, June 7, 1930, p. 5.

⁸ Anton Caragea, *Pagini de istorie ascunsă. Afaceri celebre, personalități misterioase, morți controversate*, Editura Cartier, Chișinău, 2004, p. 56; Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date*, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 415.

⁹ *Societatea Anonimă Română de Telefoane. Actul constitutiv și statutul*, s.e., s.l., s.a., p. 2.

¹⁰ "Monitorul oficial", no. 171, August 2, 1930, part II, p. 38.

¹¹ *Societatea Anonimă Română de Telefoane. Actul constitutiv și statutul*, p. 2.

¹² *Societatea Anonimă Română de Telefoane. Darea de seamă a Consiliului de Administrație și raportul cenzorilor*, s.e., s.l., 1936, p. 3.

¹³ "Adevărul", year 44, no. 14721, December 25, 1931, p. 9.

¹⁴ Frank A. Southard, *American Industry in Europe*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1931, p. 53.

91% of the world's telephone offices (in 1931 Romania was isolated, having telephone links only with Hungary, Yugoslavia and Bulgaria).¹⁵

Fig. 1. V. Vâlcovici (Minister of Public Works and Communications), D. Ghica (Minister of Foreign Affairs), Gr. Filipescu, C. Wilson, L. Sussdorf and G. Ogilvie making the first Bucharest-New York phone call.¹⁶

The contract for 20 years could not be finalized because of the outbreak of the Second World War. In 1941 I.T.T. managed to sell S.A.R.T. to the Romanian state in exchange for 13.8 million dollars, being the only American company that was able to repatriate their assets from Romania.¹⁷ Selling S.A.R.T. made it possible to reduce the debt of I.T.T. and to start a restructuring process. S.A.R.T. continued to exist until 1948, when it was nationalized by the communist regime.

Some historians argue that the telephone concession was in Romania's disadvantage, but the company was rescued in exchange for the placing of telephone listening posts.¹⁸ Thus, King Carol II and especially Elena Lupescu, could follow political and economic movements in the country.¹⁹ Although Filipescu announced, at the start of its mandate, huge progress in the telephone network,²⁰ improvements were minor and the service quality was not the best. Thus, in 1932 the government wanted to end its collaboration with I.T.T. because commitments were not met.²¹

However, the network managed by S.A.R.T. was the third largest in the I.T.T. group, reaching 100,000 telephones in 1940, which was double

¹⁵ "Adevărul", year 44, no. 14721, December 25, 1931, p. 9.

¹⁶ "Realitatea ilustrată", year V, no. 253, December 3, 1931, p. 16.

¹⁷ Robert Sobel, *ITT. The Management of Opportunity*, Beard Books, Washington, 2000, pp. 100-101.

¹⁸ Anton Caragea, *op. cit.*, p. 59.

¹⁹ *Ibidem*, p. 60.

²⁰ *Activitatea Societății de Telefoane. Declarațiile d-lui Grigore Filipescu*, in „Neamul românesc”, year XXV, no. 247, November 6, 1930, p. 2.

²¹ Robert Sobel, *op. cit.*, p. 79.

compared to 1930 and the Romanian branch was considered by the American part as a profitable business.²² Over the years, S.A.R.T. was ranked third in the I.T.T. group, in terms of infrastructure development, as can be seen from the figures for 1935, when 25,000 new telephones opened in Spain, 12,000 in Argentina, 6,000 in Romania, 5,000 in Chile, 1,500 in Puerto Rico, while in Mexico, Peru and Brazil minor advances were made.²³ It should be noted that I.T.T. mounted in Bucharest the first automatic telephone exchange, Rotary 7A2, the most modern in the world at that time.²⁴ Also in Bucharest, a school telephone for S.A.R.T. staff training was established.²⁵ In 1930 Standard *Electrica Română* was founded, which would produce handsets, telephone exchanges, accessories and spare parts,²⁶ so Romania would no longer be dependent on imports from Standard Eléctrica in Spain.²⁷

During this period probably the most important achievement of S.A.R.T. was the construction of the Telephone Palace in Bucharest (*Palatul Telefoanelor*), which was built between 1931 and 1933. Building plans were drawn in New York by architects Walter Frøya, Louis Weeks and Edmond van Saanen Algi. Until the '70s it was the tallest building in Romania, having 53 meters in height.²⁸ The inauguration was made in 1933, in the presence of King Carol II and several ministers.²⁹

²² *Ibidem*, p. 98.

²³ "The New York Times", year LXXXV, no. 28497, February 1, 1936, p. 6.

²⁴ Robert J. Chapuis, *100 years of telephone switching (1878-1978)*, vol. I: *Manual and Electromechanical Switching (1878-1960s)*, Amsterdam, IOS Press, 2003, p. 195.

²⁵ "Adevărul", year 44, no. 14721, December 25, 1931, p. 9.

²⁶ Ion Glodeanu (coord.), *Actorii sociali ai promovării tehnologiilor, informației și comunicațiilor*, București, Editura Mica Valahie, 2013, p. 109.

²⁷ Ángel Calvo, *Estado, empresa, mercado. Standard Eléctrica y la industria de equipo de telecomunicación en España, 1926-1952*, in "Investigaciones de Historia Económica", no. 13/2009, p. 49.

²⁸ Narcis Dorin Ion, *București. În căutarea Micului Paris*, București, Editura Tritonic, 2003, p. 13.

²⁹ *Inaugurarea noului palat al Societății române de telefoane*, in "Epoca", no. 1277, April 26, 1933, p. 4.

Fig. 2. King Carol II, at the inauguration of the Telephone Palace, together with Filipescu and other officials.³⁰

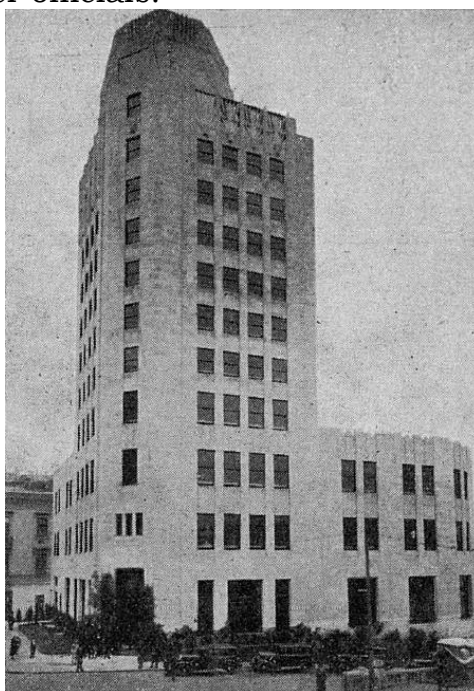

Fig. 3. The Telephone Palace in the 30s.³¹

Grigore Filipescu, chairman of the board of S.A.R.T., was president of the Conservative Party and did not hesitate to use his position to obtain useful information for his political battles. Filipescu and his party were involved in the campaign against the palace *camarilla* and for the preservation of the Constitution, along with other politicians of the time, such as General Alexandru Averescu, Gheorghe Brătianu and Iuliu Maniu.

³⁰ "Ilustrațiunea română", year V, no. 19, May 3, 1933, p. 12.

³¹ *Ghidul Bucureștilor*, București, Editura Ghidul României, 1935, p. 39.

On June 28, 1934 a meeting took place between Maniu, Averescu and Filipescu, in which they discussed the need to start a public campaign against the modification of the Constitution. They also posed the question of removing Gabriel Marinescu from the post of *prefect* of the Bucharest Police and the expulsion of Elena Lupescu (the king's mistress) from the country.³² The three, together with Gheorghe Brătianu, were to be actively involved in this campaign, with a well-established strategy.

In this context, Filipescu began to intercept telephone conversations from the Royal Palace and from the residence of Elena Lupescu, offering Maniu and Titulescu valuable information³³, as a response to Lupescu's own secret service.³⁴

Finance Minister Virgil Madgearu asked King Carol II to sack Filipescu from S.A.R.T., because he had a huge salary, 100,000 lei per month (for comparison, a minister had a salary of 30,400 lei, a prefect had 16,750-17,250 and a professor had 25,350-29,550 lei³⁵), thus, indirectly, the state came to subsidize the newspaper „Epoca”, in which the king was insulted. Madgearu believed that this was ridiculous, but Carol said that, if he wished, he could have dismissed Filipescu without requiring permission, but because he asked, the answer is negative.³⁶ Authorities made in December 1934 perquisitions at S.A.R.T., finding wires of “control”, through which Filipescu intercepted telephone conversations of King Carol II and of ministers, which then communicated to Maniu or published in his newspaper “Epoca”.³⁷ Therefore, the American press considered that Filipescu should withdraw from the management of S.A.R.T. because of his friendship with Maniu.³⁸

These interceptions were made possible thanks to modern appliances for intercepting and recording of telephone calls mounted in the basement of the Telephone Palace. These devices were probably installed by the Americans, but were used also by Filipescu and King Carol II. In December 1934 the military authorities and the secret services searched the Telephone Palace and the residence of Filipescu.³⁹ The reason was the presence of filters for intercepting telephone conversations, with which representatives of S.A.R.T. obtained valuable information from Romanian state officials.⁴⁰

³² Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 300.

³³ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1935*, vol. II, Washington, 1952, p. 679; Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea. Documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 97; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, pp. 300-301.

³⁴ Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, Vol. III: *Carol al II-lea*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 189.

³⁵ Idem, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, Editura Rao, 2001, p. 117.

³⁶ Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. X, București, Editura Machiavelli, 1997, p. 225.

³⁷ *Ibidem*, pp. 383-384.

³⁸ “The New York Times”, year LXXXVI, no. 29201, January 5, 1938, p. 6.

³⁹ C.N.S.A.S. Archive, *Fond Documentar*, folderno. 8735, vol. 5, f. 63.

⁴⁰ “The New York Times”, year LXXXIV, no. 28071, December 2, 1934, p. 27.

Reaching the press, information about S.A.R.T.'s activity caused a great scandal. In the basement of the Telephone Palace a modern telephone exchange with a recording device was found. Șerbănescu, the chief mechanic, when he made the reception of the telephone exchange, asked what the purpose for which it will be used and was answered that it was built at the request of the Army's General Staff.⁴¹ This explains why, in addition to the secret services, military authorities participated in the searches. In its defense, Filipescu denied that, through S.A.R.T. agents, "foreigners" had obtained confidential information, arguing that the wiretaps were made for reasons of technical efficiency.⁴²

Șerbănescu, the mechanic, putting too many questions, was moved to an auxiliary service and replaced with second lieutenant Fotiade, who had been kicked out of the army.⁴³ As the investigation progressed, it was discovered that American personnel of S.A.R.T. had separate circuits for connection with other countries that could not be intercepted.⁴⁴ Following this scandal, everyone expected that Filipescu would be dismissed from S.A.R.T. management, but, to their surprise, he kept the position until his death. Madgearu insisted to King Carol II that the president of S.A.R.T. would be dismissed, but the monarch refused.⁴⁵ In the period 1934-1938 the rumor of Filipescu's dismissal appeared several times.⁴⁶ The King's refusal to dismiss Filipescu seems to have an explanation in the fact that he also used the information obtained from wiretaps.⁴⁷

⁴¹ C.N.S.A.S. Archive, *Fond Documentar*, folder no. 8735, vol. 5, f. 71.

⁴² "The New York Times", year LXXXIV, no. 28077, December 8, 1934, p. 16.

⁴³ C.N.S.A.S. Archive, *Fond Documentar*, folder no. 8735, vol. 5, f. 72.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 74-75.

⁴⁵ Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 225.

⁴⁶ C.N.S.A.S. Archive, *Fond Documentar*, folder no. 8735, vol. 5, f. 88, 118.

⁴⁷ Anton Caragea, *op. cit.*, p. 60.

Fig. 4. The Hall on the eight floor of the Telephone Palace, where were the office of Grigore Filipescu, the secretariat and the chamber of the board.⁴⁸

⁴⁸ "Arhitectura", 1931-1933, p. 80.

References

Archival resources

C.N.S.A.S. Archive, *Fond Documentar*.

Newspapers and magazines

“Adevărul” (Bucharest, Romania), 1931.

“Arhitectura” (Bucharest, Romania), 1931-1933.

“Epoca” (Bucharest, Romania), 1933.

“Ilustrațiunea română” (Bucharest, Romania), 1933.

“Monitorul oficial” (Bucharest, Romania), 1930.

“Neamul românesc” (Bucharest, Romania), 1930.

“Realitatea ilustrată” (Bucharest, Romania), 1931.

“The New York Times” (New York, U.S.A.), 1930-1938.

Collections of documents, memoirs, brochures and other sources

*** *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1935*, vol. II, Washington, 1952.

*** *Ghidul Bucureștilor*, Editura Ghidul României, București, 1935.

*** *Societatea Anonimă Română de Telefoane. Actul constitutiv și statutul*, s.e., s.l., s.a.

*** *Societatea Anonimă Română de Telefoane. Darea de seamă a Consiliului de Administrație și raportul cenzorilor*, s.e., s.l., 1936.

Argetoianu, Constantin, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. X, Editura Machiavelli, București, 1997.

Giurescu, Dinu C. (coord.), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2010.

Plămădeală, Antonie, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea. Documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987.

Scientific studies

Calvo, Ángel, *Estado, empresa, mercado. Standard Eléctrica y la industria de equipo de telecomunicación en España, 1926-1952*, in: „Investigaciones de Historia Económica”, no. 13/2009.

Caragea, Anton, *Pagini de istorie ascunsă. Afaceri celebre, personalități misterioase, morți controversate*, Editura Cartier, Chișinău, 2004.

Chapuis, Robert J., *100 years of telephone switching (1878-1978)*, vol. I: *Manual and Electromechanical Switching (1878-1960s)*, IOS Press, Amsterdam, 2003.

Glodeanu Ion (coord.), *Actorii sociali ai promovării tehnologiilor, informației și comunicațiilor*, Editura Mica Valahie, București, 2013.

Ion, Narcis Dorin, *București. În căutarea Micului Paris*, Editura Tritonic, București, 2003.

Scurtu, Ioan, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, Vol. III: *Carol al II-lea*, Editura Enciclopedică, București, 2001.

Idem, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, Editura Rao, București, 2001.

Scurtu, Ioan, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideia, București, 1999.

Sobel, Robert, *ITT. The Management of Opportunity*, Beard Books, Washington, 2000.

Southard, Frank A., *American Industry in Europe*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1931.

CĂDEREA COMUNISMULUI ȘI FENOMENUL PUBLICITAR (ANII 1990-1991)

Corneliu Cezar Sigmirean*

Abstract

The Fall of Communism and the Advertising Phenomenon (1990-1991)

The fall of communism in the year 1989 opened the way for some profound changes in the Romanian society. Forced to renounce to the protectionist barriers, Romania permits the access of foreign companies on the internal market. After decades of austerity, the Romanians become consumers of foreign products. As a consequence, the press is flooded by adverts for foreign companies such as General Electric, Colgate, Procter& Gamble, Unilever and others.

Meanwhile, some changes in the collective mentality are taking place. From the unfiltered selection of foreign products, in the first period, the Romanians change their buying habits, raising their expectations. The foreign companies and the adverts they used shaped a new physiological profile.

Keywords: *Advertising Phenomenon; Communism; Romanian Society; Protectionist Barriers.*

Miracolul căderii comunismului s-a produs în 1989. În România, pe fondul de nemulțumire generală, de foame și frig, a intervenit căderea regimului Ceaușescu. Printre ipotezele vehiculate în legătură cu căderea regimului comunist în România, potrivit istoricului Jean-François Soulet cea mai plauzibilă ar fi teza unui complot pus la cale de personalități din partid. Complotul a fost susținut activ de KGB și pasiv de CIA¹. Revoluția română a fost ultimul act al lichidării comunismului în țările europene care făcuseră parte din blocul sovietic². Ceaușescu și-a sfârșit guvernarea și viața într-un mod asemănător cu Benito Mussolini. Schimbarea de regim a fost violentă, cunoscând peste o mie de victime. Despre căderea regimului Ceaușescu s-a scris mult la noi, dar și în Vest, multe studii încercând să acrediteze ideea că modul violent în care s-a produs schimbarea s-a datorat caracterului absolut diferit al comunismului românesc sub Ceaușescu. S-a scris că regimul a fost unul criminal. Dar, în închisorile comuniste în 1989 erau 600 de oameni închiși pentru motive politice. Credem că diagnosticul pus de istoricul polonez Adam Burakowski pare mult mai echilibrat. Ceaușescu a fost eliminat pentru că: economia a fost adusă în stare de totală prăbușire, populația a fost privată aproape total de contactul cu străinătatea, viața culturală a fost obligată să se conformeze exigentelor unei doctrine rigide și cultului personalității, legăturile sociale au fost rupte, fiind promovată pasivitatea, spaima era omniprezentă, nu numai spaima de

* Ph.D. , “Petru Maior” University from Tîrgu Mureș, Romania

¹ Jean François Soulet, *Istoria comparata a statelor comuniste*, Iași, Ed. Polirom, 1998, p. 322.

² Adam Burakowski, *Dictatura lui Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 376.

securitate, ci și față de celelalte organe ale statului, spaima față de pierderea locului de muncă, spaima față de degradarea socială³.

Noul lider, Ion Iliescu, despre care se spunea cu insistență că a fost coleg la universitate cu Gorbaciov, era un aparatcik-model, fost ministru al Tineretului, ajuns în dizgrație, nu era prea decis să ofere românilor prea multe șanse pentru deschiderea societății spre economia de piață. Românii au trăit însă euforic evenimentele din decembrie 1989. Schimbările au fost lente: țăranilor li s-a dat o parte din pământul pierdut prin colectivizare, însă numai în limita a 10 hectare. În industrie, noua lege permitea înființarea de întreprinderi private cu 20 de muncitori. Capitalul străin nu a fost primit cu entuziasm, la începutul anilor '90 fiind popular sloganul *Nu ne vindem țara*. Treptat, însă, România a început să-și croiască drum spre economia de piață. În planul educației, au apărut peste noapte zeci de universități, înființate ca societăți comerciale. Cu timpul, supuse acreditării academice, unele au dispărut. Deschiderea spre economia de piață și concurența au produs modificări importante la nivelul mass-mediei și a reapărut fenomenul publicitar.

În doar câteva zile de la căderea regimului Ceaușescu, presa românească a suferit o schimbare radicală, aproape greu de imaginat că de fapt autorii articolelor erau cei care până în 22 decembrie se întreceau în laude la adresa regimului. Timid, preluând experiențele din Vest, paginile ziarelor și revistelor din România se deschid fenomenului publicitar.

Obligați să renunțe la barierele protecționiste, pe piața românească pătrund firmele străine. După decenii de abținere, românii devin consumatori de produse străine, de la produse alimentare (răcoritoare), la produsele industriei occidentale (autoturisme, mașini de spălat). Fiind prohibite din punct de vedere al prețului, românii ajung să se mulțumească cu surrogaturi și produse second hand, de la TV-uri, la casetofone sau pickup-uri. Ca urmare, excepând câteva noi companii, paginile ziarelor abundă cu oferte propuse de firmele create ad-hoc, importatoare de produse occidentale de mână a doua. Astfel, încă din paginile ziarului *Adevărul* din 26 decembrie, nr. 2, cititorii cotidianului sunt înștiințați că începând cu aceasta zi, pe rafturile magazinelor alimentare, pot regăsi alimente de import pe care nu le-au mai consumat de ani de zile, precum portocale, cafea, conserve de carne, fructe, nectar și sucuri, carne. Mai mult, cititorii sunt înștiințați că *magazinele Capitalei asigură zilnic întregul necesar de consum al populației la pâine, lapte, preparate de carne, cartofi, ceapă, mere*".

Reclama are o evoluție spectaculoasă în paginile ziarelor românești din anul 1990. Dacă în prima parte a anului rubrica publicitară este dominată de anunțurile pentru produse de import sau pentru produsele autohtone (mașină automată de spălat rufe, aspiratoare, nufăr), în a doua jumătate a anului observăm apariția reclamelor la produsele propuse de Occident, precum autoturismele Toyota, calculatoarele IBM sau aparatele foto Kodak.

³ *Ibidem*, p. 378.

După căderea zidului Berlinului, la îndemnul patronilor, agențiile de publicitate s-au năpustit în Europa Centrală și de Est. General Electric, Colgate, Procter & Gamble, Inilever și R. J. Reynolds erau clienții care-și doreau noul teritoriu⁴. Moartea socialismului a adus în lume milioane de potențiali consumatori-aproape 40 de milioane în Polonia, circa 20 de milioane în România, dintre care unii visau de ani de zile la produsele din Vest. Philip Morris și Gillette sondau regiunea de mai jult de un deceniu. Mac Donald's și-a deschis prima filială în Ungaria în 1989; la fel Ikea.

*Țigări, săpun parfumat, pastă de dinți scumpă, mobilă ieftină și sex cu sclipici: bine ați venit în lumea liberă!*⁵

Remarcăm, asatfel, o creștere a spațiului dedicat reclamelor, de la o jumătate de pagină, așa cum se întâmpla în primele numere ale ziarului *Adevărul*, până la 2 sau 3 pagini oferite textelor publicitare, în a doua jumătate a anului, ceea ce demonstrează un interes sporit pentru fenomenul publicitar.

Indiscutabil, la nivelul profilului psihografic al consumatorului, românii cunosc o metamorfoză rapidă, exprimată printr-o preluare neselectivă a modelului occidental de civilizație.

Identificând capitalismul cu bunăstarea, prosperitatea și confortul financiar, românii întrevăd în mirajul loteriei române posibilitatea de îmbogățire. Ca urmare, printre cele mai frecvente reclame din primul an sunt cele care promovează extragerile loto. Reclamele la loteria națională se remarcă prin prezența în paginile ziarului pe parcursul întregului an, dând dovadă de consecvență în procesul de promovare. Mai mult, asistăm la o diversitate în ceea ce privește mesajul publicitar, dar și sub aspectul reprezentării grafică. Astfel, reclamele loteriei apelează la elemente precum trifoilul - simbolul norocului, sau Dacia - un simbol public al condiției sociale pentru români, însoțite de mesaje cu un puternic impact pentru o societate aflată în tranziție: *se acordă câștiguri în bani și excursii peste hotare, doriți să obțineți mari sume de bani, doriți să vizionați programe T.V. în culori, doriți să călătoriți într-un autoturism „Dacia 1300” nou, Numai cine nu joacă nu câștigă.*⁶ Loteria națională reprezintă pentru mulți șansa îmbogățirii peste noapte sau obținerea de bunuri la care până nu demult nu aveau acces. Pe acest fond, în societatea românească își fac apariția jocurile piramidale, acceptate fără discernământ de români, asociate cu miracolul îmbogățirii, anunțând în avans *fenomenul Caritas* de la mijlocul anilor '90.

Media românească alocă tot mai mult spațiu reclamei, în primul rând produselor autohtone, care încercau să-și creeze consumatori pe piața internă; cu atât mai mult cu cât, treptat, prin căderea CAER-ului și a multor piețe externe de desfacere a produselor românești, economia se reprofilează pentru consumul intern. Publicitatea devine tot mai frecventă, ocupând tot

⁴ Mark Tungate, *op. cit.*, p. 302.

⁵ *Ibidem*, p. 302.

⁶ „Adevărul”, 10 martie 1991, Nr. 356, p. 5.

mai mult spațiu în paginile ziarelor. În prezentarea noastră, am luat în considerare doar reclamele din presa scrisă, având ca reper ziarul *Adevărul*, vechea *Scânteie*, parțial *România Liberă* și *Evenimentul Zilei*, pentru a pune mai bine în evidență contrastele celor două Românii.

Promotorii de reclame au descoperit rapid impactul imaginii vizuale, prin intermediul televizorului, în anii '90 ecranul televiziunii românești fiind dominat de spoturile publicitare pentru Pepsi, Adidas Torsion, Aquafresh sau Bonibon, produse care se identificau cu însăși idea de capitalism, de bunăstare, fiind atunci produse emblematice ale economiei de piață deschisă concurenței.

Sigur, multe fenomene surprind schimbările intervenite în societatea românească după 1989. Printre ele s-a numărat și fenomenul publicitar care, treptat, modelează o nouă conștiință publică la români, pe termen lung cu schimbări profunde la nivelul mentalului colectiv.

Indiscutabil, cu toată lentoarea, derapajele politice, refuzul vechilor structuri ale PCR-ului de a accepta schimbarea (apelând la mineri), dar și ale unei populații semiurbane și rurale fără orizont, România se pun în mișcare.

Anul 1991, în paginile ziarelor, consemnează câteva schimbări și totodată evoluții ale reclamei. Observăm o predominanță a reclamei românești, prevalând anunțurile pentru societățile comerciale nouînființate⁷. În cazul acestor reclame, partea grafică lipsește aproape în 90% din situații, folosindu-se texte descriptive, cu caracter informativ⁸.

Loteria națională continuă să fie consecventă în privința procesului de promovare în presă. Dacă în primul an de după revoluție reclamele loteriei se focusau în special pe câștigurile constând în autoturisme Dacia, anul 1991 oferă noi stimulente românilor, constând în excursii în Turcia, Grecia și Anglia. Pe tot parcursul anului se mențin cele 3 destinații. În ceea ce privește textul, sunt folosite în continuare expresii și cuvinte menite a crește interesul românului pentru jocul la loto și totodată speranța de îmbogățire

⁷ Idem, 4 ianuarie, 1991, Nr. 308, p. 4.

⁸ Idem, 11 anuarie, 1991, Nr. 313, p. 6.

*Căderea comunismului și fenomenul publicitar
(Anii 1990-1991)*

peste noapte (*Norocul vă surâde*⁹, *Mari șanse de câștig*¹⁰, *Emisiune specială limitată*¹¹, *Tragere multiplă*¹², *Tragere excepțională*¹³). Remarcăm, totodată, o orientare spre promovarea imaginii femeii în reclamele loto. Aproape în toate reclamele loteriei, cu 2 excepții, întâlnim fizionomia femeii greu de identificat ca vârstă, însă șarmantă, fericită, împlinită. Acest curent s-a remarcat prima dată în America, la începutul anilor 1900, așa cum surprind autorii cărții *A History of Advertising*, Stephane Pincas și Marc Loiseau: *Women were still mainly portrayed as objects of desire*¹⁴. Într-adevăr, imaginea femeii era asociată cu conceptul de dorință, sexualitate, elemente prohibite în timpul regimului comunist, care, corelată cu marile câștiguri și beneficiind de o expunere frecventă în presa scrisă, a trezit interesul românilor pentru acest fenomen.

La fel de agresivă, în prima jumătate a anului 1991, este Banca Comercială. În primele reclame cititorii sunt informați în legătură cu beneficiile oferite de Banca Comercială „Ion Țiriac”, iar apoi asistăm la o invitație lansată către societățile comerciale și unitățile economice de a purta discuții cu conducerea băncii privind posibilitatea de cooperare pe linie bancară¹⁵. Pe lângă frecvența reclamelor în paginile ziarului, observăm și o consecvență în ceea ce privește păstrarea aceleiași poziții, la pagina 4, în partea de jos, ocupând o jumătate de pagină. În ceea ce-l privește pe cititorul constant al cotidianului *Adevărul*, considerăm că acesta a reușit să se familiarizeze cu conceptul și cu serviciile oferite de Banca Comercială „Ion Țiriac”, datorită numărului ridicat de reclame tipărite în ziar și, totodată, datorită obișnuinței de a regăsi la aceeași pagină și în același format reclamele băncii¹⁶.

⁹ Idem, 23-24 februarie 1991, Nr. 344, p. 4.

¹⁰ Idem, 2-3 martie 1991, Nr. 349, p. 4.

¹¹ Idem, 22-23 iunie 1991, Nr. 427, p. 5.

¹² Idem, 12 martie 1991, Nr. 355, p. 4.

¹³ Idem, 21 februarie 1991, Nr. 342, p. 7.

¹⁴ Stephane Pincas, Marc Loiseau, *A History of Advertising*, Koln, Taschen, 2008, p. 26.

¹⁵ „Adevărul”, 5 martie 1991, Nr. 350, p. 4.

¹⁶ Idem, 20 februarie 1991, Nr. 341, p. 4.

Anul 1991 a fost un an în care industria auto și-a manifestat interesul față de reclamă. Apărute în a doua jumătate a anului '90, reclamele la autoturisme își propuneau să atingă și să stimuleze comportamentul un public de *light users*, compensând deficitul de autoturisme pe piața românească din epoca comunistă. În acest sens, întâlnim promovarea conceptului de second hand, a autorismelor străine. *Eurial* România este una din companiile care propune autoturisme de import (Peugeot, Hyundai sau Lada), în anul 1991 alegând să-și promoveze oferta în paginile ziarului *Adevărul*¹⁷. De asemenea, în *România liberă* și alte publicații. Interesant este să

urmărim două poziționări diferite între mărcile autohtone de autoturisme și cele propuse de Occident, altfel spus între Dacia, Olcit sau Aro și Mercedes, Toyota sau Opel.

Dacia are o poziționare evidentă de marcă autohtonă, realizată în România, și țintea un public de *belongers*, din punct de vedere psihografic, definit prin tradiționalism și patriotism, încă sentimental și nostalgic după vechiul regim. Acestui public i se inserase, în timpul comunismului, percepția conform căreia Dacia era un produs high-standard sau „a dream come true”, un bun pe care îl dobândeai după câțiva ani de așteptare, re poziționându-te social odată cu obținerea produsului. Speculând aceste sensibilități ale publicului românesc, Dacia se promovează cu sloganul *O marcă fidelă celor care îi sunt fideli*¹⁸. Această fidelitate are un dublu rol sau, altfel spus, își găsește ecou în două categorii de public. Prima categorie este reprezentată de consumatorul produsului Dacia, de dinainte de '89, mulțumit de această marcă de autoturisme, în lipsa unei alternative mai bune, și care își amplifică atașamentul față de brand datorită procesului de întinerire și

¹⁷ Idem, 15 februarie 1991, Nr. 338, p. 4.

¹⁸ Idem, 17 octombrie 1991, Nr. 510, p. 6.

modernizare întâlnit la noile modele. În a doua categorie întâlnim un public fidel economiei și producției românești, un public fidel mărcilor autohtone. Acesta observă că odată cu căderea regimului comunist poate, în sfârșit, obține nu doar un produs atât de râvnit și de așteptat ci, mai mult, un autoturism updatat, o mașină *mai elegantă, mai funcțională, mai simpatică*¹⁹. Cu siguranță, în cazul celei de-a doua categorii de public dorința de achiziționare este mai puternică, publicul simțind că așteptarea i-a fost recompensată.

În ceea ce privește competiția, se observă o contraofensivă din partea brandurilor germane de automobile Mercedes și Opel. Acestea pătrund pe piața din România cu o poziționare similară, însă totodată diferită față de cea propusă de Dacia, oferind ca garant în decizia de achiziționare a consumatorului din România fiabilitatea autoturismelor. Din punct de vedere psihografic, cele două branduri germane targetează un alt public și migrează spre categoria de societally conscious sau achievers. Publicul vizat de cele 2 mărci germane este un public definit de oamenii prosperi, maturi, de vârstă mijlocie, având calități de conducători (atât la locul de muncă, cât și în cercul de prieteni). Mai mult, în această categorie sunt vizați și noii îmbogățiți de după revoluție, cât și posesorii de Dacii, cu un statut social peste medie, deja familiarizați cu deficiențele pe care le prezintă autoturismele românești și care, beneficiind și de un buget corespunzător, manifestă o oarecare creștere a exigențelor în materie de mașini. Atât Opel cât și Mercedes par să speculeze acest dezavantaj competitiv și, mai mult, chiar să îl accentueze, mizând pe principiul calității în procesul de promovare. Dacă în cazul Mercedes siguranța pe care o conferă autoturismele mărcii este transmisă prin sloganul de campanie *Mercedes-Benz: pe orice drum steaua ta norocoasă*²⁰, în ceea ce privește celălalt producător, Opel, acest sentiment este indus prin generozitatea oferită de producător la garanție: *garanție pentru motor și părți mecanice - 12 luni fără limită de kilometri, pentru caroserie - 6 ani, pentru baterie - 3 ani*²¹. În plus, Opel se recomandă ca fiind o mașină pe cât de fiabilă pe atât și de economică, garantând totodată pentru un consum de 4.4 litri, la motoarele diesel.

Senzația generală, pe care o transmit reclamele celor doi producători germani de autoturisme, constă în armonia, echilibrul și liniștea unei călătorii cu un autoturism sigur și confortabil.

pagina 4

OPEL

OPEL VECTRA
puternică-inteligentă-dinamică

Planul de schimb al motorului este inclus în preț la Opel Service-România, Ins. Filozof 3, sect. 1, Tel. 11.95.98

Spațiul
- pentru motor și părți mecanice - 12 luni fără limită de kilometri
- pentru caroserie - 6 ani
- pentru baterie - 3 ani

CARBURANT	BENZINA	MOTORINA
Capacitate (litre)	1400-2000	1700
Cilindri (90 Km/h)	5,5-5,6	4,4
Putere - CP	25-115	37
Viteza max. Km/h	170-190	152

HCS ROMTRADE SRL
Str. Aș.Petru Crețu 40,sect. 1, București - Tel. 65.43.32, Fax 65.31.74

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Idem*, 16-17 martie 1991, Nr. 359, p. 4.

²¹ *Idem*, 21-22 decembrie 1991, Nr. 555, p. 4.

Tot pe piața autoturismelor se configurează o noutate, un nou tip de comportament propus românilor. Abia obișnuiți cu ideea de a dobândi ușor o mașină, posesorilor de autoturisme din România li se oferă o alternativă pentru creșterea siguranței mașinii și, totodată, a confortului personal. Din punct de vedere grafic, compania FEA, cea care oferă spre vânzare aceste sisteme, dă dovadă de inspirație prin folosirea imaginii leului, un animal firos, impunător. Această asociere poate imprima consumatorului liniștea și siguranța pe care o pot obține pentru autoturismul propriu, odată cu achiziționarea și montarea sistemului de alarmă²².

FEA
oferă
prin magazinul deschis la sediul firmei

ALARME AUTO
cu sau fara accesorii.
Optional, contra cost, va asigurăm prin
specialiștii FEA montarea produselor
noastre beneficiind astfel de un
TERMEN DUBLU DE GARANTIE
Livram și en-gros
distribuitorilor autorizați

242 CALEA FLOREASCA R-72321
BUCHAREST ROMANIA P.O. BOX 3803
TEL. (90) 33.00.20. INT. 251
TELEX 011757 FAX (90) 793398

**ALARMA
AA-1000 AUTO**

Căderea regimului comunist le-a adus românilor și o mai mare libertate de exprimare, de gândire, însă și în ceea ce privește consumul și deschiderea spre noi produse sau activități specifice până atunci Occidentului, până-n acel moment prohibite pe piața românească. Această deschidere este confirmată inclusiv prin intermediul reclamelor de print din paginile ziarului. Așa cum aminteam și mai sus, primele manifestări care susțin această teorie sunt legate de sfera jocurilor de noroc, promovate constant de Loteria Națională. Mai mult, apar primele reclame ale cazinourilor. În acest sens, Ministerul Comerțului și Turismului lansează, în paginile cotidianului, o invitație investitorilor străini interesați să dezvolte astfel de business-uri, în parteneriat cu ministerul.

Anul 1991 aduce în prim plan tendința advertiserilor de a se folosi tot mai mult de sexualitate în procesul de convingere (manipulare) a consumatorului.

CAZINOURI ÎN ROMÂNIA

Oferă destinată investitorilor străini

Ministerul Comerțului și Turismului, Departamentul Turismului informează că se pot înființa cazinouri prin cooperare externă.

Pentru început, se oferă investitorilor amenajarea și echiparea clădirilor, foste cazinouri din Sinaia și Constanța, administrate de societățile comerciale „Palas” – Sinaia și, respectiv, „Litoral” – Constanța.

Exploatarea cazinourilor urmează să se facă prin cooperare între societățile mai sus menționate și parteneri străini sub formă de societăți comerciale mixte pe acțiuni, conform Legii nr. 31/1990.

Cel care dorește să coopereze sunt rugați să-și depună opțiunile la Departamentul Turismului – B-dul Magheru nr. 7, sectorul 1 București, sau la societățile comerciale din Sinaia și Constanța, până la data de 31 ianuarie 1991.

Cererile vor fi analizate, în condiții de competiție.

(1 120)

²² Idem, 22 ianuarie 1991, Nr. 320, p. 4.

*Căderea comunismului și fenomenul publicitar
(Anii 1990-1991)*

Aceasta strategie o putem observa în reclamele la Loteria Română, în promovarea magazinelor STAR²³, care surprinde o secvență de flirt, sau chiar și în reclamele la branduri străine, cum e cazul companiei CASIO²⁴.

Sugestiile cu mesaje erotice devin tot mai frecvente. În ziarul *Adevărul*, numărul din 27 iulie 1991, o pagină întreagă este dedicată promovării cluburilor de noapte bucureștene²⁵.

Una din cele mai inspirate companii care a știut să se folosească de sexualitate, de mesajul erotic în promovarea eficientă a unui produs este *Insieme*, un spray adresat publicului feminin. Marele merit revine însă unui pionier al publicității în România, agenția de publicitate ROM-KU.

²³ Idem, 27 septembrie 1991, Nr. 496, p. 5.

²⁴ Idem, 25 septembrie 1991, Nr. 494, p. 4.

²⁵ Idem, 27-28 iulie 1991, Nr. 452, p. 3.

Campania *Insieme* pare să aducă mult cu poziționarea unui alte mărci de spray-uri, adresate bărbaților, pe care o vedem promovându-se agresiv în ultimii ani: deodorantele *Axe*. În cazul ambelor produse, publicul este ademenit cu dobândirea de sex-appeal și o creștere a popularității în raport cu sexul opus, odată cu utilizarea deodorantului. Sloganul campaniei *Te va iubi mai mult...Cu Sempre Insieme*²⁶ imprimă un alt indicator de diferențiere în interacțiunea interumană. Publicul targetat era tocmai ieșit dintr-un regim restrictiv, în timpul căruia procesul de înfiripare a unei relații era susținut de aspectul fizic, trăsăturile native, educația sau poziția socială, funcția în partid. *Insieme* oferă o nouă utilitate deodorantului, dincolo de aspectele ce țin de igienă, și-anume dobândirea unui spirit de cuceritor/cuceritoare.

Se pare că *Insieme* nu se axează doar asupra tinerelor și adolescentelor dornice să devină mai fermecătoare. Campaniile urmăresc, totodată, atingerea unui public antisocial, care manifestă un deficit de integrare și apartenență la un grup. Această categorie este abordată într-un mod distinct: *Vă evitați prietenii? Cumpărați...SEMPRE INSIEME*²⁷. Titlul reclamei este unul de interes personal, prin identificarea frecventei probleme: *Vă evitați prietenii*. Odată cu identificarea ei, este prezentat și remediul de înlăturare, sub forma unui call to action: *Cumpărați...SEMPRE INSIEME*.

Mai mult, ROM-KU încearcă, prin campaniile concepute pentru deodorantul *Insieme*, să declanșeze un comportament de cumpărare și în rândul bărbaților. Sloganul *Dacă nu-i puteți oferi diamante...Dăruți-i SEMPRE INSIEME*²⁸ vine ca o sugestie pentru bărbatul din clasa de mijloc sau de jos, care nu beneficiază de stabilitate financiară. Acesta are o alternativă sustenabilă de impresionare a partenerii, un produs cu o valoare similară cu a diamantelor, nu din punct de vedere material, ci simbolic. În plus, prin această campanie, *Insieme* pare să speculeze o problemă frecventă cu care se confruntă bărbații, aflați în pragul unei aniversări, și anume, o lipsă de inspirație în ceea ce privește cadoul pentru parteneră. Reclama îi oferă o soluție sigură, un produs nou, *cool*, la modă. *Inspirație* pare să fie termenul ce definește toate campaniile ROM-KU pentru *Insieme*. Deja poziționat ca un produs *must-have*, o altă campanie lansează o întrebare publicului consumator de deodorante: *Ați folosit azi SEMPRE INSIEME?*²⁹ Această întrebare are ca scop crearea unei obișnuințe de utilizare zilnică a deodorantului. Întrebarea pare aproape retorică, din perspectiva producătorului. Mai mult, dorește să transmită cititorului mesajul că un răspuns negativ i-ar aduce antipatia prietenilor sau grupului social din care face parte, și să inducă un oarecare sentiment de vinovăția celor care au refuzat să utilizeze deodorantul.

²⁶ Idem, 17 decembrie 1991, Nr. 551, p. 4.

²⁷ Idem, 10 decembrie 1991, Nr. 548, p. 4.

²⁸ Idem, 7-8 decembrie 1991, Nr. 547, p. 4.

²⁹ Idem, 11 decembrie 1991, Nr. 549, p. 4.

Deosebit de sugestivă este abrevierea *PSST!*³⁰ care însoțește fiecare reclamă *Insieme*, încă o dovadă de ingeniozitate în dreptul agenției ROM-KU. Această abreviere inserată în reclamă are rolul de a capta atenția publicului cititor de ziare și de a o redirecționa spre print-ul *Insieme* și se poate traduce prin îndemnul: *Hei. Privește această reclamă.* În plus, vine din gura unei domnișoare elegante, cu un aspect parizian (datorită pălăriei), sigură pe ea, foarte șarmantă și care-i face cu ochiul privitorului.

Fără doar și poate, companiile *Insieme* se încadrează în rândul reclamelor foarte bine realizate, pe o piață de publicitate încă virgină. Succesul companiei constă în atragerea publicului de ambele sexe și în consolidarea deodorantului *Insieme* ca un produs premium.

Un alt produs la modă, din categoria *visul oricărui adolescent înainte de 1989*, începe să devină accesibil românilor. Este vorba de jeansi. Încă din 1990 își fac apariția în paginile ziarelor companiile *The Golden Rifle* și *Levi Strauss* sau *Levi's*, cu poziționări diferite.

În ceea ce privește compania *The Golden Rifle*, campaniile promovate în cotidianul *Adevărul* folosesc ca și avantaj competitiv o mai mare diversitate a produselor mărcii. Prin urmare, aflăm din textul reclamei că, înafară de jeansi, *Rifle* propune publicului românesc și alte obiecte vestimentare, precum jachete și cămăși. Tot ca un suport care să încline balanța în favoarea *Rifle* îl reprezintă croiul îmbrăcămintelor *după ultima linie a modei*³¹. Un minus în dreptul USL-ului (unique selling proposition-ului) propus de *Rifle*, deoarece este păstrat în limba engleză. Sloganuri precum *Over the world you cannot find better* sau *The Golden Rifle jeans are better made than any jeans ever before offered for the price*³² par să fi fost înțelese de o categorie minoritară a publicului, în contextul în care limba engleză nu era încă generalizată ca obiect de studiu în sistemul educațional românesc. Totodată, argumente precum prețul sau procesul de producție al jeansilor *Rifle*, *better made than any jeans before*³³ (mai bine realizați decât orice altă marcă de jeansi până în acel moment), traduse în limba română, ar fi putut avea un aport semnificativ asupra deciziei consumatorului. Vorbim totuși despre un public încă dezinformați, datorită istoriei recente, dar totodată receptiv la curentele propuse de Occident. Un asemenea public, la o primă analiză, pare vulnerabil în fața unor argumente precum calitatea și prețul produsului propus spre achiziționare.

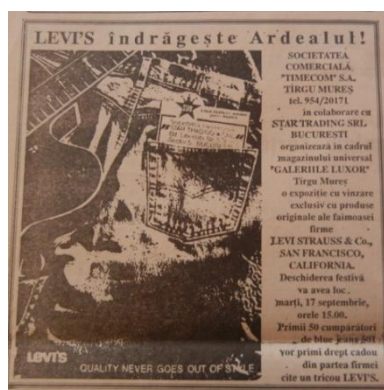
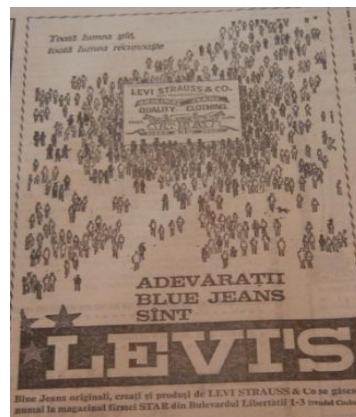
³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Idem*, 12 septembrie 1991, Nr. 485, p. 6.

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

Anul 1991 consemnează în paginile ziarului *Adevărul* un alt actor puternic, tot din industria vestimentară, care își face apariția pe piața din România. Este vorba de firma americană producătoare de jeansi *Levi Strauss*. În comparație cu competitorul direct, *The Golden Rifle*, *Levi's* preferă o altfel de poziționare. Primele elemente care se pot identifica în strategia companiei fac apel la notorietatea și autenticitatea produsului la nivel global. Sloganul *Toată lumea știe, toată lumea recunoaște*³⁴ imprimă consumatorului român impresia unui produs ce se bucură de o recunoaștere pe piețele externe și în rândul amatorilor de jeansi. Mai mult, sloganul *Adevărații blue jeans sînt Levi's*³⁵ exprimă faptul că *Levi Strauss* este singurul brand autentic de jeansi din categorie. În comparație cu ceilalți producători, *Levi's* urmărește o apropiere față de publicul român folosind mesaje în limba română. Așa cum vom observa și în cazul altor produse pătrunse pe piața din România postdecembristă, *Levi Strauss* se folosește de eticheta de *produs american*, din San Francisco, California, în tentativa de a-și surclasa competitorul direct. Totodată, se remarcă o delimitare a publicului în campaniile celor două companii. Dacă din reclamele *The Golden Rifle* aflăm că produsele sunt disponibile doar în București, pe *str. Știrbei Vodă nr.170*, în cazul *Levi's* obiectivele companiei vizează și publicul din țară. Accentul se pune în special pe orașele transilvănene Brașov și Tîrgu Mureș³⁶. În tentativele ei, compania *Levi Strauss* abordează publicul transilvănean prin campanii distincte: *Levi's îndrăgește Ardealul*³⁷ (campania care informează publicul târgumureșan în legătură cu disponibilitatea produselor *Levi's* în Galeriile Luxor) sau *Levi's urcă la munte* (campania care anunță organizarea unei expoziții cu produsele mărcii, în cel mai mare magazin universal de la poalele Tâmppei)³⁸. Ambele campanii adresate publicului transilvănean conțin și o componentă promoțională, menită să amplifice interesul publicului vizat: *Primii 50 de cumpărători de blue jeans 501 vor primi drept cadou din partea firmei cîte un tricou Levi's*. Modul de adresare, cu identificarea publicului specific unei regiuni este

interesul publicului vizat: *Primii 50 de cumpărători de blue jeans 501 vor primi drept cadou din partea firmei cîte un tricou Levi's*. Modul de adresare, cu identificarea publicului specific unei regiuni este

³⁴Idem, 1 februarie 1991, Nr. 328, p. 4.

³⁵*Ibidem*

³⁶Idem, 11 septembrie 1991, Nr. 484, p. 4.

³⁷Idem, 13 septembrie 1991, Nr. 486, p. 4.

³⁸Idem, 30 iulie 1991, Nr. 453, p. 4.

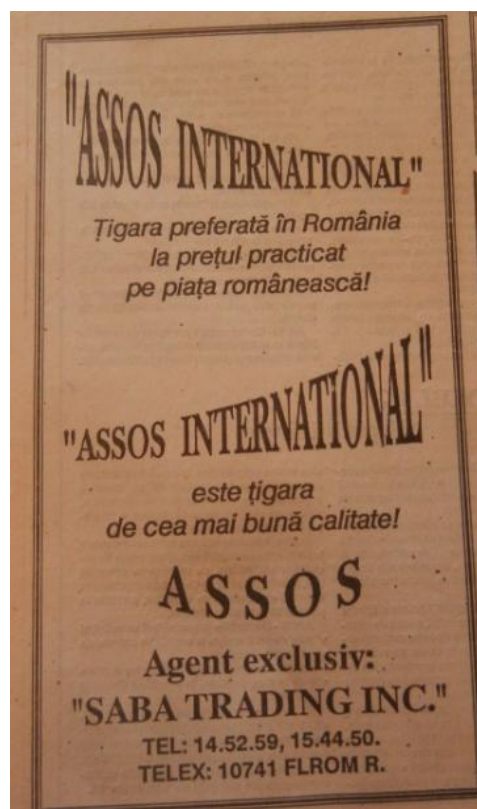
frecvent întâlnit în publicitatea din România anilor 1990-1996. Indiscutabil, companiile, prin firmele de publicitate, luau în considerare anumite diferențe culturale, rezultat al unei dezvoltări istorice, al unei alte mentalități.

Mizând încă o dată pe componenta de "produs american", Levi's dă dovadă de ingeniozitate într-una din reclamele la jeansi. Produsul firmei este prezentat sub forma unui ghid de conversație româno-american. În primă fază, cititorul are impresia că este inițiat în procesul de cunoaștere și înțelegere a limbii engleze, pentru ca apoi să identifice ingeniozitatea reclamei, modul în care sunt expuse calitățile jeansilor cu eticheta Levi's³⁹.

Aflăm din textul reclamei că deja celebrii blue jeans sunt practici, comozi, economici, moderni, sportivi și, nu în ultimul rând, autentici, argumente suficient de solide în procesul de achiziție⁴⁰.

Consumatorilor de tutun li se propun noi alternative, începând cu anul 1991. Blend 22, BT sau Assos sunt cei mai agresivi actori de pe piață. Cea mai corectă poziționare, raportându-ne la textul de reclamă în format tipărit, îi aparține produsului Assos. Prin sloganul Assos *Internațional - este țigara de cea mai bună calitate!*⁴¹, compania își propune să se poziționeze drept cel mai bun și de calitate brand de țigări. Obișnuiți cu tutunul fără filtru, sau cu filtru, dar de slabă calitate, propus de companiile românești producătoare de țigări, românii manifestă o oarecare vulnerabilitate vis-a-vis de produsele care au ca avantaj competitiv calitatea și procesul de producție. Mai mult, pentru o abordare și mai incisivă, Assos se autoproclamă ca fiind *țigara preferată în România*⁴², iar, ca valoare, produsul este propus publicului spre achiziționare *la prețul practicat pe piața românească!*⁴³. Se

observă, astfel, o strategie inteligent gândită de Philip Morris, cel mai mare concern din industria de tutun din lume, în promovarea produsului Assos,

³⁹Idem, 8 februarie 1991, Nr. 333, p. 4.

⁴⁰Ibidem.

⁴¹Idem, 12 iunie 1991, Nr. 419, p. 4.

⁴²Ibidem.

⁴³Ibidem.

pe o piață dezmoțită, care abia începe să se obișnuiască cu ideea de alternativă la vechile produse din regimul comunist, o strategie care vizează prețul și calitatea produsului.

În comparație cu Assos, celălalt competitor direct, BT, vine cu o altă poziționare, prin sloganul *Țigara mult asteptată*. Astfel, publicul este încurajat să achiziționeze un produs prohibit înainte de '89 sau cunoscut doar în anumite medii, și care devine accesibil tuturor consumatorilor de tutun, odată cu liberalizarea pieței de consum din România⁴⁴.

Blend 22 pare să speculeze un oarecare deficit iconic întâlnit în reclamele competitorilor. Astfel, ad-ul Blend 22 se focusează pe imaginea unui pachet de țigări, desfăcut, cu 2 țigarete ieșite din pachet, care par a fi oferite cititorului. Logo-ul companiei este, de asemenea, foarte vizibil, iar sloganul pare unul general, fără un public-țintă bine definit: *Prețuri accesibile tuturor*. În linii mari, reclama Blend 22 pare a avea ca scop introducerea pe piață a unui produs recognoscibil, ușor de reperat⁴⁵.

În domeniul alimentar, se constată o preocupare sporită a companiilor producătoare de băuturi răcoritoare pentru publicul consumator. În acest sens, putem lua ca exemplu compania *Nutra Sweet*, producătoare a băuturilor TEC, atât de celebre în anii '90, care își axează politica de promovare în jurul unei campanii de conștientizare la nivel social. Reclamele Nutra Sweet par să anuleze posibilele preocupări ale publicului în legătura cu efectele nocive ale băuturilor răcoritoare. Mai mult, consumatorilor de reclamă le sunt prezentate la modul laudativ calitățile Aspartamului, denumirea tehnică, sau produsul chimic al băuturilor Nutra Sweet: *nu îngrașă, nu atacă dantura, nu are efecte nocive asupra sănătății, un produs hipocaloric ce poate fi folosit și de diabetici, un îndulcitor fără contraindicații, poate fi folosit de copii și femei gravide, o șansă în prevenirea bolilor cardiovasculare*⁴⁶. La o primă vedere avem impresia că ne este prezentat un "remediu binefăcător". Ca un garant în procesul de achiziție, ne este expus "brevetul european", sau altfel spus recomandarea "lumii civilizate", pe care îl poartă produsul: *aprobat în peste 90 de țări; a cucerit prin calitățile sale*

⁴⁴ Idem, 27 iunie 1991, Nr. 430, p. 4.

⁴⁵ Idem, 17 iunie 1991, Nr. 444, p. 4.

⁴⁶ Idem, 10 septembrie 1991, Nr. 483, p. 8.

lumea civilizată. Astăzi, când sunt cunoscute efectele dăunătoare ale aspartamului și reputația pe care și-a atras-o drept cel mai periculos aditiv chimic de pe piața alimentară, o asemenea reclamă ar reprezenta o insultă la adresa dimensiunii etice a reclamei. În plus, datorită reacției virulente pe care o poate manifesta un public informat și a viralității cu care s-ar răspândi "manifestele" consumatorilor, o campanie precum cea desfășurată de NutraSweet i-ar fi adus companiei colapsul.

Românii iau contact la începutul anilor '90 și cu marii producători din industria electronicelor. O mai mare deschidere spre piața din România o manifestă companiile Sony, Samsung și Panasonic. Cel mai activ și cu inițiativă, în ceea ce privește și crearea de noi trenduri în publicitate, se dovedește a fi *Panasonic*. Celebrul producător nipon se poziționează în topul companiilor interesate de reclama print în anii de după revoluție. Raportându-ne la paginile de publicitate ale ziarului *Adevărul*, *Panasonic* produce o revoluție și devine un reper pentru celelalte companii interesate de reclamă. Această revoluție constă în inițiativa de a-și asuma rolul de primul actor de pe piață care achiziționează o pagină întreagă de ziar pentru a-și promova produsele. Într-adevăr, *Panasonic* nu-și surprinde publicul cititor prin frecvența aparițiilor,

așa cum se întâmplă în cazul campaniilor loteriei sau a unor companii precum *Insieme*, însă câștigă la capitolul vizibilitate, spațiu, încadrarea reclamei și prin modul de expunere a produselor.

Panasonic alege să se poziționeze ca *cea mai mare și renumită firmă de produse electronice*. Reclamele sale se remarcă la ambele capete, atât iconografic cât și textual. Prin achiziționarea unei pagini întregi, producătorul japonez se asigură că atenția cititorului este centrată pe o singură reclamă. Numele și logo-ul companiei sunt ușor de recunoscut, iar produsele promovate sunt prezentate în cel mic detaliu, pentru a-l ajuta pe cititor să se familiarizeze cu gama variată a companiei: camere video, videorecordere, televizoare, radiocasetofoane. *Panasonic* excelează, în campaniile întreprinse, și în ceea ce privește consolidarea brandului și întreținerea unei bune relații cu clienții. Pe lângă poziționarea de *cea mai mare și renumită firmă de produse electronice*⁴⁷, producătorul japonez dorește să reflecte o imagine de companie atentă la nevoile comunității. În acest sens, cititorii sunt înștiințați de interesul firmei pentru o livrare rapidă a comenzilor și, totodată, în legătură cu îngrijorarea apărută pe fondul epuizării stocului. Compania își asigură clienții de *cele mai noi produse și de cea mai bună calitate, la prețuri rezonabile, cât și cele mai bune servicii*⁴⁸. Mai

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

mult, ca o strategie de apropiere a publicului, anunță recalculări ale prețului pentru piața din România. Mesajul companiei și modul în care este comunicat par a fi desprinse din manualele de copywriting. Reclama are forma unei scrisori adresate consumatorilor. Dacă ne raportăm la manualul de copywriting al celebrului John Caples, *Metode de publicitate testate*⁴⁹, putem afirma că reclama conține toate cele 3 elemente menite a capta atenția consumatorului de reclamă. Titlul *Panasonic anunță!*⁵⁰ se poate încadra în categoria știre și curiozitate, iar sloganul din mijlocul textului *Panasonic este întotdeauna cu Dumneavoastră*⁵¹ în categoria de interes personal. Inserarea verbului *anunță* în titlu, menită a atrage atenția privitorului, tehnicile de stabilire a unui contact cu publicul - (*vă solicităm înțelegere; vă oferim întotdeauna; vom continua să urmăm această deviză; vă mulțumim din nou foarte mult pentru înțelegerea Dumneavoastră*)⁵², comunicarea precisă a locațiilor de prezentare a produselor, transformă textul într-o reclamă foarte inteligent și corect realizată. Iar finalul, redactat sub forma unui P.S., consolidează imaginea unei companii preocupate de problemele sociale. În acest sens este inițiată campania *Dragoste pentru copiii bolnavi de SIDA*, care reușește să cumuleze suma de 152 700 lei, din donații publice, plus un aport al firmei de 1 milion de lei. Practic, Panasonic realizează o mobilizare a unui grup important de oameni, chiar dacă folosește ca strategie o campanie de sensibilizare, și, totodată, investește un buget fabulos, raportându-ne la anii '90.

Competitorii direcți ai Panasonic, reprezentați de Samsung și Sony, nu se dovedesc a fi la fel de inspirați în campaniile întreprinse. Compensează mai mult la capitolul frecvență, fiind mai prezenți în paginile cotidianului *Adevărul*, dar și în *România liberă*, însă manifestă un deficit din punct de vedere textual.

Samsung optează, la primul contact cu românii, pentru o abordare a publicului într-o limbă de circulație internațională. În acest sens, sloganul

⁴⁹ John Caples, *Metode de publicitate testate*, București, Publica, 2008, pp. 45-47.

⁵⁰ Idem, 15 noiembrie 1991, Nr. 531, p. 3.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

campaniei - *We know the World like the Back of Our Hand*⁵³, dar și textul reclamei, sunt redactate în limba engleză. Modalitatea de adresare spre publicul românesc aleasă de compania sud-coreeană pare una eronată. Ba mai mult, transmite superficialitate, printr-un text general, neadaptat pieței. Într-o fostă țara comunistă, cu un procentaj al vorbitorilor de limba engleză sub 10%, scopul campaniei pare dificil de atins. Sloganul *We know the World like the Back of Our Hand*⁵⁴ pare unul greoi, recomandat mai degrabă unui public nativ vorbitor de engleză, căruia îi lipsește acel *call to action*. Textul reclamei prezintă extinderea companiei la nivel global, pe toate cele 6 continente, și, implicit, reputația de actor de pe piața de electronice cu recunoaștere internațională, desprinsă parcă din arhivele Wikipedia. Prin urmare, focusul cade asupra dimensiunii de apreciere globală a produselor Samsung, și nu pe recognoscibilitatea și identificarea mărcii cu unul sau mai multe produse.

Cel de-al treilea competitor, *Sony*, pare să copieze strategia adoptată de producătorul sud-coreean în ceea ce privește frecvența apariției în paginile *Adevărul*. Textul de reclamă lipsește aproape în totalitate în reclama de față. Compania mizează în procesul de apropiere a publicului românesc pe puterea numelui, logo-ul fiind evidențiat în partea din stânga a ad-ului, cu bold. Apoi, se remarcă modul cum sunt delimitate, în partea de sus și de jos a reclamei, cele 2 produse propuse de Sony publicului românesc. Primul produs, în partea de sus, este un televizor, iar scopul reclamei este acela de a evidenția designul acestuia, ca suport în procesul de achiziție. În partea de jos a reclamei, Sony introduce un alt produs sau, mai bine spus, un nou comportament deja adoptat în societățile civilizate și, implicit, propus și pieței autohtone. Prezentând o tânără domnișoară cu un aspect plăcut, având în ureche o pereche de căști, reclama se dovedește o reflecție a capitalismului, în care walkman-ul și aparatele de reproducere a muzicii sunt integrate în activitățile de recreere (jogging, la plajă, în timpul unei drumeții). În societatea americană, cu precădere, acesta reprezintă un element de dobândire a unei simpatii sportive și a unei *imagini cool*, strategie adoptată deseori de înalții demnitari și surprinsă foarte bine de cinematografia hollywoodiană a anilor '90⁵⁵.

Domeniul *IT & Software* se dovedește a fi marele câștigător la începutul anilor '90. Printre companiile cele mai interesate de promovare, amintim nume precum Logic, Standard Commercial, Ice Felix, Innovator Computer, Microcomputer, RomSoft, Computerland, Logic, Laser,

⁵³ Idem, 23-24 martie 1991, Nr. 364, p. 4.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Idem, 18 decembrie 1991, Nr. 552, p. 7.

Luxemburger Computer, Ciel, A-Tronic sau IBM. Practic, asistăm la o infuzie în ceea ce privește cursurile private de IT, recrutarea de forță de muncă specializată pe domeniu, cât și multe reclame menite a spori apetitul românului pentru achiziția de calculatoare. Se ajunge chiar la situația ca rubrica de publicitate să fie dominată cu preponderență, în unele numere al ziarului, de reclame din sfera informaticii și a calculatoarelor. Desigur, așa cum am observat în analiza noastră de până acum, asemeni altor domenii, putem distinge câțiva actori care s-au detașatsau care s-au dovedit mai inspirați în procesul de promovare. IBM se numără, cu siguranță, printre companiile de top. Putem deduce acest fapt inclusiv din poziționarea aleasă.

*Nici un PC nu poate depăși acest sistem!*⁵⁶ pare să fie promisiunea și, totodată, provocarea pe care o lansează IBM pieței din România. Și pentru a

demonstra că ipoteza este una fezabilă, reclama producatorului american pare să fie presărată cu numeroase argumente. Aflăm, în acest sens, din textul reclamei, motivul pentru care IBM se află în topul companiilor producătoare de sisteme PC (*peste tot IBM este în top pentru că noi suntem capabili să furnizăm companiilor de orice mărime, cele mai potrivite mijloace care să le asigure succesul*⁵⁷), obținem o garanție a produselor și serviciilor (*cea mai modernă tehnologie de realizare a memoriilor pe discuri fixe; exista și un alt avantaj esențial: service-ul general IBM, de la instalare, până la asigurarea pieselor de schimb*⁵⁸) și, mai mult, aflăm și motto-ul după care se ghidează compania (*echipamentul potrivit*

*la locul potrivit*⁵⁹). Pentru a se asigura de toată atenția și simpatia cititorului, IBM își autointitulează oferta *imbatabilă*. Asemeni unei alte companii analizate anterior, Panasonic, IBM optează pe aceeași strategie de achiziție a unei pagini întregi de ziar. După cum putem observa, reclama este aerisită, cu logo-ul companiei vizibil și ușor de recunoscut și cu un titlu care captează atenția privitorului atât prin calitatea sa de știre (inserarea cuvântului nou - *noile modele*), cât și prin declanșarea unei oarecare curiozități, prin provocarea lansată - *Nici un PC nu poate depăși acest*

⁵⁶ Idem, 12 decembrie 1991, Nr. 550, p. 3.

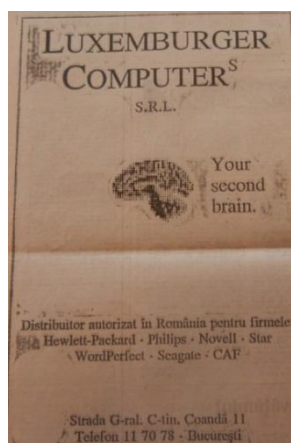
⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

*Căderea comunismului și fenomenul publicitar
(Anii 1990-1991)*

sistem⁶⁰. Din punct de vedere iconic, reclama păstrează același standard conferit de text, și-anume unul impecabil. Comparativ cu aspectul iconic al reclamelor românești, se poate observa o diferență mare a calității imaginii. Dacă în cazul reclamelor pentru companiile românești imaginea aproape că lipsește, sau este reprezentată într-un mod rudimentar, în ceea ce privește ad-ul IBM putem spune că partea grafică înclină balanța în favoarea companiei, în interacțiunea cu publicul, atât prin designul atrăgător al componentelor expuse, cât și prin eleganța dată de culorile folosite.

Strategia de comunicare diferă în cazul companiilor aflate în competiție directă cu IBM-ul. Unele, așa cum am mai demonstrat în analiza noastră, își focalizează campaniile pe țara de proveniență a produselor propuse spre vânzare. A-Tronic Computer își abordează posibii clienți cu un produs californian, de calitate ("Quality from California")⁶¹, strategie adoptată, de altfel, și de Innovator Computer, care se autorecomandă prin *profesionalism și calitate*, și care propune o gamă de calculatoare personale, în cazul acesta de origine olandeză⁶². Poate cea mai inspirată campanie din domeniul IT se dovedește cea inițiată de Luxemburger Computer. Sloganul acestora "Your second brain" pare să anticipeze implicarea calculatorului în viața individului din secolul XXI⁶³.

Înființată în iunie 1991, fiind și una din primele companii de IT de pe piața din România, *Computerland* se dovedește a fi singura companie românească focusată pe impunerea unui standard superior în ceea ce privește calitatea reclamelor promovate și atenția pe care o arată fenomenului publicitar. Încă din startul reclamei observăm o strategie de tip "us and them", care detașează

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Idem, 11 octombrie 1991, Nr. 506, p. 7.

⁶² Idem, 17 mai 1991, Nr. 401, p. 4.

⁶³ Idem, 12 septembrie 1991, Nr. 485, p. 4.

compania de restul competitorilor: *Oricine vă poate oferi calculatoare. Există însă un mare avantaj în a le cumpăra de la Computerland București: VALOAREA*⁶⁴.

Avantajul competitiv al companiei Computerland, și anume prețul, evidențiat prin folosirea de majuscule, este unul diferit de cel expus de ceilalți actori din domeniul IT, așa cum am surprins și în analiza de mai sus. Prețul pare să fie principalul indicator în decizia de cumpărare pe care o manifestă românii. Abia ieșită din perioada comunistă, România manifestă o mare instabilitate economică. Mai mult, compania încurajează o abordare de tip *Business to business. Person to person*, prin oferirea unor servicii personalizate: *Vă putem ajuta să găsiți soluția care satisface atât cerințele cât și bugetul dumneavoastră; Spuneți-ne care sînt intențiile dumneavoastră și vă vom oferi soluția care vi se potrivește*⁶⁵. Prin această promisiunea lansată, se dorește, fără doar și poate, fidelizarea relației companie-client, clientul având rolul unui individ neinițiat, cu misiunea de a obține cel mai bun raport calitate-preț, iar compania asumându-și rolul de consultant maleabil și predispus la negociere. Imaginea care însoțește reclama este mai mult decât inspirată și înfățișează, pe lângă componentele unui PC, un bărbat îmbrăcat într-o ținută office, purtând ochelari și inspirându-l aer de intelectual, surprins într-una din activitățile desfășurate la calculator. Prin folosirea acestei imagini, compania urmărește să trezească în rândul posesorilor sau a utilizatorilor intensivi de computere un interes sporit față de produsele promovate, până în punctul în care ajung să se identifice cu personajul reclamei.

Noul val, reprezentat de domeniul IT, este susținut la începutul anilor '90 prin diferite cursuri de informatică propuse românilor. Amintim, în acest sens, Institutul de Cercetare în Informatică⁶⁶ sau Societatea Comercială CENTROCOOP, care anunță *deschiderea primului centru de învățare asistată de computere*⁶⁷.

**INSTITUTUL DE CERCETARE
ÎN INFORMATICĂ**

Vă invităm să vizitați în perioada 7-10 mai 1991 standul său din cadrul expoziției ROMORGDATA, amplasat în pavilionul central (partea) al Complexului Expozițional din Str. Piața Presei Libere nr. 1.
Vor fi expuse calculatoare compatibile IBM PC AT 286 și 386 și se vor efectua demonstrații practice cu produse program pentru:

- gestiunea economico-financiară a agenților economici de dimensiuni mici și medii
 - AFPROV - urmărirea contractelor de aprovizionare
 - CECOMAT - politica comercială financiară
 - CIB - gestiunea și contabilizarea mijloacelor fixe
 - KFIM - contabilizarea inventarului
 - SCLON - sistemul vanzătorilor și distribuitorilor și celui de rentabilitate
 - WORK
- conducerea activităților de producție:
 - ALTEH - sistemul tehnologic de producere a reparațiilor (intabularea mărjii)
 - ALIAD - aplicarea rețetelor a produselor de lucru în sistemul producției grătare pe producerea rețetelor
 - MINTENDO - sistemele programării tehnice a tehnologiei (producția dinamică)
 - MINISERIANO - controlul funcționării și alutarea echipamentelor și instalatelor
 - PROCEP - programarea activităților pe masă
 - MONTEA - controlarea activităților de lucru în sistemul de producție pentru conducerea producției
 - DEPIAD - integrarea modurilor de lucru în sistemul de producție
 - SCLCM - urmărirea activităților de producție
 - SCLP - urmărirea activităților de distribuție tehnico-energetică
 - SCLT - urmărirea activităților de producție și distribuție energetică
 - SCLM - urmărirea activităților de producție și distribuție energetică
 - SCLD - urmărirea activităților de producție și distribuție energetică
 - SCLT - urmărirea activităților de producție și distribuție energetică
- alte tipuri de activități industriale:
 - FOCUR-PC - sistem de reglare a informațiilor afanomatice
 - FOLIO-CIR - automatizarea activităților din laboratorul de cercetare
 - TICAL - controlul de calitate
 - MONY-REL - sistem de programare pentru distribuția de sisteme expert
 - SCLM - sistem integrat pentru optimizarea sistemelor
 - SCLM - sistem de distribuție și alutarea în timpul muncii (aplicații în medicină)
 - SCLM - urmărirea activităților de producție
 - FOCUR-PC - sistem de reglare a informațiilor afanomatice
 - FOLIO-CIR - automatizarea activităților din laboratorul de cercetare
 - TICAL - controlul de calitate
 - MONY-REL - sistem de programare pentru distribuția de sisteme expert
 - SCLM - sistem integrat pentru optimizarea sistemelor
 - SCLM - sistem de distribuție și alutarea în timpul muncii (aplicații în medicină)
 - SCLM - urmărirea activităților de producție
 - FOCUR-PC - sistem de reglare a informațiilor afanomatice
 - FOLIO-CIR - automatizarea activităților din laboratorul de cercetare
 - TICAL - controlul de calitate
 - MONY-REL - sistem de programare pentru distribuția de sisteme expert
 - SCLM - sistem integrat pentru optimizarea sistemelor
 - SCLM - sistem de distribuție și alutarea în timpul muncii (aplicații în medicină)
 - SCLM - urmărirea activităților de producție

Experiența noastră - garanția succesului în efortul de modernizare a activităților din viața dumneavoastră!

INSTITUTUL DE CERCETARE ÎN INFORMATICĂ

B-dul Marelui Aversuc 8-10, Sector 1, cod 71316, Tel: 65.45.85, 65.33.90, Fax: 65.45.85, 65.33.90, 17.79.79, direct, Telex: 11811cpd r, Fax: 65.30.33, București ROMÂNIA

ȘCOALĂ DE COMPUTERE

CENTROCOOP - Societatea comercială JECO TRADING S.A. (RECOOP) și ASOCIAȚIA ROMÂNĂ DE MARKETING (AROMAR) anunță deschiderea primului centru de învățare asistată de computere în diferite domenii:

- Programe de mare importanță pentru cunoștințele în domeniile economiei de piață:
 - marketing;
 - management;
 - schimbul de mărfuri;
 - concesiunea;
 - calculul comercial;
 - calculul costurilor și beneficiilor;
 - plăți;
 - contabilitate;
 - noțiuni despre economia de piață;
 - bursa de valori;
 - corespondența de afaceri în limba engleză;
 - engleza bancară și financiară.
- Programe pentru asimilarea de cunoștințe în probleme de secretariat - birotică:
 - dactilografierea pe calculator (incepători, îndemnare, avansați);
 - dactilografiere în limba engleză;
 - stenografie curentă;
 - a telefona cu succes;
 - comunicații telefonice în limba engleză;
 - limba engleză pentru afaceri (dezvoltare vocabular);
 - cursuri de vorbire în limbile: engleză, franceză, germană, italiană, spaniolă;
 - practica de birotică.
- Programe pentru utilizarea calculatoarelor în diferite domenii:
 - introducerea în prelucrarea automată a datelor;
 - introducerea în prelucrarea datelor (sistemul de operare MS-DOS II);
 - program de învățare pentru Desktop-Publishing (Page-Maker);
 - prelucrarea textelor (I și II);
 - introducerea în limbajul de programare Pascal.

⁶⁴ Idem, 3 decembrie 1991, Nr. 543, p. 3.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Idem, 3 mai 1991, Nr. 301, p. 4.

⁶⁷ *Ibidem*.

*Căderea comunismului și fenomenul publicitar
(Anii 1990-1991)*

Din reclama CENTROCOOP surprindem noi joburi sau specializări propuse românilor, mai rar întâlnite sau aproape deloc în epoca comunistă. Dintre acestea amintim specializări precum marketing, management sau cele din sfera IT (introducerea în limbajul de programare Pascal, introducere în prelucrarea datelor). Regăsim, de asemenea, cursuri de limbi străine (engleză, franceză, germană, italiană sau spaniolă), atât pentru începători cât și pentru avansați - prin cursurile de limbă engleză pentru afaceri. Deși anunțul CENTROCOOP promovează specializări din mai multe domenii, titlul reclamei *Școală de computere* pare să includă specializarea cu cea mai mare capacitate de pătrundere sau cu cel mai mare impact asupra cititorului, semn că domeniul IT se număra printre domeniile de interes manifestate de români.

Nu putem omite în analiza noastră o altă companie activă pe piața de advertising din România. Este vorba de firma japoneză Casio.

Suntem plăcut surprinși de calitatea reclamelor, care se impun atât iconic cât și textual. Producătorul japonez insistă în majoritatea reclamelor promovate în cotidianul *Adevărul* pe amplasarea textului publicitar în partea de sus a paginii. Astfel, se dorește o simplificare a procesului de interacțiune cu publicul și, totodată, evidențierea reclamelor Casio în rubrica de publicitate. Elementul surpriză pe care îl identificăm în campaniile Casio este reprezentat de introducerea pe piață și asocierea producătorului cu conceptul de *smart device* sau *all in one device*.

Desigur, nu se poate raporta la performanțele pe care a ajuns să le atingă un telefon inteligent în anul 2015, însă, prin funcțiile pe care le posedă, dispozitivele Casio reprezentau o soluție eficientă pentru un anumit grup social. Această categorie este foarte bine reprezentată în reclamele companiei, care targetează într-un mod cât se poate de evident publicul-țintă al companiei. Ne referim, în acest sens, la un consumator, în primul rând, cu un venit superior, din clasa business sau a corporatiștilor (o categorie încă în formare în România postdecembristă). Profilul consumatorului este dat, în primul rând, de personajele de sex masculin, dar și feminin, adoptând un look business, la costum. Și pentru a ne convinge de publicul pe care îl vizează, compania japoneză se poziționează ca un partener al succesului și, implicit, al oamenilor de succes. Dimensiunea de dispozitiv inteligent o deducem din textele de reclamă, care

Reviews

Raimondo Rudolf Salanschi, *Din istoria Eparhiei greco-catolice de Oradea. Geneză, integrare, devenire*, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2014, pp. 463.

Unul din cel mai influenți filosofi ai istoriei din secolul XX, Arnold Toynbee, în celebrul său studiu asupra istoriei universale considera că toate culturile și civilizațiile, mari sau mici, au la bază fundamente religioase. Religia reprezintă singura modalitate de a crea și transforma societatea, reprezintă gloria și sfârșitul unei culturi. Un asemenea exemplu îl poate reprezenta și Biserica Greco-Catolică, istoria ei însemnând însăși istoria renașterii românilor din fostul Imperiu Habsburgic în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

Cartea *Din istoria Eparhiei greco-catolice de Oradea. Geneză, integrare, devenire*, avându-l autor pe Raimondo Rudolf Salanschi, este elocventă în acest sens.

Istoriografia noastră a împărțit multă vreme opinia că unirea religioasă cu Roma a stat la baza nașterii culturii noastre moderne și a construcției națiunii române, a continuității și unității românilor. În antiteză, istoriografia comunistă a încercat să dezvolte teze care diminuau importanța Bisericii Unite, aducând în prim plan alți factori în analiza procesului de naștere a culturii române moderne. Ca urmare, după 1989, consacrarea multor studii istoriei Bisericii Unite reprezintă atât gesturi reparatorii față de un trecut, față de o istorie ignorată, cât și importante contribuții științifice.

În această idee, Raimondo Salanschi propune reconstituirea istoriei Eparhiei de Oradea din perspectiva evoluției ei ca instituție, ca biserică, în raport cu statul și sistemul de valori care a dat naștere Europei moderne.

Teolog prin formație, în spirit catolic, Raimondo Salanschi are o perspectivă universalistă asupra ecleziologiei. Prin urmare, teza sa este un efort recuperatoriu, reconstituind istoria Bisericii unite atât în dimensiunea sa istorică, cât și într-o viziune sinoptică, prezentând biserica românilor ca parte a istoriei creștinismului. Într-o notă clasică de cercetare a istoriei, specifică istoriografiei române, în primul capitol autorul propune o incursiune în istoria Transilvaniei, ca spațiu al istoriei creștinismului, punând în evidență factorii istorici esențiali care au contribuit la crearea identității religioase a românilor. Astfel, pe baza bibliografiei consultate, a reușit să marcheze influența principalilor factori de cultură asupra identităților religioase, pe fondul trecerii de la vechea cultură greco-romană, la cultura de tip medieval și a modului cum creștinismul a încorporat un model de cultură.

În final, diferențele încorporate în primul mileniu după Hristos au dus la Marea Schismă din 1054, care a împărțit Europa într-o creștinătate orientală și una occidentală. Proiectul asumat prin cruciadă, de a îndepărta pericolul islamic, și nefericita încercare din 1204 a occidentalilor de a recupera creștinătatea răsăriteană la comunitatea Bisericii latine a marcat

pentru mai multe sute de ani apartenența religioasă a românilor la creștinătatea orientală.

Capitolul al II-lea al cărții analizează misiunea Conciliului de la Ferrara-Florența de a reface unirea celor două biserici. După îndelungate și dificile tratative, Grecii și Papa au semnat decretul de unire, *Laetentur Caeli* (6 iulie 1439). S-a ajuns la consens asupra primatului Bisericii romane și a lui *Filiogue*. Însă, după întoarcerea împăratului la Constantinopol și a delegației ca l-a însoțit, de 700 de persoane, inclusiv patriarhul, toate concesiile pe care le făcuseră Bisericii apusene au fost abandonate, fiind primite cu ostilitate. În spatele dorinței de unire a Grecilor cu Biserica Romei stătea nevoia urgentă de ajutor a Bizanțului împotriva inamicului otoman. Numai o cruciadă uriașă putea salva Bizanțul de la prăbușire; și cum ajutorul militar făgăduit nu a sosit, unirea nu s-a mai putut susține.

Autorul tezei prezintă acest moment din istoria bisericii creștine pentru a surprinde fundamentele teologice și eclesiastice ale nașterii unirii religioase de la sfârșitul secolului al XVII-lea. În aceeași idee sunt analizate hotărârile Conciliului tridentin, ca răspuns la reforma protestantă.

În capitolul *Reconquista și unirea românilor cu Biserica Romei*, Raimondo Salanschi reconstituie pe scurt istoria Bisericii la românii din Transilvania și Partium, prin prisma experiențelor provocate în plan religios de Reformă: lutheranism, calvinism și antitrinitarismul.

Reforma a promovat o nouă concepție despre credință, o nouă imagine a Bisericii și o nouă provocare pentru românii din Transilvania aflați într-un spațiu al confluențelor religioase. Impactul a fost minor, incompatibilitățile în plan cultural erau foarte mari, tradițiile ortodoxe erau greu de compatibilizat cu rigorile religiei reformate. Din această perspectivă, unirea religioasă de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea poate fi considerată și ca o replică la propaganda reformei printre români.

Inițial, cronologic, unirea a fost împărtașită de românii din Sătmar și Bihor, autorul surprinzând foarte bine particularitățile procesului de unire în această regiune. Aflată în apropierea centrului Bisericii Calvine de la Debrețin, românii au receptat mult mai activ prozelitismul Bisericii reformate, identificând în trecerea la reformă o serie de avantaje, cel puțin la nivelul elitei. Asemenea considerente nu pot fi ignorate. Unirea a plecat, indiscutabil și de la asemenea realități. Prozelitismul calvin a determinat convertirea la Reformă a credincioșilor romano-catolici dar și a multor ortodocși. Atragerea românilor ortodocși la unirea religioasă cu Roma, care au adoptat doar formal calvinismul, a reprezentat pentru Viena o modalitate de compensare a deficitului confesional pe seama catolismului.

Unirea religioasă, ca act religios și de drept bisericesc, atât în Sătmar, cât și din Transilvania este privită de autor în contextul general est-european al mișcării de unire: Unirea de la Brest (1596), unirea rutenilor de la 1646 și a armenilor la 1691.

În cazul românilor din Sătmar, dar și din Bihor, în acceptarea unirii a fost hotărâtoare activitatea vicarului apostolic de la Muncaci, Iosif de Camillis.

Indiscutabil, unirea în părțile de vest ale României de azi are și particularitățile sale. S-a desfășurat treptat, sub egida Episcopiei romano-

catolice de Oradea, cu un vicariat propriu, subordonat episcopiei catolice. De abia în 1748, papa Benedict al XIV-lea l-a numit pe preotul macedo-român Meletie Kovács consilier al episcopului latin de Oradea, ca vicar al acestuia pentru parohiile române unite (1748-1779). În 1776, împărăteasa Maria Teresa a hotărât transformarea vicariatului greco-catolic în episcopie, actul fiind consacrat la 1777.

Consacrată la nivel instituțional, Biserica Greco-Catolică s-a impus mult mai greu printre români, atașamentul în plan spiritual fiind unul de durată. Crearea unei identități greco-catolice în rândul maselor a durat foarte mult. Patenta de toleranță a dovedit vulnerabilitatea atașamentului la noua biserică, neîncrederea față de înnoiri de orice fel. Sunt aspecte pe care autorul cărții le-a reevaluat din perspectiva istoriei bisericii și a mentalităților populare. Incertitudinile instituționale și propaganda ortodoxă au menținut în zona Bihorului numeroase semne de întrebare în privința unirii.

Pe acest fond istoric, Raimondo Salanschi reconstituie politica reformistă a Vienei din timpul împăraților Maria Teresa și Iosif al II-lea și impactul ei în viața comunităților românești din Eparhia de Oradea, în planul administrației și educației, în raport cu romano-catolicii, dar și cu celelalte confesiuni din imperiu, apoi aspectele care privesc organizarea și administrarea bisericii, a înnoirii catehizării, liturghiei și practicii ecleziastice.

Indiscutabil, aprecierile autorului asupra *Edictului de toleranță* și impactul curentelor bisericesti opuse centralismului curial, curente de opoziție intra-ecclesiastice, reprezintă printre cele mai notabile realizări ale cărții.

Partea a doua a lucrării reprezintă o succintă istorie a Eparhiei de Oradea, prezentată prin succesiunea episcopilor săi. Între 1777-1787 a fost Moise Dragoș, un erudit și un bun cunoscător al realităților din eparhie, i-au urmat Ignatie Darabant și Samuil Vulcan, ierarhi și oameni de cultură prin excelență. În timpul lui Vulcan, prin bula *Imposita humilitati nostrae*, din 3 iulie 1823, papa Pius al VII-lea a aprobat dezmembrarea Episcopiei de Muncaci și alipirea a 72 de parohii din comitatul Sătmăr la dieceza de Oradea. Merite deosebite au avut episcopii Vasile Erdelyi și Iosif Pop - Szilagyi de Băsești. Înălții ierarhi de Oradea au reprezentat o adevărată elită de avangardă a Bisericii unite. Au fost ctitori de școli: Ignatie Darabant a înființat Seminarul teologic de la Oradea (1792), Samuil Vulcan a pus bazele Gimnaziului greco-catolic de Beiuș, transformat în gimnaziu superior în 1836; episcopul Erdelyi l-a ridicat apoi la opt clase, în 1853. De asemenea, episcopul Erdelyi a înființat Preparandia greco-catolică episcopală (1848), iar episcopul Silagyi a înființat și dezvoltat școlile populare.

Indiscutabil, alături de Blaj, Oradea și Beiușul au devenit prin institutele de cultură și învățământ printre cele mai importante centre culturale ale românilor, creații ale Bisericii Unite.

Anexele lucrării, cuprinzând *Bula papei Benedict al XIV-lea de numire a lui Meletic Kovács ca episcop al românilor de rit grec din Oradea*; *Edictul de toleranță religioasă* publicat la 25 octombrie 1781, *Cererea către Cancelaria Aulică a Transilvaniei* din 26 noiembrie 1781 pentru a nu se publica *Edictul de toleranță* și alte documente emise întregesc o lucrare de excepție.

Cartea *Din istoria Eparhiei greco-catolice de Oradea. Geneză, integrare, devenire*, avândul autor pe părintele-protopop Raimondo Rudolf Salanschi se impune prin: a) modul original de reconstituire a istoriei eparhiei de Oradea, ca parte integrantă a istoriei bisericii universale; b) documentele și mai ales literatura de specialitate consultate care i-au permis autorului să analizeze aspectele particulare ale eparhiei dintr-o perspectivă comparată, depășind cadrul istoriografiei tradiționale, prea adesea grăbită să absolutizeze experiențe istorice mai puțin relevante; c) analiza impactului politicii Vienei asupra vieții comunității greco-catolice din Eparhia de Oradea, asupra infrastructurii instituției ecleziastice; d) cunoștințele de drept canonic ale autorului, de ecleziologie care i-au permis surprinderea aspectelor profunde ale convertirii, ale trăirii religioase; e) gradul imparțial de apreciere a istoriei eparhiei în raport cu statul austriac și cu instituțiile ecleziastice catolice sau ortodoxe.

Ca urmare, ne face o deosebită plăcere să recomandam cartea parintelui-protopop Raimondo Rudolf Salanschi, atât istoricilor cât și credincioșilor și oamenilor de cultura care doresc să cunoască istoria bisericii și culturii românești din secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Cornel Sigmirean

Pókecz Kovács Attila, *A királyság és a köztársaság közzögi intézményei Rómában*, Budapest, Ed. Dialog Campus, 2014, 162 pp.

Lucrarea *Instituțiile dreptului roman în epoca regală și republicană* a lui Pókecz Kovács Attila acoperă perioada de formare de dreptului roman, o perioadă cu atât mai importantă cu cât soluțiile legale descoperite atunci stau se regăsesc în mai toate sistemele legale europene și cele din SUA. Republica romană cu sistemul ei oligarhic, a dezvoltat de-a lungul secolelor un sistem statal eficient și pragmatic care a permis adaptarea continuă a statului la condițiile expansiunii miliare și la extinderea continuă a *formamentis* romane.

Cartea este structurată în trei părți mari organizate în șapte capitole. Prima parte este bineînțeles dedicată *Epocii regatului (sec. VIII-VI a.Chr.)*, și pornește de la apariția, din punct de vedere a *gens*-ului (a ginții) și merge până în epoca monarhiei etrusce care aduce cu ea una din cele mai definitorii noțiuni ale dreptului roman: *populus*. Acesta se naște în condițiile expansiunii latine în peninsula italică, asigurând de pe o parte primatul juridic al Romei iar pe de alta formarea Orașului Roma (*Urbs Romae*) în care termenii de *populus* și *civitas* devin echivalente, chiar dacă puterea, de facto era concentrată în mâinile regelui.

Capitolele părții a doua: *Epoca Republicii timpurii (509-340 a.Chr.)* abordează cea mai ferventă perioadă a formării cadrului juridic al expansiunii romane. Regalitatea este abolită, locul ei fiind luat de puterea consulară care, deși avea o formă „democratică” concentra aceeași pârghii ale puterii ca și regalitatea. Cel mai important element al puterii lor era *imperium* ce acopera toate aspectele vieții civile și militare. La acesta se

adaugă elemente ca *annuitas et collegialitas* care, trebuiau să funcționeze ca mecanisme de reglare a activității consulilor dar de fapt asigurau continuitatea puterii clasei patricienilor. Acest fapt va duce la evenimentele anului 493 a.Chr. când *populus* în cursul unei revolte iese dintre zidurile Romei (*secessio*) refuzând dominația patricienilor. Autorul denumește fenomenul ca „revoluția *populus*-ului” și are drept urmare, apariția unui alt element definitoriu al dreptului roman: *tribunus plebis*. Pe termen lung această funcție va echilibra puterea patricienilor care alături de *concilium plebis* fondat în 471 a.Chr. va constitui instrumentele principale ale puterii plebeilor. Lupta, în cazul de față, pe plan juridic dintre cele două segmente sociale este subiectul ultimului capitol al părții a doua. Autorul abordează pe larg cele trei inițiative legale de maximă importanță care au rezultat din această confruntare: *Lex duodecim tabularum*, *Leges Valeriae-Horatiae* (în care se recunoștea *tribunicia potestas*), și *Lex Licinius-Sextius*, considerat de autor un compromis social, prin care se prevedea ca unul dintre cei doi consuli putea să fie de origine plebee. Un loc special în acest capitol ocupă rolul plebiscitelor, ca instrumente juridice de impunere a voinței populare.

Capitolul IV abordează problematica expansiunii în bazinul mediteranean și formarea *nobilitas*-ului ca și categorie social- juridică. Autorul afirmă, nu fără oarecare temei, că doar odată cu reglarea conturilor și realizarea compromisurilor dintre patricieni și plebei, Roma a putut să se angajeze în operațiuni miliare la scară mare. Practic compromisul social dintre cele două straturi a permis romanilor să treacă de la defensivă la ofensivă. Cucerirea Italiei, expansiunea în Mediterana vestică și apoi în bazinul oriental al Mediteranei sunt principalele coordonate ale epocii. Autorul insistă asupra rapidității cu romanii și-au asigurat primatul juridic dar și specificitățile în funcție de arealul cucerit, dar și asupra rolului celor două clase (*ordo*): senatorial și cel al cavalerilor.

Partea a treia intitulată *Criza republicii romane(133-44 a.Chr.)* nu mai necesită nici o prezentare istorică pentru cei avizați. Din păcate se poate observa din acest moment un oarecare dezechilibru în economia lucrării: această epocă este destul de succint prezentată autorul se pierde în detalii istorice foarte cunoscute evidențiind mai puțin implicațiile legale ale epocii. După trecerea în revistă a puterii legale ale magistraților, senatorilor și a comițiilor se trece la reformele fraților Grachi despre al căror eșec acestor autorul notează că a însemnat „distrugerea bazei sociale și politice a republicii și era doar o chestiune de timp când va urma căderea sistemului politic”. Partea a doua este dedicată epocii dintre eliminarea fraților Grachi și Sylla insistând asupra reformei militare lui Marius care pe termen lung poate a fost cea mai importantă realizare a acestei epoci de criză continuă. Partea a treia este dedicată ascensiunii celor doi poli importanți ai sfârșitului de republică: Pompeius Magnus și Caius Iulius Caesar. Accentul cade pe activitatea legală a celui din urmă exemplificate prin două legi: *Lex Iulia municipiis* prin care a unificat administrația Italiei, *Lex Iulia de pecuniis mutuis* prin care se permitea ca datornicii care nu aveau bani dar aveau bunuri mobile și/sau imobile puteau acoperii datoriile prin cedarea acestora. Bineînțeles că autorul consideră ambele ca fiind mai degrabă niște compromisuri politice necesare a crea stabilitatea internă a mult încercatei Republici.

Lucrarea lui Pokecz, cu toate dezechibele sale, constituie un instrument folositor pentru cel care dorește să și creeze o bază de plecare în studiul istoriei și a dreptului roman în epoca regală și republicană. Lectura este ușoară, nu foarte tehnică, iar apelul la sursele romane ale epocii reprezintă una din punctele forte ale lucrării.

Fábián István

Angela Precup, *Memoria tiparului. Presa mureșeană în secolul XX, vol I (1900-1947)*, Cluj Napoca, Ed. Ecou Transilvan, 2015, 315 pp.

Istoria presei, rolul jurnalismului în societatea modernă nu a reprezentat o temă preferată a istoriografiei noastre în timpul regimului comunist. Diverse constrângeri politice au descurajat cercetările sistematice asupra a ceea ce s-a numit „istoria ideologiei obiectivității”, exceptând, poate, istoria presei literare.

Prin urmare, promovarea unei cercetări dedicate istoriei presei, cum este lucrarea Angelei Precup, *Memoria tiparului. Presa mureșeană în secolul al XX-lea*, o considerăm deosebit de inspirată. Cu atât mai mult se impune aprecierea subiectului, cu cât ea este dedicată presei locale, ziarele de provincie având un rol major în modelarea identității unei regiuni, a unui județ în cazul nostru, presa oferind, din punct de vedere istoriografic, posibilitatea reconstituirii istoriei unui spațiu de cultură și civilizație.

Cercetată dintr-o perspectivă istorico-sociologică și filologică, lucrarea Angelei Precup se constituie într-o incursiune în istoria publicațiilor românești care au marcat perioada cuprinsă între anii 1920-1947. Cu mențiunea că, până la un punct, reconstituirea are și o notă personală, o reconstituire în oglindă, având în vedere experiența jurnalistei Angela Precup.

În primul capitol al lucrării, Angela Precup prefațează cercetarea prin reconstituirea principalelor repere ale istoriei presei românești și a presei de pe teritoriul de astăzi al României, având ca referință anul 1774, când la Sibiu a apărut primul periodic de informare *Siebenbürger Zeitung*. Au urmat apoi inițiativele românești, prin Teodor Racoccea, Alexie Lazaru și, în sfârșit, Zaharia Carcalechi, care în 1821 a publicat la Buda foaia *Biblioteca Românească*, prima publicație a românilor din fostul Imperiu dunărean. A urmat pentru românii din Transilvania o perioadă aproape eroică a istoriei presei, ilustrată prin: *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Gazeta Transilvaniei*, *Federațiunea*, *Familia*, *Albina*, *Tribuna* ș.a. Este prezentată apoi presa din Regat, din secolul al XIX-lea și apoi al XX-lea, cu profesionalizarea ziaristicii în perioada interbelică, cu principalele reviste, ziare, proprietari, creatori, curente și tipologii, în fond o evoluție a societății românești din perioada interbelică reflectată în presă. O istorie a presei românești de peste o sută de ani, care nu a reținut, însă, pe harta sa orașul Târgu-Mureș până în deceniul trei al secolului XX.

La Târgu-Mureș, așa cum arată Angela Precup, totul a început după 1918, în contextul politic generat de unirea Transilvaniei cu România. Unificarea teritoriilor românești în 1918 a reprezentat o revoluție națională,

în ciuda legăturilor lingvistice, istorice și culturale existente între românii din vechile și noile teritorii, iar această revoluție a inițiat mult discutata construire a națiunii și competiția civilă ce a caracterizat deceniile dintre cele două războaie. Dat fiind caracterul covârșitor rural al românilor, caracterul străin al orașelor din noile provincii, se impunea necesitatea de a spori elitele românești și de a le impune în sferele majore ale culturii orașelor.

În acest climat, foarte bine surprins de Angela Precup, la Târgu-Mureș s-a înfiripat o viață culturală, după ce, până atunci, numeroși oameni de cultură care s-au născut în județul Mureș s-au evidențiat în istoria presei românești. Prima apariție semnificativă în peisajul publicistic al județului Mureș a fost ziarul *Ogorul*, care a apărut în 1922, anul când la Târgu-Mureș apăreau 22 de periodice maghiare. Titlul săptămânalului reflecta idealul unei elite, în parte dominată de ideologia țărănistă, marcată de ideea de a crea un nou câmp de manifestare a culturii românești în orașul de pe Mureș. Publicația, ca de altfel toate inițiativele din domeniul presei mureșene din perioada interbelică, s-a susținut mai ales prin dascălii mureșeni, prima elită culturală a Târgu-Mureșului, din rândul căreia s-au impus nume precum Alexandru Ceușianu, Iustin Handrea, Nicolae Sulică, Aurel Filimon, Aurel Baci, Florea Bogdan și, mai ales, Vasile Netea. Angela Precup reconstituie, astfel, întreg fenomenul publicistic interbelic din județul Mureș, care înregistrează 87 de periodice. O analiză spectrală, care a înregistrat aspectele politice și discursul politic al presei, stilul, formatul ziarelor și revistelor, proprietarii, distribuția și publicitatea, structura revistelor și orientarea lor culturală, editorii și limbajul publicistic, ziarele politice și ziarele de informație, revistele de cultură: *Astra*, *Mureșul Cultural*, *Gazeta Mureșului*, *Progres și Cultură*, *Clipa*, *Jar și Slovă*; publicațiile partidelor politice: *Glasul Mureșului*, *Mureșul*, *Drum Drept*, apoi presa comunistă, publicațiile școlare și ale asociațiilor profesionale.

Radiografia presei interbelice realizată de Angela Precup în lucrarea propusă pentru dobândirea doctoratului în filologie impune câteva concluzii: cu toate că perioada interbelică s-a definit în termenii unei identități disputate, prin felul cum diferiți reprezentanți ai presei, culturii și vieții politice românești s-au raportat la curente de gândire ale epocii, perioada cuprinsă între anii 1918-1947, exceptând războiul, a reprezentat o epocă de maximă generozitate pentru cultura românească. În cazul presei mureșene, ea a dobândit toate trăsăturile specifice publicisticii transilvănene: militantism, eticism, polemică națională, cu accente naționaliste, populiste, o presă convinsă că participă la opera de educare și construcție a națiunii.

Astfel, pe fondul reconstituirii istoriei presei mureșene, Angela Precup ne dezvăluie mecanismele specifice construirii discursului public, tematica și subiectele, de la editorial la faptul divers, subiect al dezbaterii publice, oferit mai ales ca exemplu moralizator, substanța dezbaterilor populare referitoare la bine și la rău, la moral și imoral.

Cartea Angelei Precup reprezintă un elaborat de mare travaliu, realizat pe un proiect de anvergură. Ea se remarcă în planul contribuției științifice prin: a) capacitatea reconstituirii ambianței politice și culturale care a marcat istoria presei mureșene în perioada interbelică; b) recuperarea și punerea în valoare a unor noi sensuri și semnificații asupra publicisticii din

spațiul actualului județ Mureș; c) valoarea documentară a lucrării, ordonând și clasificând un material impresionant; d) valoarea de demers recuperator al lucrării, oferind posibilitatea regândirii unor valori ale vieții culturale din județul Mureș, în fond o reconstrucție a conștiinței de sine a culturii și civilizației mureșene.

Cornel Sigmirean

Daniel Valentin Citirigă, *Europa Centrală și tentația federalismului. Istorie și diplomatie în perioada interbelică*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2015, pp. 440.

Memoria colectivă a națiunilor și implicit a statelor succesorale fostului Imperiu austro-ungar, depozitarea tuturor umilințelor îndurate în decursul istorie, a inhibat cercetarea unor subiecte din trecutul popoarelor din această parte a Europei. Printre asemenea subiecte s-a numărat și cel al proiectelor de federalizare a Europei Centrale, al Mitteleuropei, al Europei intermediare.

Unui asemenea subiect, Europa Centrală, cercetată din perspectiva proiectelor federaliste în perioada interbelică, îi este dedicată și cartea istoricului Daniel Valentin Citirigă, *Europa Centrală și tentația federalismului. Istorie și diplomatie în perioada interbelică*, apărută la Editura Cetății de Scaun din Târgoviște.

În anul 2004 Europa Centrală a dispărut de pe harta geopolitică, fiind resorbită în Occident, fără a putea spune că Mitteleuropa și-a negociat viitorul statut, ea acceptând, în fond, rigorile enunțate de statele din Vest. Dar, istoria Europei Centrale, rezultată în urma disoluțiilor imperiilor și semnarea tratatelor de pace de la Paris, reprezintă un subiect asupra căruia istoriografia dedicată spațiului Europei Centrale mai are multe de spus. Cu cât cercetarea va înregistra mai multe informații, cu atât se vor cofigura mai multe opinii, proiecte, concepții despre trecutul regiunii. De la perspectivele globalizatoare asupra regiunii la cele geopolitice, cercetarea istorică ne poate oferi multiple perspective, creând premisele unui dialog tot mai activ al istoriografiei românești cu istoriografia europeană dedicată problematicii istorice a Europei Centrale.

Cred că, prin onestitatea reconstituirii și modul imparțial, lipsit de prejudecăți, cartea istoricului Daniel Valentin Citirigă, *Europa Centrală și tentația federalismului. Istorie și diplomatie în perioada interbelică*, crează șansa participării istoriografiei noastre la dezbaterăa unui subiect care, indiferent care va fi în viitor evoluția politică de pe continent, va rămâne în actualitatea cercetării istorice.

Abordând un subiect care odată cu anii optzeci ai secolului trecut a stat tot mai mult în atenția istoricilor, politologilor, filosofilor, Daniel Valentin Citirigă propune în partea introductivă o abordare conceptuală a federalismului ca structură politico-administrativă, cu toate conotațiile pe care acest concept le-a cunoscut, atât în plan teoretic, cât și ca experiență concretă de guvernare. Abordările istoriografice sunt deosebit de relevante în acest sens, eseu istoriografic realizat de autor asupra problematicii Europei

Centrale și asupra proiectelor de federalizare a acestui spațiu punând în evidență rațiunile care au dictat poziția statelor, a elitelor politice față de diferitele formule de organizare a statelor din arie. În fond, chiar definirea spațiului și a identității sale culturale și politice a fost influențată de imperativele unor evenimente istorice. Dar, peste toate definițiile conjuncturale, Europa Centrală, Mitteleuropa, este un produs intelectual german. Metternich, Liszt, von Bruck, Naumann și alții au conturat cadrul intelectual al acestui concept, i-au dat sensurile și înțelesurile clasice.

Din această perspectivă s-au scris și principalele studii inventariate de autor în capitolul al doilea al tezei. Inclusiv în istoriografia română, devenită mai constructivă după 1989, au apărut o serie de studii, cum au fost cele ale grupului intitulat „A treia Europă”, care a gândit, probabil, în subsidiar, și o a treia cale de imagine a Europei. Dar, s-au înregistrat și alte lucrări, reconstituiri alternative la studiile clasice dedicate subiectului. Altfel, o notă comună domină întreaga cercetare istoriografică, paradigma națiunii și a statului național în antiteză cu proiectele supranaționale.

Sub semnul acestei paradigme s-au înscris și proiectele interbelice analizate de Daniel Valentin Citirigă în cazul statelor succesoriale din spațiul Europei Centrale și parțial al celei de Sud-Est.

Războiul și apoi tratatele de pace de la Versailles, Saind-Germain și Trianon au creat o nouă ordine politică în spațiul central-european. În acest context s-au născut proiecte, s-au formulat soluții, fie pentru respectarea status-quo-ului consacrat la Paris, fie pentru reconfigurarea granițelor dintre statele din regiune. Toate conceptele porneau de la coordonatele majore ale Mitteleuropei, chesiunea naționalităților, problema germană și stabilitatea regiunii.

Creată sau mai corect recreată la sfârșitul războiului, Polonia, prin elita politică poloneză, se afla în fața unei dileme: refacerea vechii Polonii sau, varianta naționalistă, „o națiune, o religie, o republică, o cultură”. Pilsudski, care aspira să reconstituie Polonia Mare de dinaintea celor trei împărțiri, visa să domine o federație de state care să cuprindă și Lituania, Bielorusia și Ucraina. Pe fondul acestor dileme, în reconstrucția Poloniei au intervenit interesele marilor puteri și convergența proiectelor națiunilor din arie.

Harta etnică a Europei Centrale și de Est prezintă o diversitate atât de mare de naționalități, încât formarea unor state naționale relativ pure era practic imposibil de atins fără, eventuale, mutări de populație. Popoarele din zonă au îmbrățișat principiul autodeterminării naționale, dar punerea în practică a principiului s-a dovedit dificilă. „Dreptatea” pentru unul, însemna „nedreptatea” pentru altul. În plus, erau obligațiile consemnate prin tratatele anterioare asumate de Franța și de Marea Britanie. Ca urmare, la sfârșitul războiului s-au născut state asemeni imperiilor pe care le-au înlocuit. Teamă față de minorități și politica autonomistă a acestora a creat tensiuni suplimentare și violență politică, o instabilitate alimentată de structuri sociale și tradiții diferite, de experiențele politice ale liderilor naționali ajunși în poziția de conducători (până atunci în opoziție), a generat compromisuri, proiecte și contraproiecte.

Daniel Valentin Citirigă a parcurs o bogată bibliografie, aproape exhaustivă, pentru a oferi o reconstituire coerentă asupra modului cum

diferite proiecte, în primul rând federative, s-au născut în procesul de formare a statelor și apoi în politica de menținere a status-quo-ului consacrat prin tratate. Polonia, ca stat, a triumfat într-o formulă de compromis, care, însă, i-a anulat șansa de a participa la proiectele de federalizare sau de alianțe cu toate statele din regiune. Cehoslovacia s-a aflat într-o situație și mai complicată: cehii, circa 6 milioane, reprezentau o minoritate în Cehoslovacia, dar nerespectând Acordul de la Pitsburg, și-au asumat un rol hegemonic. Rezultatul a fost un conflict între cehi și slovaci, care s-a stins adată cu dispariția statului, formulele autonomiste venind prea târziu pentru a mai putea salva Cehoslovacia. Același lucru s-a întâmplat și în Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Doar că aici disputa a cunoscut forme mai violente, ireconciliabile din păcate. Iugoslavismul nu a putut salva o țară agregată la sfârșitul războiului mai mult din teama față de vecini, unguri, italieni, germani. Voința de a crea un stat comun a fost mai mare în cazul românilor. Cu toate diferențele de cultură și civilizație, proiectul statului național român a fost cel mai viabil în regiune, tendințele autonomiste fiind în primul rând susținute de minoritățile naționale și de liderii politici din Ardeal, mai ales național-țărăniști (Al. Vaida Voevod, I. Maniu, Romulus Boilă), ele fiind însă mai degrabă strategii politice electorale.

Peste polemicile interne, federalism, centralism, autonomism, s-au promovat proiectele transnaționale. Inițial au fost cele propuse de Ungaria, în speranța păstrării teritoriului pe care-l revendica în numele unui drept istoric. Dintre toate proiectele, Confederația Dunării a reprezentat unul din cele mai realiste propuneri în perioada interbelică, pornind de la complementaritatea economiei statelor din Bazinul dunărean. Dar, istoria a demonstrat că nu se pot delimita chestiunile economice de cele politice și că orice inițiativă economică presupune o voință politică, un angajament politic al factorilor de decizie. Richard N. Coudenhove-Kalergi propune Proiectul Pan-Europa, care avea în vedere necesitatea reconcilierii istorice a națiunilor europene, oferind soluții concrete de unificare a acestora într-o structură politică stabilă. Un proiect interesant a fost cel al lui Milan Hodja, care milita pentru reunirea tuturor statelor dintre Baltica, Adriatica și Marea Neagră. Proiectul a eșuat datorită opoziției Germaniei și Italiei. De asemenea, mediile politice occidentale au proiectat planuri de organizare a Europei Centrale, cum a fost Planul Tardieu, privind coagularea unui bloc economic, format din Austria, Cehoslovacia, România, Ungaria și Iugoslavia. Un proiect care a căzut datorită lipsei de interes a țărilor vizate și a opoziției marilor puteri.

O notă aparte capătă în lucrare prezentarea proiectele de uniune dinastică, în care rolul principal l-a jucat Casa Regală a României, Daniel Valentin Citirigă punând în evidență faptul că istoria, statele și imperiile se pot crea și prin căsătorii.

Dar, singura tentativă reală de construire a unei alianțe cordiale în regiunea Europei Centrale a fost Mica Înțelegere, o soluție alternativă la tendințele izolaționiste ale statelor din arie. Un proiect care a fost susținut de Franța, dar care și-a dovedit fragilitatea atunci când Franța nu a mai văzut în el o soluție, o contrapondere la hegemonia germană în Europa Centrală.

Lucrarea d-lui Daniel Valentin Citirigă reprezintă astfel prima lucrare de sinteză în istoriografia română dedicată proiectelor federaliste din spațiul politic și cultural al Europei Centrale în perioada interbelică. Cercetarea istoricului Daniel Valentin Citirigă se evidențiază prin: originalitatea demersului istoriografic, analizând proiectele federaliste sau autonomiste, atât din perspectiva raporturilor internaționale, cât și al politicilor interne, autorul oferindu-ne o radiografie a sistemelor politice din Europa Centrală; documentarea foarte generoasă, care cuprinde surse inedite din Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Naționale Istorice Centrale și din Biblioteca Națională și o bogată bibliografie, în parte inedită, mai ales din istoriografia anglo-saxonă; capacitatea autorului de a surprinde din bogata informație aspectele esențiale ale problematicii Europei Centrale, oferind un discurs coerent și convingător asupra unui subiect complicat, care s-a particularizat în funcție de realitatea politică a fiecărei țări în parte; modul echidistant de analiză a evenimentelor istorice, a proiectelor și mentalității care a marcat viziunea oamenilor politici din regiune; o bună înțelegere a istoriei teritoriilor politice studiate, necesară cunoașterii rațiunilor care au dominat evenimentele din zonă; dar, în primul rând, prin modul de a interpreta perioada interbelică, depășind tradiționala logică binară privind perioada dintre cele două războaie mondiale în istoriografia noastră, văzută din perspectiva raportului dintre statele revizioniste și statele antirevizioniste. Lucrurile au fost mai complicate, resentimentele, memoria istorică au fost mai importante decât rațiunile de stat. Al doilea război mondial și apoi divizarea Europei își au originea în modul de organizare a păcii din 1919-1920 și limitele statelor successorale de a interpreta interesele minorităților naționale.

Daniel Valentin Citirigă este un istoric de vocație, sigur pe concepțiile și opiniile formulate, capabil să introducă cercetarea problematicii federalismului în marea dezbateră a istoriografiei europene.

Cornel Sigmirean